

A2

KULTURNÍ ČTRNÁCTIDENÍK
24. 5. 2023 ROČNÍK XIX
ADVOJKA.CZ
CENA 49 Kč

11

Illustrace Alexey Klyuykov, 2023
ISSN 1803-6635

**Můj románek s manželstvím / Vzpomínky na úhoře Anny Cimy
výročí Zbyňka Sekala / JPEGMAFIA a Danny Brown
rozhovory s Jozefem Mikerem a Stanislavou Mikovou**

Kdo se bojí (umělé) inteligence

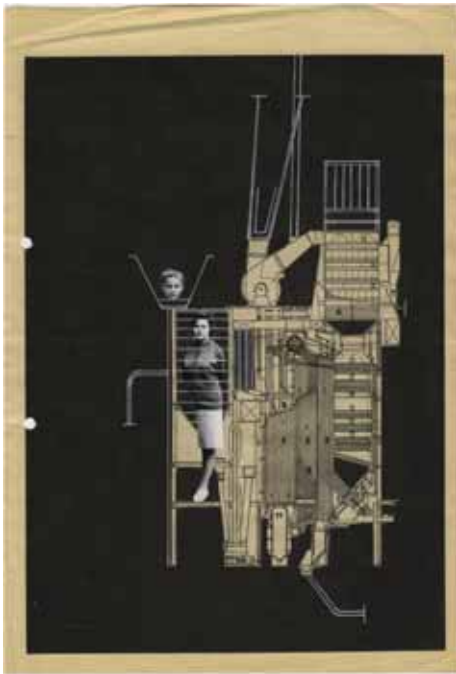
TEREZA STÖCKELOVÁ

V podobě chatbotu ChatGPT a podobných technologií nám v posledních měsících naplno vtrhla do životů umělá inteligence. Společnost, instituce i jednotlivci se s ní učí zacházet – smysluplně s ní a o ní mluvit. Řada reakcí je přitom dosti hysterická. Část jich je založená na hypertrofovaném antropocentrismu a černobílém kontrastu „přirozeného“ (lidského) a „umělého“ (technologického), přičemž tyto reakce přicházejí i z kruhů, kde by je člověk nečekal. Například Centrum pro umělecký výzkum a zpravodajství publikovalo na začátku května petici Restrict AI Illustration from Publishing, ve které se tvrdí, že ilustrátorské umění je spojeno s něčím „niterně lidským“ v příbězích, které doprovází, a že s příchodem umělé inteligence hrozí zánik „jedinečné interpretativní a narativní souhry umění a textu, lidského pisatele a lidského ilustrátora“. Upírá generativní AI prý „postrádá vhled, vtip a originalitu“. Lidské hodnoty musí být zachráněny, vyzývá petice.

Ne že by nebylo namístě bavit se o politické ekonomii využívání technologií založených na umělé inteligenci, včetně ochrany práv jednotlivých umělců. Halit to ale do exaltovaných formulací o lidské originalitě a jedinečnosti působí málo přesvědčivě. Signatáři přehlíží kreativitu mimolidského života, a co se týče lidské originality, tváří se, jako by nebyla výsledkem konstelací a propojení sahajících za rámec lidského. To, že jsme se naučili výsledky více-než-lidské souhry připisovat čemusi „čistě lidskému“, je výsledek naší modernistické arogance. Bude jen dobře, pokud nás jí AI zbaví.

S dost vyhrocenou rétorikou od začátku roku vystupuje i řada výzkumníků na poli umělé inteligence (naposledy čerstvý duchodce Geoffrey Hinton, jenž zkraje května opustil Google), kteří rozvíjejí apokalyptické scénáře zániku nebo minimálně zblbnutí lidstva, pokud nebude vývoj generativní AI rychle zkrocen. Kromě toho, že u některých z těchto postav mohlo být volání

po zmrazení vývoje nástrojů umělé inteligence vedeno vlastními komerčními zájmy, pramení, myslím, tato rétorika především z okouzlení vlastní expertizou, kterou údajná revolučnost AI – ať už je pojatá apokalypticky, či utopisticky – staví na výsluní veřejné pozornosti, kde by tito odborníci po letech

Koláž Eva Kofátková

covidu rádi zaujali pozici donedávna vyhrazenou epidemiologům a virologům. V podkresu přitom zní volání po přílivu financí na vlastní výzkum, ať už na další vývoj AI, nebo na zkoumání toho, jak tyto technologie zastavit, omezit a regulovat.

Na některých českých vysokých školách zase s počátkem zimního semestru vypuklo zděšení, když začali ChatGPT masivně využívat studující, a chvíli to vypadalo, že namísto hledání způsobů, jak umělou inteligenci do výuky začlenit a využít k prospěchu vzdělávání, budou školy hledat způsoby, jak tyto nové technologie zakázat a jejich

využívání studenty vysлідit a potrestat jako etické pochybení. Teprve postupně se na většině škol dopělo k názoru, že je potřeba možnosti využívání AI ve vzdělávání zkoumat, experimentovat s nimi a s chladnou hlavou a bez moralizování pro ně stanovit pravidla.

Jestli naopak někde reflexe umělé inteligence a reflexe možné budoucnosti ve světle jejího možného vývoje téměř úplně chybí, pak je to česká vláda. Zrovna u aktuálního tématu důchodové reformy by přitom zvážení možností AI bylo více než namístě. Česká debata o reformě staví na představě, že svět bude v příštích desetiletích v základu stejný jako ten dnešní – z hlediska podoby trhu práce, sociální textury a podoby rodiny, faktorů demografie, lidského zdraví i fungování kapitálových trhů. Budou se měnit jen dílčí parametry, na které bude důchodový systém reagovat, ale fundamenty vývoje jsou lineární a v zásadě předpověditelné. AI přitom do všech těchto parametrů nejspíš významně zasáhne, a změní tak pole, na kterém se budou důchodové výpočty odehrávat.

Čeští politici by se mohli při svých četných cestách ke spojencům za oceán inspirovat debatou o AI, kterou vede americká vláda. Nejenže ve Spojených státech téma umělé inteligence systematicky řeší Prezidentská rada poradců pro otázky vědy a technologií (PCAST), ale součástí zkoumání jsou i veřejné konzultace, při nichž má široká veřejnost možnost zasílat „actionable ideas“, jak technologie AI vyvíjet a využívat co nejspravedlivěji, zodpovědně a bezpečně. Při pohledu na postup české vlády, která se bojí v procesu přípravy projednat ve veřejné diskusi i důchodovou reformu a retroaktivitu při výpočtu valorizací legitimizuje tím, že většina důchodců si ani nedovede spočítat trojčlenku, se nelze vyhnout závěru, že pokud něco přivede národ ke zblbnutí, umělá inteligence, fabrikující obrázky papeže v pérovce, to nebude.

Autorka je socioložka.

editorial

„Je pravdivá, na nic si nehraje a je syrová, naturalistická. Najdeme v ní kus orální historie.“ Takto charakterizovala romskou literaturu spisovatelka Stanislava Miková v rozhovoru s romistkou a překladatelkou Karolínou Ryvolovou. Reagovala na postoj mnohých čtenářů i publicistů, kteří tvorbu romských autorek a autorů považují za příliš přímočarou či málo promyšlenou. I čtení našich recenzentů a recenzentek na tyto stereotypy naráželo a museli jsme si přiznat, že podobám této narativní autenticity mnohdy příliš nerozumíme. A opírat se o domnělou naivitu, kterou si spojujeme s lidovým vyprávěním o předcích, také nepomáhá. Proto jsme se rozhodli dát v tomto čísle A2 prostor romské literatuře v jejím různohlasí. Maria Siváková ve svém textu uvažuje o emancipačních tendencích v tvorbě současných romských spisovatelů a spisovatelek a klade si při tom otázky, zda si romská literatura udrží svou identitu, pokud nahradí vzpomínání na to, jak to „bylo doopravdy“, žánrovým psaním, nebo proč se peprnější témata tolerují pouze mužům a zda sama literarizace specifické zkušenosti povede spíše ke kulturnímu obrození, nebo k asimilaci. Ke slovu se však dostala i romistka a publicistka Saša Uhlová nebo dlouholetý aktivista Jozef Miker, kteří primárně literární téma zasazují do společenského kontextu – nutno dodat, že značně neradostného. Vrátime se tak už poněkolikáté do „zlatých devadesátých“, která pro romskou komunitu představovala tragické období, nesrovnatelné s normalizační represí. Věříme, že vás tento „jiný pohled“ obohatí. Blanka Činátlová

z obsahu

- 4 Budu první Romka, co napíše sci-fi. O obrození v romské literatuře / Maria Siváková
- 9 Co všechno bude chtít čtenář přepsat? / literární zápisník Jakuba Vaníčka
- 10 Bambušková zběsilá smršť. Dramatizace životního příběhu Josefa Zvěřiny / Václav Suchan
- 18 Co bude s potomky báby Jolany? Příběh českých Romů / Saša Uhlová
- 26 Inspirujme se starým Rakouskem. Vzdělání a střední třída Garyho B. Cohena / Jakub Rákosník
- 29 Limity meziválečného státu. Kriminalizace Romů v letech 1918 až 1939 / Vojtěch Čurda

PŘÍŠTÍ ČÍSLO A2
VYJDE VE STŘEDU
7. ČERVNA 2023

Wanda Heinrichová

z bukoliky zbyla nám
jen dobytčí lejna
přeskočit je nelze
vyšli jsme z rytmu
a směšné je hopsat
bez nohou
s hrudi v bahně
Istivější než všechna
polní zvířata
krmíme ji ovocem
ze zakázaných stromů
činíme úklady její patě
načež nám ona
možná jednou
rozdrtí
hlavu

Báseň vybral Petr Borkovec

Cesta ven, nebo egotrip?

Autobiografie Patrika Bangy

V kategorii debut roku letos Magnesii Literu získal autobiografický text Patrika Bangy *Skutečná cesta ven*. Publicista a bratr frontmana úspěšné hiphopové formace Gipsy.cz se tak stal prvním Romem, který tuto literární cenu obdržel. Při četbě jeho knihy nicméně narážíme na řadu úskalí.

VALENTÝNA ŽIŠKOVÁ

Síla zkušeností, které kniha Patrika Bangy zachycuje, je nezpochybnitelná. Autor nás provází Žižkovem svého dětství a přes pobyt ve vězení nás zavádí až do uprchlického tábora v Černé Hoře, kde nastává jeho přerod z humanitárního pracovníka v novináře. Styl, jakým jsou události čtenáři zprostředkovány, nicméně vybízí k otázkám. Zejména způsob autorovy sebestylizace vzbuzuje pochyby, kolik skutečného ve *Skutečné cestě ven* vlastně je. Veškeré události jako by byly přetaveny do podoby, v níž odpovídají přímočaře jednoduché perspektivě. V té je vypravěč neomylným obráncem a pomocníkem všech utiskovaných a nepřitelem zbytku světa. A ještě přitom zvládá hrát na kytaru a balit holky. Tváří v tvář nesnázím, které mu osud připravil, si zachovává svou drsnou povahu a zlaté srdce, díky nimž vyniká nad všechny ostatní.

Banga zažil v životě věci, které si většina z nás neumí ani představit. Přesto dokázal ve společnosti, která mu odmala házela klacky pod nohy, uspět, stát se úspěšným novinářem a nyní i držitelem výrazného literárního ocenění. Robinhoodovské sebepojetí je tudíž do velké míry pochopitelné. Při četbě však brzy začne působit jako únavné a stěží uvěřitelné klišé.

Prokletí novinářiny

Rychlý spád vyprávění bez zabíhání do detailů, který je vlastní Bangovým publicistickým textům, je uplatněn i v knize. Jenže zatímco v novinářině skvěle funguje, jeho přenesení na plochu více než dvou set stran se ukazuje jako problematické. Kdyby byla *Skutečná cesta ven* sérií vzpomínkových reportáží, působila by možná úderněji. Kvůli snaze vytvořit kompaktní text je však autor nucen oscilovat mezi novinářskou polohou a tendencí události beletrizovat. Výsledkem je čtivé, svižné, ale nesoudržné vypravování. Pasáž zachycující setkání s kamarádkou z dětství se například snaží působit na čtenářovy emoce: „A najednou přišla Iveta. Ta Iveta, se kterou jsem se tolik kamarádlil a kterou jsem kdysi myslím znal daleko víc než svou vlastní sestru. Ta Iveta, která tak krásně zpívala a tančila, a když ji někdo našťval, jednoduše ho zmlátila. Stála přede mnou, vypadala o dvacet let starší a měnila si stříkačky.“ Kýžená emocionální odezva však nenastává, protože dotyčná Iveta je předtím zmíněna jen dvakrát, a to velmi okrajově.

Banga neumí zacházet s postavami, které se ve vyprávění objevují – je jich příliš, náhle se vynořují a zase ztrácejí, znovu se objevují nebo mizí navždy. I o těch nejvýraznějších se dozvídáme jen kusé informace – třeba že vypravěčův táta poslouchal rock a neměl rád komunisty. O ženách zpravidla zjistíme, zda byly krásné, ne moc hezké nebo totální krávy, ovšem s výjimkou matky a sestry, o kterých se nedozvíme nic. „Malé dějiny“ lidí, kteří prošli Bangovým životem a měli podíl na jeho vývoji, by si v autobiografii zasloužily větší prostor. Takto působí dojmem náhodně nakupených střípků, které ve výsledku o ničem nevypovídají.

Banga versus Banga

Mnohem zdařileji autor pracuje s „dějinami velkými“. Sametová revoluce i následná devadesátá léta z perspektivy dospívajícího Roma vyznívají o poznání temněji, než jak jsou tradičně zobrazovány. Patnáctiletý Patrik a jeho bratři místo sledování západních filmů a ochutnávání nových příchutí zmrzliny utíkají před neonacistickými skinheady nebo jsou neoprávněně drženi v policejních celách. Vedle svých vlastních zkušeností Banga připomíná i dnes pozapomenutá jména obětí rasové motivovaných vražd Milana Lacika, Heleny Biháriové či Emila Bendíka. Autor tak zastupuje trojí roli. Je zároveň žalobcem

a soudcem většinové společnosti, která se po dlouhou dobu na romské menšině dopouštěla útlatku, ať už ve formě jejího plošného odsunu na periferii republiky v rámci privatizace, nebo v podobě neochoty policie řešit na ní páchané násilí. Plní však i úlohu svědka, vypovídajícího o opomíjené historii Romů. V tomto ohledu je hlasem, který v českém mediálním prostoru doposud chyběl a který zde rozhodně má své místo.

V textu však výrazně převažuje pozice kurátorská. A právě ta leckdy působí podivně. Například pasáže, které tematizují rasismus či šikanu, totiž vyznívají pokrytecky v okamžicích, kdy Banga sám nepokrytě opovrhuje těmi, kdo se ocitli na pomyslných příčkách společenského žebříku pod ním. Své zvnitřněné rasistické stanovisko přitom obhajuje podobnými argumenty, jaké používá ona nenáviděná většinová společnost. Při popisu stěhování z Prahy popisuje Romy z venkova slovy: „To se fakt nedalo. Sám jsem za svůj relativně krátký život přečetl daleko víc knih než celá tahle skupina lidí za celý život. A nebylo to proto, že by nemohli. Oni prostě nechtěli.“ Tuto intelektuálně nadřazenou pozici přitom paradoxně zaujímá poté, co o pár desítek stránek dříve zesměšňuje svého bratra: „Moje dvojče mělo jasno, chtělo na obchodní akademii. A tak se brácha učil, lezl

obojí má ale původ v rodině. Otce, pro Patrika především hudebníka a máničkovský vzor, líčí jako násilníka, matku, jež je v Patrikově textu zamlžená, coby ne úplně svatou mučednici: „Nevydržel jsem to ale a řvu na mámu: ‚On ti dá na hubu, a ty ho ještě bráníš? Mami, nezlob se, ale jsi prostě hloupá.‘ Přilítla mi strašná facka s tím, že mi máma řekla, abych s ní takhle nemluvil. Pokývl jsem hlavou a odešel pryč z bytu (...) Postupně odešli i Patrik a Julek.“ Oproti tomu Patrik Banga se soustředí na konflikty společenské a rodinné poměry nechává stranou, ovšem s výjimkou svého nápadně nesympatického dvojčete: „Ale ten se k Romům nikdy nehlásil. Chodil stále do školy na Vinohradech a vždycky tíhnul ke gádžům, nikdy nechodil mezi Romy. A nakonec ho učitelky používaly jako cvičenou opičku, aby každému mohly ukázat, že to je ten náš ‚chytrý cikán‘. Jasně, ten jejich.“

Romský autor?

Slabinou knihy je i její jazyk. Užívání hybridů složených z různých variet jako „bolševici jsou zasrané svině“ může být autorský záměr, na některých místech jsou však výrazy zvoleny natolik nevhodně, že sdělení postrádá logiku: „A ten, kdo nedejbože neposlouchal, byl adept na skutečnou basu. Takže konkrétně já, Viktor, Roman a Robert. Paradoxní je,

Ilustrace Alexey Klyuykov

do zadku učitelkám, jak měl ve zvyku, a učitelky ho za to podporovaly. Já a starší brácha jsme pořád jeli naši klasiku. Mejdany, kytary, fotbal a ženský. Zatímco dvojče bylo ‚symbolem čistoty‘, jak si stále nechával říkat, my jsme byli ‚symbolem ulice‘ ve všech směrech.“ Ve finále nicméně dochází k závěru, že „dneska už není Rom-vysokoškolák výjimkou a za pár let to snad bude standard, kterého bych se chtěl dočkat i od svých dětí. A to je cesta ven pro nás všechny.“ Podobné inkoherence rozrušují logickou výstavbu celého textu a odhalují praskliny v Bangově sebezobrazování coby mstitele uražených a ponížených, čímž vyvolávají pochybnosti o vypravěčské věrohodnosti.

Určité pasáže se stávají podezřelými, především pokud jsme obeznámeni s děním, jež vydání knihy předcházelo. Radek Banga alias Gipsy.cz, Patrikův bratr-dvojče, totiž před dvěma lety vydal svou vlastní autobiografii (*Ne)pošli to dál*, která vyvolala mezi Bangovými mediálními spor. Také Radek na své dětství vzpomíná s notnou dávkou zloby a bolesti,

že jsem v dospělosti jako jediný z party nikdy ve vězení nebyl.“ Redakce nadto ponechala v textu často se opakující slova i celé pasáže a nadbytečně působí i některé glosy, v nichž autor čtenářům předestírá svůj postoj: „Vil-da přišel a jako vždycky hned napadl dítě, co si hrálo kousek od nás. Vildovi třicet, dítěti jedenáct. Fér rvačka.“

Odpověď na otázku, jakým typem textu je *Skutečná cesta ven*, bude nutně nejednoznačná. Pokud chtěl autor podat svědectví o rasismu české společnosti devadesátých let, svůj účel kniha splnila. Od této úlohy se však Banga distancuje – v rozhovorech několikrát vyjádřil naději, že bude veřejností vnímán zkrátka jako spisovatel, bez přívlastku romský. Dá se tedy usoudit, že kniha měla i ambice čistě literární. A těm její autor nebyl schopen dostát.

Autorka studuje komparatistiku.

Patrik Banga: *Skutečná cesta ven*. Host, Brno 2022, 216 stran.

Text vznikl ve spolupráci s Heinrich-Böll-Stiftung Praha.

Budu první Romka, co napíše sci-fi

O obrození v romské literatuře

Většina aktuálně vycházející literatury psané českými Romy je zachycením rodinných vzpomínek na to, „jak to bylo doopravdy“. Dokáže si romská literatura udržet svou tvář, pokud se romští autoři a autorky pustí i do jiných žánrů a témat a zároveň budou psát v češtině?

MARIA SIVÁKOVÁ

„*Akana tumenge phenava, sar oda čačhes sas la Marikaha* – Teď vám povím, jak to doopravdy bylo s Marikou,“ přeruší bujaré veselí Babika svým hlasem jako zvon. Housle utichly, ženy přestaly zpívat, všichni usedají. Honem přiběhne Cikno a hodí do ohně větývku v naději, že když Babice tak hbitě pomohl, nechá ho poslouchat. K jeho smůle ho ostatní děti odvedly s neoblomným příkazem, že když ony musí jít spát, on tím pádem taky. Babika se po dětech trochu rozzlobeně ohlédne a zavelí nejstarší vnučce: „*Haňo, phen le čhavevenge odi paramisi pal e jagori the o pusoro* – Hano, vyprávěj dětem tu pohádku o plamínku a slámě,“ pousměje se a utrousí jakoby jen pro sebe: „*Nane čhave, nane bacht* – Nejsou děti, není štěstí.“ Přiloží na oheň největší poleno, aby ji už nic nevyrušovalo a bylo dobře vidět. Je teplá letní noc. Nebe je plné vzpomínek, které rodí nové hvězdy. Nastalo ticho, jen koně tiše odfrkují. Začíná příběh o tom, jak to bylo s nebožkou Marikou, zakladatelkou pokrevní linie této rodiny...

Stereotypní obrázek Romů v lůně přírody už nemá s dnešními romskými čtenáři téměř nic společného. Nekočují, i když zlí jazykové by tak zřejmě označili úděl té části romské společnosti, která sociálně padla na dno a nejen kvůli dluhům se z něho nemůže dostat. Svě dávné i současné příběhy si však sdělujeme dál, ačkoli u toho nesedíme u ohně, a dokonce si pro ně chodíme do knihkupectví.

To bylo tak...

Miluji knihy, jejich vůni a moc. Občas se neubráním povrchnosti a dám na první dojem – tedy na lákavou anotaci a atraktivní obálku. A v případě knih romských autorů nebo těch s romskou tematikou nezaváhám nikdy. Možná proto, že takových titulů stále není mnoho. Jsem dychtivá po obsahu, po něčem, co

díla romských spisovatelů vycházela, ve škole se o nich nemluvalo. Přesto jsem znala někoho, kdo romsky psal, i když jen „do šuplíku“ – strýce Ernyho. Ten naši dělnické rodině, která přijela v sedmdesátých letech z východního Slovenska za prací, rozšiřoval kulturní obzory. Při příležitosti kulatých narozenin mé mámy třeba napsal báseň, což bylo v mé rodině něco nevidaného. Čestný úkol přednést ji na oslavě před celým přibuzenstvem jsem dostala já. Aniž by to tušil, vzbudil ve mně celoživotní zájem o literaturu.

V mé rodině – a určitě není jediná – se udržuje lidová slovesnost zcela přirozeně. Povídáme si o předcích, o životě na Slovensku, zpíváme romské písně a vyprávíme pohádky. „Mamo, vyprávěj nám tu o plamínku a slámě!“ „*Oda sas kavka. E jagori the o pusoro pes skidenas andro svetos...* – To bylo tak. Plamínek a slámka se vydaly do světa...“ Měla jsem ráda, když nám maminka předčítala české knihy, ale romskou pohádku jsem měla raději. Byla to jediná příležitost, kdy k nám skrze ni promlouvala romštinou. Strýc Erny při rodinných sešlostech občas četl své povídky, samozřejmě v romštině. Mám ale pocit, že jediný, kdo si toho vážil a byl z toho paf, jsem byla a doposud jsem já. Díky strýci – a také díky nakladatelství Kher, které otisklo mou tvorbu – jsem se stala romskou autorkou. Stejně jako strýc Erny i já svým příkladem inspiroji další generaci – můj dvanáctiletý syn už také jednu povídku vydal a na dalších pracuje. Sleduji však určitý posun, protože pro něho už není důležitá jen romská tematika, zajímá ho celý svět. Velké romské srdce je ale v jeho příbězích patrné.

Mísa plná pišotů

Doma jsme si často vyprávěli u mísy plné pišotů a i já si připadám jako hostitelka, která zve čtenáře k sobě domů, k prostřenému

bylo s Marikou, i můj otec mi stále připomíná: „*Phuč pes, doakana som kada. Ela gives, sar kada imar na avava, the nadžaneha nič* – Ptej se, dokud jsem tady. Až tu nebudu, už se to nedozvíš.“ A tak se ptám a přenáším jeho příběhy do psané literatury.

Možná ještě zásadnější změna je v tom, že na rozdíl od otce se nebojím otevírat témata, která pro něj byla a jsou tabu. Napsat o tom, jak moji rodinu ničil heroin, bylo samo o sobě těžké, natož to psát s myšlenkou, co si o tom lidé, především rodina a naši známí, pomyslí. Můj otec o tomto mém textu neví. Určitě by nebyl rád a cítil by se zostuzený. Úkolem otce romské rodiny je ochránit její čest – *pativ*. Přiznat jakékoli selhání má v naší společnosti, která stále přísně posuzuje jednotlivce podle toho, z jaké rodiny pochází, dalekosáhlé důsledky. Staří Romové se dodnes cítí provinile kvůli tomu, že svou rodinu neuchránili před drogami, které v devadesátých letech zdecimovaly jejich syny a dcery. Nemluví se o tom otevřeně ani doma, natož aby se o tom psalo a mluvilo veřejně. Já na to však mám jiný názor a naštěstí nejsem sama.

Například Eva Danišová psala o prostituci, i když se jistě najdou taci, kteří si puritánsky zakrývají ústa zděšením nad její otevřeností. Tyto hranice poprvé překročila v próze, která je součástí sborníku *Slunce zapadá už ráno* (2014). A co taková Iveta Kokyová, která vzbudila pozdvižení, když v jedné literární diskusi prohlásila, že romština má dostatečnou slovní zásobu i v oblasti sexuality, a ona by tak klidně mohla napsat erotický román! Co na tom, že žádný takový román psát neplánovala – už jen to, že vyřkla slovo sex v souvislosti s romštinou, působilo nepatřičně. Ženy jsou navíc svázány mnohem přísnějšími pravidly, takže peprnější témata se tolerují pouze mužům, například Emilu Cinovi či Gejzovi Horváthovi, který se jich ve svém vzpomínání na povinnou vojenskou službu opravdu nebál. Emancipace v romské literatuře se tak zdaleka netýká jen zapojení žen, ale také témat. Pro mnohé autorky i autory zůstává jedinou možnou cestou psát pod pseudonymem.

Bude co obrodit?

V hlavě se mi rodí námět na sci-fi. Bude ale někoho zajímat žánrovka? A jak takovou knihou obohatím romskou literaturu? Mám hlavnímu hrdinovi dát romské kořeny, protože zřejmě dosud žádný Rom ve sci-fi nevystupoval? Anebo postačí, že knihu napíše Romka? Budu první Romka, co napíše sci-fi. Bude to dostatečně zajímavá marketingová nálepka, aby si kritici knihy všimli? A proč by o ní vlastně měli informovat? Jsme opravdu tak odlišní? Myslím si, že ne, ale náš mediální obraz je stereotypní víc než dost. Jak bych psala, kdyby o Romech nekolovalo tolik předsudků? Mé texty jistě ovlivnilo majoritní umění stejně jako romská folklorní slovesnost, zdaleka nejvíc ho však ovlivňuje potřeba podat svědectví, že Romové nejsou jen problémoví spoluobčané, které znáte z televizních zpráv.

Když čeští obrozenci začali rozvíjet českou literaturu, mohli se opírat o jazyk, který ovládaly široké vrstvy obyvatelstva. Romštině však jazykovědci predikují, že se bez strukturální podpory dříve či později stane mrtvým jazykem. Cítím vinu, že nedělám pro naši národní identitu víc. Píšu česky, aby mělo moje psaní větší dosah, a nejen mezi majoritou. I pro Romy je náročné vnímat svůj jazyk v písnu, děti už nemají ani pasivní znalost romštiny, o možnosti učit se ji ve škole a přirozeně s ní intelektuálně vyrůstat ani nemluvě. Možná je tak podstatná jediná otázka: Zažívají Romové své národní obrození, nebo poslední fázi asimilace?

Autorka je spisovatelka.

Text vznikl ve spolupráci s Heinrich-Böll-Stiftung Praha.

Ilustrace Alexey Klyuykov

je také moje, co je součástí romské, ale zároveň i české historie. Po něčem, co se stále rodí těžce a nesamozřejmě.

Doma jsme vždy měli spoustu knih. Otec filatelista a sběratel starožitností sem tam nějakou přinesl. Z některých mně a bratrům předčítala maminka před spaním, zatímco otec sám je snad ani neotevřel – stačila mu Kniha knih. Starší bratr je však přečetl všechny a později knihovnu obohatil o Čapka, Orwella, Dostojevského nebo odbornou literaturu, když si jako samouk doplňoval všeobecný přehled. Ale knihu od romského autora, či dokonce v romštině, jsme doma neměli. Netušila jsem, že tehdy

stolu. Ve svých povídkách a esejích popisuji prožitky, díky nimž se čtenáři z majoritní společnosti mohou seznámit s tím, jak Romové žili: jak jsme za socialismu už jako školkové děti čelili asimilaci, po revoluci naši rodiče ztratili zaměstnání a mladí lidé ohrožení vlnou rasismu a drogové závislosti.

Dnešní romští autoři jsou v podstatě stále ti lidové vypravěči z dávných i nedávných dob, kteří cítí povinnost zachytit mizející vzpomínky na to, jak to bylo doopravdy, aby posluchače poučili a ti se mohli vyvarovat špatných rozhodnutí. Jen už se to děje jinými prostředky a částečně i pro jiné publikum. Tak jako Babika chtěla, aby její rodina věděla, jak to

Jiný pohled

Zásadní podíl na uvádění romské beletrie do české literatury má nakladatelství Kher, které v uplynulém desetiletí představilo tvorbu řady autorů a autorek. Následující recenzní blok se věnuje pamětem Olgy Fečové, povídkovým antologiím *Všude samá krása* a *Samet blues* a také komiksové biografii *Žofi Z-4515*.

Život jako povinná četba

BLANKA ČINÁTLOVÁ

„Díky knize, kterou po sobě zanechala, vidím, že její příkladný život je jako čítanka do povinné četby,“ píše v předmluvě k pamětem Olgy Fečové historička Jana Horváthová a předjímá, že čtenáři si budou některé věty podtrhávat. A skutečně tím postihuje klíčové aspekty vzpomínek významné romské autorky *Den byl pro mě krátkej. Paměti hrdé Romky*. Školní čítanky se nezřídka vyhýbají krajnostem a životy výjimečné transformují spíše v životy příkladné a vzorové.

Ilustrace Nikola Svobodová

Olga Fečová, loni zesnulá spisovatelka a pedagožka, klíčová osobnost romské ženské emancipace, se rozhodla, že si své paměti nadělí k osmdesátinám, a z jejího vyprávění je patrná podobná umanutost, jako když se rozhodla v sedmdesáti naučit hrát na housle nebo v šedesáti studovat. Editorky Lenka Jandáková a Jana Habrovcová vycházely jak z autorčiných psaných vzpomínek, tak z audiozáznamů s jejím vyprávěním, pořizovaných v devadesátých letech v češtině i romštině, a při doplňování rukopisu ji metodami orální historie vedly k doplňování chybějících či příliš stručných míst.

Do života Fečové se vepsala řada klíčových událostí československých dějin 20. století. Coby válečné dítě prožívá na rodném východním Slovensku osvobození, v Praze klopýtá po staveništi Stalinova pomníku, mezi okupačními tanky spěchá do porodnice, v Sudetech pomáhá budovat socialistický průmysl a v devadesátých letech pak zažívá další výraznou migrační vlnu Romů, vzednutí rasismu, ale také spolupráci s Václavem Havlem. Vyprávění ovšem nesměřuje ke konfrontaci velkých dějin a soukromé historie, dokonce ani nepodává svědectví o obecně známých událostech z perspektivy bezmocných, bezejmenných, němých. Navzdory tomu, že jednotlivé vzpomínkové obrazy rytmizuje chronologie vypravěččina života, zdá se, že čteme podivuhodně ahistorické vyprávění, které tone – zejména pro čtenáře neznalého Romové narativní tradice – v nepochopitelné idyle.

Idyla a úcta

Ve vyprávění Olgy Fečové mají předváleční Romové svá hospodářství ve vesnicích obývaných gadži. Bohatí Romové zaměstnávají Slováky a těm chudým naopak Slováci všemožně vypomáhají. Za války sice „Němci obtěžují děvčata“ a ani „Rusové se neukázali úplně v nejlepším světě“, ale ti, co umějí na něco hrát, se vždycky zachrání. Ve stalinské Praze se romské děti prohánějí na plácku u Karlova mostu, praní prádla na vltavských nábřezích evokuje dojem městského pikniku. Všichni se veselí a hodu-jí a děti se šplouchají v řece. Stejná radostná pospolitost vládne i na normalizačním sídlišti. Dvěře bytu zůstávají stále otevřené, sousedé spolu muzicírují a klábosí po balkonech. V osadách, kam Olžina rodina jezdí za příbuznými, soutěží ženy ve vaření halušek, děti v jízdě na praseti. Dojem idylických žánrových obrázků

jim nikdo v srpnovém horku do tanku nepodá vodu, a tak se s nimi skamarádí, společně zpívají a popíjejí. „Romové nejsou přes politiku, nejsme ani vojáci. Viděli jsme to hlavně tak, že to jsou chudáci kluci, daleko od domova.“ Lhostejnost k traumatickým historickým událostem československých Romů nebo spíše zdrženlivost vůči jakémukoliv hodnotícímu soudu vysvětluje Fečová jakousi apriorní romskou apolitičností. Tu ale popírá jak doslov romisty Zbyňka Andrše, tak vzpomínková próza spisovatelky Eleny Lackové *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* (1997). To, co se jeví jako konformismus, apatie či naivita, ve skutečnosti může svědčit o velké míře sociální empatie. „Ti obyčejní naši lidi, kteří neměli vzdělání a od rána do večera dřeli, aby uživilí rodiny, ti se o to, co se děje ve světě, vůbec nezajímali. Války taky nevyvoláváme. My pořád jenom prcháme, za jakéhokoliv režimu, v každé době jsme ti pronásledovaní.“

Čítankové vyprávění Olgy Fečové přitom primárně neukazuje, jaký byl nebo je život Romů, ale jakým by měl být. A v souvislosti s touto utopií – nikoli ve smyslu falešných nadějí a planých ideálů, ale ve významu zjevené pravdy, jak si ji nárokují mýty nebo i čítanky a slabikáře – autorka kriticky poukazuje na ustálené stereotypy. Předchozí citát primárně neglosuje ani nehájí tradičně zdůrazňovanou nomádskou zkušenost Romů. Místo romantizující představy kočovnické anarchie i traumatické zkušenosti neustálé marginalizace a pronásledování kniha staví do popředí jako stěžejní hodnotu schopnost sociální adaptace. Před evokací či výčtem historických tragédií a křivd se dává přednost obrazům sou-náležitosti a solidarity, respektive schopností jich za všech okolností dosáhnout.

Činorodá dřina

Druhým klíčovým pilířem či vzorem, intenzivně akcentovaným v celém textu a zdůrazněným už jeho názvem, je neutuchající činorodost: jednou v podobě osvětové a emancipační činnosti na podporu vzdělávání romských dětí, podruhé jako nezdolná vůle či každodenní dřina. Práce osmyslňuje život a zároveň má zásadní podíl na boji romských žen o emancipaci v silně patriarchální kultuře (Olžinu manželovi „dlouho trvalo, než pochopil rovnoprávnost. Vždyť taky pracuju.“) I strýcův alkoholismus, braný jako „zvláštnůstka“, je ospravedlněn dělností – vždy, když se strýc opije, rozebere cihlu po cihle pec, aby druhý den postavil novou, lepší. Historka, která má potenciál grotesky, ovšem bez jakékoli ironie směřuje opět k exemplu. Díky své „zvláštnůstce“ se ze strýce stal vynikající a žádaný zedník. Jako dějinná událost se pak z perspektivy vyprávění spíše než represe státu jeví setkání s Milenou Hübschmannovou, budoucí zakladatelskou romistiky, kterou Olžin tatínek učí romsky a provádí ji slovenskými osadami, nebo zakládání tanečních a pěveckých souborů a úspěchy romských hudebníků. Ani zde ovšem nestačí přirozený talent bez úsilí a píle.

Zhodnotit význam *Pamětí hrdé Romky* pouze s ohledem na edukační, osvětový či emancipační význam by bylo velmi nespravedlivé. I neromskému čtenáři totiž kniha dá mnohem víc. Fečová vychází z tradičních žánrů romské literatury *vakeribena pal o dada* (vyprávění o předcích) a *čačikano vakeriben* (pravdivé vyprávění ze života) a obtížně ucho-pitelná idylčnost nutí čtenáře uvklého na současnou podobu autobiografických či autofikčních narativů přehodnotit svá očekávání stran podoby i funkce životopisných vyprávění. Výrazem autenticity vzpomínky může být i idyla. „Když vám pořád budou říkat, že jste hloupí, tak jednou hloupí opravdu budete.“

Olga Fečová: Den byl pro mě krátkej. Paměti hrdé Romky. Kher, Praha 2022, 224 stran.

Romové nejsou přes politiku

„Babička,“ konstatuje Fečová, „byla diplomat, člověk se musí přizpůsobit každé době – kdo byl chytrý, udržel se při životě a žil si dobře za každého režimu (...) Člověk může jen koukat, jak se svět točí – koho chleba jíš, toho píseň zpívej.“ Za války Romové hrají Němcům, pak Rusům. V létě 1968 ruské vojáky litují, že

Čtyři knihy z nakladatelství Kher

Různost na druhou

VALENTÝNA ŽIŠKOVÁ

Na problematičnost pojmu „romská literatura“ poukázala ve svém nedávném článku na serveru iLiteratura romistka Karolína Ryvolová. Termín podle ní odvádí pozornost literární vědy od jedinečných rysů děl romských autorů a autorek. Antologie povídek *Všude samá krása*, již Ryvolová uspořádala, na tuto často přehlíženou pluralitu poukazuje. Zároveň však ukotvuje texty v romské tradici lidového vyprávění.

Divergence

Jistou polyfonii lze od antologie očekávat vždy, zde však vyvstává hned na několika úrovních. Kniha sdružuje dvacet spisovatelů, jejichž texty vyprávějí příběhy Romů na československém a českém území v druhé polovině 20. století. Díky širokému věkovému rozpětí autorů je zřetelně patrná odlišnost perspektiv různých generací, nejjasněji viditelná na tom, jak se proměňuje vnímání Česka a Slovenska. Autoři narození ve třicátých a čtyřicátých letech, například Andrej Giňa či Olga Fečová, tematizují zejména osudy Romů za druhé světové války. Jejich povídky většinou končí odchodem z rodných slovenských osad do Čech, vykreslených coby země zaslíbená: „Až tady jsme poznali, jak se žije, když člověk nemá nouzi o práci, když vydělává, bydlí v domě s teplou vodou a se vším, co k tomu patří, když má lékařskou péči a další věci, které Romové předtím ani neznali.“ Mladší generace se však z „českého snu“ probouzí do zcela odlišné reality. Její příslušníci sice již tolik nestrádají materiálně, zato

ale čelí vykořenění a komunitu hledají právě při svých cestách zpět na Slovensko. Tyto pocity posiluje ztráta jistot po sametové revoluci. Nejmladší autoři, zejména Patrik Banga či Maria Siváková, vzpomínají na své dospívání v devadesátých letech jako na dobu silícího rasismu a vyčlenění z většinové společnosti. Odlišný pohled na historii se však neomezují jen na toto období.

„Být si vědomi svých dějin znamená být si vědomi své jedinečnosti,“ píše Octavio Paz, když se zabývá otázkou mexické národní identity v souboru esejů *El laberinto de la Soledad* (Labyrint samoty, 1950). Romové sice žijí na českém území zhruba od 14. století, a sdílejí tudíž s etnickou majoritou množství historických událostí, jejich perspektiva se však značně liší. Povídky silně relativizují především interpretaci moderních dějin Československa. Největší historické milníky v nich zůstávají nepovšimnuty, případně jsou zmíněny jen okrajově. Více než lineární řadou „velkých událostí“ se romská historie zdá být ovlivněna přírodními cykly: „Ani po válce však nebylo o moc líp. Romům se začalo trochu dařit, když se oteplilo a začalo se zase pracovat na polích.“ Optika, kterou se většina autorů a autorek dívá do minulosti, je založena na dichotomii materiálního dostatku a strádání, což jen zvýrazňuje odlišnost romské zkušenosti.

Různorodost, spojená se zmíněnou mnohohlasností, se výrazně projevuje i v jazykové rovině. Povídky napsané původně v romských dialektech jsou uvedeny ve svém originálním znění i v českých překladech; místy se objevuje také slovenština či různé hybridní variety.

Konvergence

Scelující prvek textů představuje především jejich společné žánrové východisko, romský

folklorní útvar *vakeribena pal o dada*, tedy vyprávění o předcích. Z tohoto specifického literárního útvaru pocházejí některé výrazné rysy textů, týkající se především jejich výstavby. Narativy často postrádají výraznější pointu, osudy postav jsou líceny fragmentárně či pouze v náznacích. V povídce Jana Horvátha *Můj táta například vyprávěl vyličil historii několika generací na půl druhé stránce*: „Romové válku přežili a bylo lépe. Jenže můj děda v roce 1949 umřel a babička zůstala s dětmi sama. Z Čech přijížděli náboráři a zvali Romy do Čech za prací. Doma žádná práce nebyla, tak šli.“ Prostá výstavba textů v kombinaci s často velmi osobními tématy a užíváním těch nejobyčejnějších výrazů dodává knize atmosféru vyprávění u ohně a navozuje tak pocit intimity mezi vypravěči a čtenářem. Lyotardovo pojetí „malého příběhu“ coby výpovědi o zkušenosti utlačované skupiny se zde tedy kromě obsahové složky projevuje i ve složce kompoziční. Nápadnou jednoduchostí své výstavby se povídky hlásí ke specifické folklorní tradici, která kontrastuje s monumentální výstavbou zápletek v dílech moderní evropské literatury.

V antologii dominují ženy, a to jak v autorském zastoupení, tak coby povídkové postavy. Při četbě vyvstává ambivalence postavení žen v romské kultuře a společnosti – jejich rodinná role je marginalizována, nicméně folklorní tradice je uctívá a téměř zbožšťuje. Z boje s dvojitým útlakem, patriarchálním a etnickým, vycházejí hrdinky sice ponížené, zbité či dokonce znásilněné, ale neporažené. Jsou to ostatně právě ony, kdo se ujímá role pamětnic a především vypravěček. Jimi uchovávané a předávané příběhy se pak stávají zdrojem síly pro další generace.

Mohlo by se tedy zdát, že romská literatura je u nás na vzestupu – a do jisté míry je to pravda, což dokazuje letošní ročník cen Magnesie Litera nebo právě produkce nakladatelství Kher. Největší přínos antologie *Všude samá krása* pak spočívá v tom, že poskytuje prostor často disonantním hlasům romských literatur.

Autorka studuje komparatistiku.

Všude samá krása. Kher, Praha 2021, 224 stran.

Samet blues zní Českem i dnes

BARBORA VOŘÍŠKOVÁ

Nostalgie po listopadu 1989 nebo filmy o „divokých devadesátých“ k vykreslení prvního desetiletí transformace nestačí. Nový pohled na toto období otevírá povídková sbírka *Samet blues*, která reflektuje romskou emancipaci, rasismus české společnosti i zklamání z porevolučního vývoje.

Listopadový patos

Události sametové revoluce a následný vývoj jsou poměrně častým tématem tuzemské literatury i kinematografie. Například loni se k této době vrátil kriminální seriál *Devadesátky* z produkce České televize, který sleduje mimo jiné vzestup a pád Jonákova Discolandu Sylvie nebo orlické vraždy. Samotné oslavy 17. listopadu nicméně bývají plné vyprázdněných frází a sklouzávají k patosu bez reflexe souvislostí mezi porevolučním obdobím a aktuálními společenskými otázkami. Předloni na to upozornila novinářka Eva Soukeníková v glose nazvané *Oslavy 17. listopadu?* OK, boomer, v níž napsala, že oslavy připomínají

kolovrátek. Problém je zčásti i v tom, že na sametovou revoluci zpravidla nahlížíme pražskou optikou a zapomínáme na to, jak následné změny prožívali lidé z regionů a nižších společenských vrstev. I proto stojí antologie *Samet blues* s podtitulem *Drsná devadesátá v povídkách Romů* za pozornost.

Do antologie přispělo dvanáct autorů, od nejstaršího, již zesnulého, Gejzy Demetera (ročník 1947) po Martina Kanaloše (ročník 1997). Kniha tak prostředkuje perspektivu několika generací a nastiňuje, jak na Romy dopadala společenská atmosféra a jak se z jejich pohledu proměňovala. Autoři Květoslava Podhradská, Gejza Demeter, Eva Danišová a Michal Šamko byli v době revoluce dospělí a vyrovnávali se s tím, jak se v rychle proměňující době postarat o své rodiny. Jinak se na toto období dívají „Husákovy děti“ a mileniálové Iveta Kokyová, Stanislava Ondová, Rena Horvátová, Maria Siváková, Věra Horváthová Duždová, Patrik Banga, Lubomír Čipčala a Martin Kanaloš. I v jejich povídkách se nicméně objevují motivy euforie z nabyté svobody a možnosti emancipace, ale také sociálního vyloučení, rasismu, závislosti na drogách nebo zklamání z promarněných šancí.

Prožitá zkušenosti

„V devadesátkách byli lidi jako utržení ze řetězu, mysleli si, že se všechno může. Ve filmovém průmyslu ze sebe Vít Olmer vyzvracel film *Nahota na prodej*. Dnes je film oceňován jako výpověď doby. Ale není to tak úplně pravdivý obraz. Kvůli takovým dílům jsem zastáncem názoru, že pokud o menšině nevypovídá sama menšina, tak je téměř s jistotou poškozena,“ tvrdí Věra Horváthová Duždová v povídce *Devadesátkou* s tím, že většinová společnost má tendenci některá témata bagatelizovat. Mezi ta nejpalčivější patří segregace romských dětí ve školách, jež se v knize objevuje hned několikrát. Problém, který se mnohým může zdát vzdálený, přitom stále trvá. Podle serveru Desegregace.cz a výzkumné agentury PAQ Research je u nás téměř osm desítek škol, kde většinu žáků tvoří romské děti, a zhruba dvě desítky českých škol navštěvují téměř výhradně romští žáci a žákyňe. Letos v březnu pak senátorka Jana Zwyrtek Hamplová šokovala návrhem na zavedení oddělených tříd pro romské děti.

Jiným častým tématem jsou rasistické útoky – například Rena Horvátová v povídce *Výbuch* v Nuslích popisuje agresivní nájezdy skinheadů. Ani dnes ale nemusíme za podobnými případy daleko: koneckonců namísto Orlíku tu máme Ortel. *Samet blues* tak není pouze reflexí devadesátých let, ale v jisté míře i zrcadlem aktuálních nálad ve společnosti. Za zmínku v tomto ohledu stojí povídka *Pravidelný puls* Lubomíra Čipčaly, popisující queer zkušenost mladého Roma, jenž kvůli nešťastné lásce a nepochopení prostředí upadá do závislosti na alkoholu. Čipčalův příběh však obsahuje i naději a vyzývá čtenáře: „Nenechte stigmatizační nálepky druhých, aby se staly vaší identitou.“

Právě naděje je jedním z pilířů antologie. Některé z povídek jsou intimním dialogem mezi rodičem a dítětem nebo pamětnickým vyprávěním, jež má další generaci předat víru v lepší zítřky. Nutno ovšem říct, že po literární stránce texty leckde pokulhávají – spíše než povídky některé z nich připomínají pouhý přepis ústního vyprávění kolektivních vzpomínek nebo reportážní úryvky. *Samet blues* tak ve výsledku představuje fragmentární dokument, jehož síla spočívá především v zaznamenání prožitých zkušeností.

Autorka studuje bohemistiku.

Samet blues. Drsná devadesátá v povídkách Romů. Kher, Praha 2021, 182 stran.

Ilustrace Alena Klíevská

Ilustrace Anna Laube

Dětem by mělo být smutno

EMA FISCHEROVÁ

Když začal v osmdesátých letech vycházet grafický román *Maus*, žánr komiksu upadal a většina lidí si s ním spojovala oddechové příběhy o superhrdinech, nikoli médium schopné zprostředkovat závažná témata a komplexní literárně-výtvarné zážitky. Art Spiegelman si ovšem vybral námět, s nímž bylo třeba pracovat mimořádně citlivě: holokaust. Poté, co Spiegelman obdržel Pulitzerovu cenu, se jeho dílo v mnoha zemích stalo součástí povinné četby a pomohlo změnit pohled veřejnosti na žánr komiksu jako takový.

Komiks *Žofi Z-4515* (Sofia Z-4515, 2006) vyšel v původním švédsko-kalderašském znění více než dvacet let po *Mausu*, ale v mnoha ohledech se mu podobá. Také Gunilla Lundgrenová zpracovala téma holokaustu a rovněž čerpala z životního příběhu jedné přeživší. Podobně jako Spiegelmanovým komiksem procházejí jeho rozhovory s otcem, v *Žofi Z-4515* vypráví Sofia Taikonová o své minulosti vnoučatům. Sama Lundgrenová sice na rozdíl od Spiegelmana nemá k tématu holokaustu přímou, osobní vazbu, ale švédským Romům a jejich historii se ve své tvorbě věnuje dlouhodobě a ve spolupráci s nimi napsala už devět knih. Nakladatelství Kher její komiksovou biografii *Žofi Z-4515* vydalo v bilingvní podobě, a tak je vhodná pro české i romské čtenáře.

Přehlížená tragédie

Systematické vyhlazování Romů je spisovatelé, akademiky i médiu dlouhodobě přehlížené a podceňované téma. Západní Německo dokonce formálně uznalo genocidu Romů až v roce 1982. Nevíme, kolik Romů v Evropě před válkou žilo, a historikové nedokážou ani jednoznačně určit počet romských obětí holokaustu – odhady se pohybují od 220 tisíc až k milionu a půl. Zhruba 23 tisíc Romů přitom bylo vězněno v „cikánském táboře“ v Osvětimi, kam byla deportována i Sofia Taikonová se svou rodinou.

Sofia, romským jménem Žofi, před válkou prožívala šťastné dětství v Polsku. Její rodiče si vydělávali tradičními způsoby obživy – otec jako koňský handlíř, matka věštila lidem z ruky. Přestože se před nacisty nějakou dobu dokázali skrývat, v zimě 1942 rodinu objevili vojáci a deportovali je do Osvětimi. Taikonová ve svých vzpomínkách popisuje nepředstavitelné podoby dehumanizace. Nacisté postupně všem vězňům oholili hlavu. Žofi, která si tolik zakládala na svých dlouhých copech, přišla na řadu jako první – poté, co ji rodiče v noci ochránili před vojáky, který se ji pokusil znásilnit. Následně se identita vězňů redukovala jen na tetování na předloktí: „Od té doby už jsem nebyla dvanáctiletá Žofi Brzezińska. Stalo se ze mě pouhé číslo, 4515. zaregistrovaný cikánský vězeň v táboře.“

Lidé z masa a kostí

Více naděje obsahuje vyprávění o Žofiině úteku z tábora, o její záchraně švédským Červeným křížem, a především o tom, jak si po válce dokázala vybudovat normální život a rodinu. Sofia Taikonová si udržela pozitivní myšlení až do konce života. Nechtěla si připomínat svou minulost a opakovala, že „dětem by z toho vyprávění nemělo být smutno“. Proto nejraději vzpomínala na chvíle, kdy k sobě lidé projevili solidaritu, ať už v koncentračních táborech, nebo později v poválečném Švédsku.

Dá se ovšem s dětmi mluvit o hrůzách druhé světové války a genocidě takovým způsobem, aby jim nebylo smutno? S každým rokem klesá počet přeživších svědků a mladí lidé se vzdalují od této části své rodinné historie. Výčty čísel a odosobněné popisy přitom nemohou v člověku zanechat tak silný dojem jako příběhy jednotlivců, díky kterým si za historiografickými daty dokážeme představit skutečné lidi z masa a kostí. V tomto smyslu má *Žofi Z-4515* kromě narativního rozměru i rozměr edukativní. Sledujeme sice jen příběh Žofi a její rodiny, ten je však zasažený do širšího kontextu druhé světové války i romského holokaustu.

Výchozí bod

Kresba Amandy Erikssonové i jazyk, jež komiks užívá, upomínají na způsob, jakým uvažuje malé dítě. Všechny postavy jsou nakresleny tučnou černou linkou bez vybarvení, mají

téměř identické obličeje a nejvýrazněji je odlišují účesy a oblečení. V některých rámečcích pak zcela chybí pozadí nebo ho jen naznačují osamocené objekty v prostoru. Také řeč je naivní, prostá a zbavená vší expresivity i při popisu traumatických okamžiků, jako by se snažila vyjít vstříc dětskému čtenáři. Představa, že by vojáci o dívkách v koncentračním táboře mluvili s takovým taktem jako v komiksu, možná vyvolá cynický úsměv: „Tamta je pěkná. Dneska v noci ať přijde ke mně.“

Události, které se ve skutečném životě odehrály během více než sedmdesáti let, čtenáři proletí před očima na pouhých čtyřiceti stranách. Děj se v rychlém tempu přesouvá od jednoho období k druhému, aniž by se u kteréhokoliv zastavil na delší dobu a vylíčil ho dopodrobna. *Žofi Z-4515* sice má být komiksem určeným převážně dětem, ale dětská literatura ještě nemusí být zbavena vší komplexity. Sofia Taikonová nepochybně měla co sdělit, a proto by bývalo komiksovému vyprávění prospělo zpomalit, intenzivněji se věnovat některým etapám a nefiltrovat obsah tak striktně podle toho, co je nebo není vhodné pro mladší publikum.

Komiks v některých ohledech zprostředkovává vážná témata lépe jiná média: svou jasnou stylizací totiž vytváří nereálný časoprostor, kam nelidské a dnes už i nepředstavitelné hrůzy holokaustu zdánlivě zapadají snáz než do skutečného světa. Zatímco *Maus* se hemží antropomorfizovanými zvířaty, černobílé obrysy světa *Žofi Z-4515* stírají faktografické nejasnosti a neúplnost vzpomínky. Kombinace psaného slova a kreativní svobody výtvarného vyjádření často vede k nezměnitelným, silným výsledkům. *Žofi Z-4515* je sice v mnohém povrchnější než řada jiných komiksů, zpracovává však velmi důležité téma a je dobrým výchozím bodem pro ty, kdo se chtějí něco dozvědět o romském holokaustu nebo o historii evropských Romů.

Autorka studuje filmovou vědu.

Gunilla Lundgrenová, Sofia Taikonová, Amanda Erikssonová: Žofi Z-4515. Do češtiny přeložila Marie Voslášková, do romštiny Markéta Hajská a Iveta Kokyová. Kher, Praha 2022, 80 stran.

Texty na stranách 5–7 vznikly ve spolupráci s Heinrich-Böll-Stiftung Praha.

SLEPÁ V KOPŘIVÁCH

Žádné méněcenné psaní

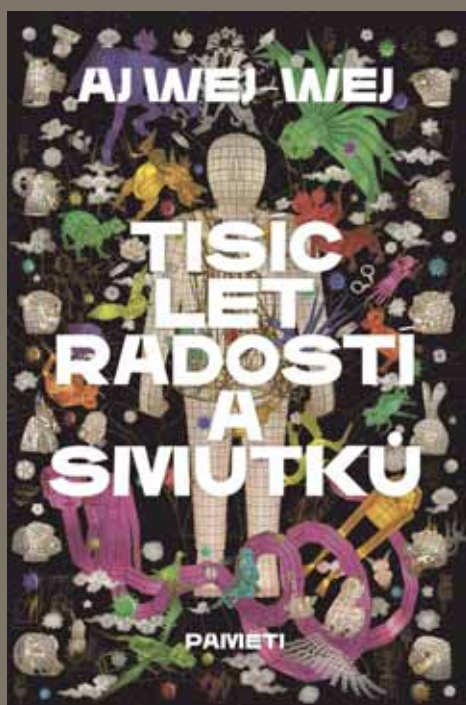
ALENA MACHONINOVÁ

„Alenko, pojďte se mnou na gender, odpocíneme si od těch našich chlapů,“ zvala mě na začátku dvoutisících let moje učitelka ruské literatury Miluše Zadražilová na přednášky do Centra genderových studií. Sama v té době na pražské rusistice vedla semináře o ženském psaní, pro které používala spojení „ženský rukopis“. Na jejich základě vydala také dva sborníky studentských prací o ženě v moderní ruské literatuře. Účastnila jsem se toho všeho bez zvláštního nadšení – spíš kvůli Miluši, která měla dar člověka strhnout, než ze zájmu o téma. Proč dělit a posuzovat literaturu podle pohlaví, říkala jsem si tenkrát. Bylo mi něco málo přes dvacet let a byla jsem si jistá, že v mužském světě obstojím, respektive, že svět se vůbec takhle nedělí. Miluši bylo kolem pětadesátí a věděla o tom své.

Ted, když se ohlžím za těmi dvaceti lety, která uplynula od mých studií, k vlastnímu údivu zjišťuju, že jsem je bezděky vyplnila spoustou žen – překlady jejich textů i vlastními texty o nich. Začalo to Ljudmilou Ulickou, jejím Danielem Steinem, překladatelem, po kterém jsem sáhla na podzim 2006 s nedůvěrou a pocitem povinnosti, že bych měla znát i to, co v současném Rusku píší ženy. Pak se objevila Tamara Petkevičová a s ní Hella Frischerová nebo Chava Volovičová. A z lágrových autorek ještě Jekaterina Olická. Potom Marija Stěpanovová, od níž to byl jenom kousek k Oksaně Vasjakinové. A nakonec Jevgenija Někrasovová, kterou jsem dlouho mýjela, než mi ji nabídl český nakladatel.

Když o těch autorkách přemýšlím, dochází mi, že mnohem víc než pohlaví je spojuje způsob psaní. Snad jen Ulická, která jako by se věčně měřila s Tolstým či Pasternakem a tvářila se, že píše prostě o člověku, mi z té řady vypadává, i když ne tak docela. Způsob psaní, o kterém mluvím, je ženské psaní. Je to psaní, které existuje navzdory tomu, že by nemělo, které vzniká za letu, po troškách a potají. Zvenčí se zdá nepatřičné, uvnitř však naléhavě prosí o pozornost. Je tělesné – o těle vypráví a zároveň se skrže ně i rodí. Je drsné a dráždí. A samo sebe věčně zpochybňuje. Přibližně tak ho v sedmdesátých letech minulého století charakterizovaly francouzské teoreticky-feministky. A ačkoli texty mnou zmíněných autorek nejsou zdaleka tak radikální, čím dál tím víc je vnímám v tomto kontextu. Všechny mluví dlouho upozadovaným hlasem – takovým, jakým nikdy nepromluví žádná vysněná Pasternakova Lara. Mluví i mým hlasem. Ženským hlasem.

Když jsem na internetu pátrala po tom, co se o ženském psaní píše česky, narazila jsem na prosincový rozhovor Renaty Kalenské se sedmi českými spisovatelkami. A vlastně on mě vyburcoval k této úvaze. Žádná ze zpovídaných autorek nechtěla mít s ženskou literaturou nic společného, pro všechny to byl brak a červená knihovna, žádná nenavrhl, pojďme se bavit o ženském psaní, když sousloví ženská literatura má tak pejorativní nádech. Všechny se tvářily, že píší prostě literaturu. Ale není to tak. Už jen kvůli klíči, na jehož základě si je novinářka vybrala. Dokud my samy budeme svůj hlas považovat za méněcenný, těžko můžeme očekávat, že ho někdo bude brát vážně. Můj hlas je ženský. Mé psaní taky. A doháním teď to, k čemu mě Miluše vedla už před dvaceti lety.

AJ WEJ-WEJ

Tisíc let radostí a smutků

V neobvyklém memoáru se příběhy Ajova otce a samotného Wej-weje zrcadlí v kulisách dějinných otřesů. Otec odchází za inspirací do Paříže, syn před čínskou realitou utíká do Spojených států. Wej-wej líčí také poměry v Číně po potlačení demokratického hnutí i vlastní snahu o svobodné umělecké vyjádření.

MILADA REZKOVÁ, JAN ŠRÁMEK,
VERONIKA VLKOVÁ

Pokrok nezastavíš, čéče

Děda Kroupa a malý Kája zažili spoustu dobrodružství v pražském metru, tentokrát se budou učit nejen zacházet, ale také žít s mobilem. Čeká je výlet na blešák s elektronikou, do lesa i do hlubin internetu, na okraj velkoměsta i na místa, kde se v Praze scházejí skejtáci a parkouristé.

TILLIE WALDENOVÁ

Kam jsi zmizela?

Bea na útěku z domova potkává automechaničku Lou, společně ujíždí před komplikovanými vztahy i traumaty.

V dojemné road movie autorka skládá poctu svým vzorům v čele s Hajaem Mijazakim. Kdo se na tuto cestu do fantazie vydá, tomu zůstane v paměti ještě dlouho po otočení poslední nádherně nakreslené stránky.

Vypravěčská dřina

Vzpomínky na úhoře Anny Cimy

Druhá kniha spisovatelky Anny Cimy je opět o Japonsku. Tentokrát popisuje detektivní pátrání po zmizelém novináři. Vyprávění je stylisticky propracované, protkané aluzemi na mytologii a plné pochroumaných mezilidských vztahů, jako celek však próza zůstala nedotažená.

OLGA PAVLOVA

Druhý rozsáhlý román Anny Cimy *Vzpomínky na úhoře* vyšel na sklonku loňského roku. Předvánoční sestavování čtenářských žebříčků a konkurence jiných objemných titulů, které se většinou vynoří během podzimu, ho na nějakou dobu upozadily. Stalo se tak ale nezaslouženě, neboť kniha patří k těm titulům tuzemské beletrie poslední doby, které si zaslouží pozornost.

Cima je nepochybně jednou z našich nejnapaditějších autorek. Ve svých prózách se nezabývá komunistickou minulostí, nezajímá se o český venkov, nesklouzává k laciným politickým proklamacím ani se nesnaží vyhovět duchu doby a za každou cenu do textu propašovat angažovanost a aktuální témata. Sází spíše na sílu vyprávění, jazyk a imaginaci, přičemž inspiraci pro oba romány jí poskytly roky studia japanologie i osobní zkušenost s japonskou kulturou.

Tři hrdinky

Vymírání úhoře japonského v důsledku lidské činnosti, které se propsalo i do názvu knihy, představuje pouze první tematickou vrstvu, která není ústředním motivem příběhu, ale pouhým spouštěčem děje. Stěžejními náměty knihy jsou japonská mytologie, přátelství a touha po překročení společenských vzorců chování. Z této směsice Cima teží spleť příběh s přesahem k osudu zmíněných ohrožených hadovitých ryb. Všechny tyto složky vytvářejí celek, v němž fantastické prvky přesvědčivě odrážejí reálné obrazy a svou intenzitou předčí jiné vypravěčské a stylistické prostředky.

Autorka vyváženě dělí pozornost mezi tři hlavní postavy. S protagonistkami, z nichž ani jedna zcela nezapadá do většinové společnosti, se čtenář seznámí hned na začátku a provázejí ho celým příběhem. Sára Fukuharová pochází z japonsko-české rodiny a upoutává na sebe pozornost už svým – pro Japonku netypickým – vzhledem. Postupně se dostane poměrně vysoko na společenském žebříčku: ukončí vysokou školu a zabývá se vědeckým výzkumem vymírajícího úhoře. Také druhá postava, Mija, se výrazně vyděluje z davu – trpí mentálním hendikepem, a proto neudělá ani krok bez dřevěného meče a růžového batohu a nejraději v akvaristické prodejně rozmlouvá s představitelem čeledi

Bakufu Ohno: Úhoři, 1937

úhořovitých. V důsledku prodělaného psychického otřesu se pomalu propadá do fantazijního mezisvěta, který v příběhu dokresluje záhadná místa realistické části vyprávění. A konečně poslední hrdinka Juky Suzukiová je bývalou Sářinou spolužačkou, která zůstala po autonehodě odkázaná na použití holí a pomoc jiných lidí. Jako jediná nemá s úhoři nic společného.

Přílišná důkladnost škodí

Zmíněná trojice je po sérii zvláštních událostí nucena vystoupit ze zavedených společenských rolí a vzít na svá bedra vyšetřování záhadného zmizení novináře Tojamy. Mija se postupem času stále více ztrácí v minulosti, kdežto zbylé dvě dívky se nechají plně pohltit detektivním pátráním. V tomto okamžiku sice tempo vyprávění nabírá na intenzitě, ale příběh začíná pokulhávat, neboť přes příliš důkladný vypravěč se snaží vyličít každou syžetovou odbočku a popsat s až chirurgickou přesností nejskrytější touhy postav, zároveň však naprosto rezignuje na záhady

a prázdná místa v příběhu, která vzbudila čtenářská očekávání. Navíc i detektivní příběh vyžaduje tajemství, intriky a závěrečné objasnění záhady. Druhá polovina *Vzpomínek na úhoře* se nicméně mění ve zběsilé chrlení zbytečných informací a trpí doslovností, která v nejslabších místech sklouzává až k banalitě: „Čím víc toho člověk ví, tím méně vzdělaný, tím méně schopný si připadá.“ Paralela mezi narušenými mezilidskými vztahy, prohlubující se ekologickou krizí a mizejícím mytickým světem v tomto světle vyzní poněkud lacině.

Vzpomínky na úhoře tak nakonec vlastně zapadají do českého literárního univerza. Kniha sice převyšuje většinu produkce svou stylistickou úrovní, ale v kombinaci jednotlivých rovin příběhu pokulhává. Detektivní zápletko, jež měla ambice oslovit širší publikum, se do jisté míry vydařila, avšak zničila autentické kouzlo vyprávění.

Autorka je komparatistka.

Anna Cima: Vzpomínky na úhoře. Paseka, Praha 2022, 720 stran.

literární zápisník

Co všechno bude chtít čtenář přepsat?

JAKUB VANÍČEK

Se zvláštním zalíbením čtu nové vydání *Pantagruela* přeložené Patrikem Ouředníkem. Tahle zvláštní směs satiricky zabarvených slovníků, kombinujících vysoké styly s lido-vými pořekadly a průraznými vulgarismy, se v aktualizovaném jazykovém provedení objevila v tu nejlepší dobu. Větší část z bezmála pěti set let od prvního vydání strávil *Pantagruel* na církevním seznamu zakázaných knih, a když se tak pročítám některými scénami, napadá mě otázka: o co lépe se asi této divoké grotesce povede v nadcházejících časech? Kdo na sociálních sítích sleduje diskuse o pozměňování textů, dobře tuší, kam mířím. Rabelais si z narušování nejrůznějších konvencí postavil textový stroj tak dokonale, že jeho knihu dodnes můžeme vnímat v celé kráse všech závadností, jimiž je čtenář doslova zahlcen. Jak krásně to i po staletích

nebohému člověku zní, když nachází velké dílo evropských teologů vedle stálého repertoáru z dějin své vlastní existence, když se víra poměruje s výměškou, když se exaltované velebení v jednom řádku zvrhne v ponižování, extáze v ostudu a opačně!

Takový čtenářský zážitek ovšem nemusí být obecný. Naopak, může se velmi rychle stát, že bude odmítnut jako něco veskrze škodlivého. Zdá se totiž, že vyrůstá nová generace čtenářů – takových, kteří chtějí hodně číst, ovšem aniž by byli svým koníčkem traumatizováni. A tak se, pochopitelně, objevují také příčinní editoři a nakladatelé, kteří potřebám takových čtenářů rozumějí a jsou ochotni jim vyjít vstříc. Tak dlouho jsme si přáli změnu, až jsme si nevšimli, že nové přišlo úplně odjinud. Ještě před deseti lety se veskrze rozumělo perversní Těsnohlídkově *Rasistické poezii*; dnes z textů mizí potenciálně traumatizující pasáže, věty nebo slova. A tak se může jednoho dne stát – byť ne třeba v případě *Pantagruela* –, že se nakladatel se souhlasem všech zúčastněných pokusí dílo pozměnit tak, aby zbytečně neriskoval zúžení okruhu budoucích čtenářů.

Nakolik by takové regulaci, prováděné podle neviditelného pravidla vyvažování poptávky a nabídky, odolala díla literárního kanónu, těžko předjímat. Dnes se sice mluví o tom, že některé masově oblíbené knihy docházejí

jistých změn jen proto, aby právě onen masový čtenář měl usnadněn přístup k textu, čímž se naznačuje, že složitější díla, jež vlastně masového čtenáře nepotřebují, nejspíš ani nebude třeba upravovat. Jenže zítra může být situace naprosto jiná – dobře víme, že trh dokáže vstřebat téměř vše, dokonce že se mu velmi zamlouvá zájem o jakoukoli praxi, která je částí potenciálních kupců vnímána jako nemožná či stupidní. A dokážeme si proto představit i situaci, kdy se úspěchu chtivý vydavatel rozhodne nedbat na ediční pravidla uplatňovaná u klasických textů. Asi se netřeba bát, že z *Pantagruela* někdo vymizíkuje nekonečný seznam pervertovaných děl západní teologie a filosofie. Tento typ restrikce tu už byl a nikdo soudný jej patrně nebude opakovat. Ale jsou zde i jiné pasáže, například ta, ve které se nezkrtný Panurgos velmi drze dvoří jisté paničce, sklouzáváje přitom od vysokého stylu humanistické literatury k sprostáčinám nejhrubšího zrna. Za svůj neúspěch se oběti pomstí nemilosrdně: nechá ji před zástupem lidí polít psí močí a docela jistě ji psychicky odrovná nejen před obyvateli města, ale i v jejím vlastním soukromém světě, tedy před služebnictvem a možná i samotným manželem, jemuž chtěla za každou cenu zůstat věrná.

Je dnes jen stěží představitelné, že by někdo této scéně rozuměl v kontextu doktrinálního

realismu, jak o něm píše Hayden White ve své *Metahistorii* (1973, česky 2011) – totiž takového realismu, který chce poznávat svět výhradně realisticky „vědomým a důsledným odvržením forem“. Stále ještě žijeme ve světě, kde si forma vynucuje určitý způsob čtení, nicméně kdo může zaručit, že se takto bude k textům přistupovat i v budoucnu? Znam to dobře z rozhovorů se zákazníky v antikvariátu, jejichž touha po reálném obraze světa, po jeho přímém poznání je někdy až ohromující. A rozhodně se nedá říct, že by díky posilování čtenářských kompetencí při výuce ubývalo čtenářů ochotných přehlédnout znejistující a podvrtné prvky v textu.

Část současné diskuse se odvíjí od naivní představy jakéhosi superúčinného aparátu pozměňujících texty v duchu státem řízené cenzury. Ale celá věc je komplikovanější. Daleko spíše jde o snahu eliminovat konfliktní potenciál uměleckého díla a posílit tak jeho pozici na trhu – na tom trhu, kde se každým dnem hraje o možnosti svobodného uměleckého projevu.

Autor je literární kritik a antikvář.

François Rabelais: Pantagruel. Chrabré a hrůzostrašné skutky slovatného Pantagruela, zaznamenané nebožtíkem panem Alcofribasem, abstrakťérem kvintesence. Přeložil Patrik Ouředník. Volvox Globator, Praha 2022, 376 stran.

Bambuškova zběsilá smršť

Dramatizace životního příběhu Josefa Zvěřiny

Přeplněnost jeviště a zběsilost akce jsou v opozici k prázdnotě konání postav a bezvýchodnosti situací. Foto Martin Špelda

Má dnešní době co nabídnout hodnotový svět katolického kněze, který čelil perzekuci totalitního režimu? Na tuto nelehkou otázku se ve Studiu Hrdinů snaží najít odpověď tvůrčí tým kolem režiséra Miroslava Bambuška. Výsledkem je formálně náročná inscenace Zvěřinec.

VÁCLAV SUCHAN

Novinka pražského Studia Hrdinů ve spolupráci se spolkem Mezery je završením volné trilogie inscenací o významných osobnostech českého předlistopadového disentu. Po Pavlu Zajíčkovi a Janu Patočkovi se nyní režisér Miroslav Bambušek ujímá odkazu Josefa Zvěřiny, katolického kněze, teologa a filosofa, který byl za své myšlenky a postoje perzekvován jak nacistickým, tak komunistickým režimem. V žádném případě se ale nejedná o životopisné drama ani o převyprávění protagonistova života. Bambuška zajímá Zvěřinův vliv na tehdejší společnost a řešení otázky, nakolik jsou jeho myšlenky přenositelné z jím žité reality do dnešního světa.

Dvojsmyslný název *Zvěřinec* je pro hru příznačný. Jednak označuje skupinu kněžských studentů, jimž se tak skutečně říkalo, jednak ho lze vnímat jako označení masy lidí manipulovatelných jakoukoliv mocí. S touto metaforou pak inscenace umně pracuje i dál, ať už prostřednictvím zápletek, masek nebo třeba scény, kdy se z kotce stává výslechová místnost či cela.

Zběsilost a přeplněnost

Hlavní postavou ovšem není samotný Zvěřina, jenž inscenací spíše provází, nýbrž

dívka z okraje společnosti. Rút se vyrovnává s pošramoceným rodinným zázemím a utápí problémy v drogové závislosti. Východisko ale postupně nachází v duchovnu a právě prostřednictvím její postavy se divák seznamuje s myšlenkovým světem Josefa Zvěřiny. Ten je zobrazen jako morální autorita, šířitel humanistických idejí a symbol dobra, kvůli čemuž samozřejmě upadá v nelibost představitelů totalitní moci. Propagandistickými výstupy televizního hlasatele je postupně označen za radikála, fanatika a dokonce strůjce útoku v nákupním centru. Přirovnáním k aktuálnímu boji proti terorismu je tak divákovi přiblížena historická štvánice proti odlišnému světonázoru.

Zobrazení totalitního prostředí a zvůle je důležitou složkou hry. Tvůrci ovšem zvolili opačný přístup, než na jaký jsme zvyklí z orwellovského narativu. Scéna, která využívá téměř každý centimetr jeviště, působí jako nepřehledný, až chaoticky svobodný prostor plný balastu, v němž se ztratí jakákoliv aktivita. Rozhodně nepřipomíná šedivé uniformní prostředí, kde nelze uniknout pohledu Velkého bratra. Hra je pojata jako smršť, která prostor divadla i diváky zaplavuje mnoha podněty naráz. Přeplněnost jeviště

a zběsilost akce je tak v opozici k prázdnotě konání postav a bezvýchodnosti situací. Tyto inverzní principy zobrazování útlaku osvěžují temný námět a zároveň je můžeme chápat jako komentář dnešního přesyceného, konzumního světa.

Rytmická monotónnost

Jenže neutopí se v tom všem smysl hry? Nehrozilo by to, pokud by tento princip přeplněnosti nesledovalo i samotné tempo inscenace a herecké výkony. Pro Bambuškovy hry typická intenzivní dynamika se však ve *Zvěřinci* projevuje na maximum. Aktéři rychlé tempo nasadí prakticky od začátku a udržují je až do konce, chybí možnost zklidnění a vytvoření kontrastu a gradace. Svůj podíl na tomto přehlcení má i elektronická hudba Vladimíra Franze. Ta je sama o sobě sugestivní součástí celé inscenace a zvláště varhanní mixy či basové dunění vytváří silnou atmosféru, ale i zde platí, že by bylo dobré nechat diváka čas od času vydechnout... Bezvadně naopak fungují projekce promítané na obrovskou zadní stěnu jeviště. Právě ty dávají možnost na chvíli se ponořit do Zvěřinových myšlenek či dokreslují až psychedelické vnitřní stavy hlavních hrdinek.

Určitá rytmiická monotónnost platí i pro vývoj postav. Ty se od začátku pohybují v konkrétních charakterových mantinelech a své výrazové prostředky příliš nemění, ačkoliv si o to směřování hry přímo říká. Bohužel i Rút v podání Gabriely Pyšné je místy křečovitá a očekávaný posun hrdinky chybí. Naopak je nutné vyzdvihnout výkon Jakuba Gottwalda v roli vyšetřovatele a také tanečně performativní výstupy Petra Krušelnického v roli matky. Jeho scény poeticky zazáří uprostřed rachotu celého představení.

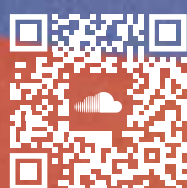
Zobrazení chaotického světa, ve kterém jsou morálka a osobní odhodlání významnou hodnotou, otázky moci a bezmoci, vina a nevína, ale i láska – to všechno jsou silná témata, se kterými Bambušek ve *Zvěřinci* objevně a nepravoplně pracuje. Škoda jen, že většinu času forma přebíjí obsah, a divák tak ve změti, kterou je zavalen, nemusí smysl a sdělení hry zachytit.

Autor studuje krajinářskou architekturu.

Josef Zvěřina, Miroslav Bambušek: Zvěřinec. Režie Miroslav Bambušek, dramaturgie Jan Horák, scéna a kostýmy Jana Preková, hudba Vladimír Franz, Tomáš Vtípil, světelný design Pavel Havrda, hraji Gabriela Pyšná, Daniela Voráčková, Ondřej David, Jakub Gottwald, Mark Kristián Hochman, Petr Krušelnický, Miloslav Mejzlík. Studio Hrdinů, Praha. Psáno z reprízy 27. 3. 2023.

A2

ADVOJKA.CZ

SOUNDCLOUD.COM
/ADVOJKA

Kdo poslouchá Ádvojku, zlobí.

NAŠE TEXTY NOVĚ TAKÉ V AUDIO PODOBĚ.

Šestatřicet metrů čtverečních

Dramatizace vzpomínek Dani Horákové

Stísněný prostor v inscenaci *O Pavlovi* zintenzivňuje konfliktní vztah mezi Pavlem Juráčkem a Daňou Horákovou. Foto KIVA

Divadlo Na zábradlí adaptovalo memoárovou knihu *O Pavlovi*, v níž novinářka Daňa Horáková líčí komplikované soužití s čelným autorem československé filmové nové vlny Pavlem Juráčkem. Jak si s kontroverzním zobrazením partnerského vztahu poradili režisérka Anna Klimešová a dramaturg Petr Erbes?

ŠTĚPÁN TRUHLAŘÍK

Vydání vzpomínek Dani Horákové na život s Pavlem Juráčkem patřilo mezi literární události roku 2020. Důvody, proč kniha *O Pavlovi* vyvolala takový zájem, jsou přinejmenším dva. Jednak navázala na populární Juráčkovy *Deníky*, které vyšly hned ve dvou různých vydáních a čtenářstvu zprostředkovaly pohled do rozporuplné duše věhlasného představitele nové vlny. Druhým důvodem je proměna pohledu na vztah obou osobností. Kniha *O Pavlovi* rezonovala jako svědectví vzdělané ženy, která část svého života promrhala se ztroskotaným filmařem, místo aby se věnovala vlastní nadějně kariéře. Mnohé přitom dráždilo, že svého rozhodnutí nikdy nelitovala a Juráčka, který ji psychicky i fyzicky týral, neodsoudila. Ohlas vzpomínek se odrazil i v tuzemských literárních žebříčcích. Kniha figurovala v několika výročních anketách (v Lidových novinách se dokonce stala „knihou roku“) a získala nominaci na Magnesii Literu za publicistiku.

Divadlo Na zábradlí se letos rozhodlo knižní hit převést do divadelní podoby. Nabízí se srovnat výsledek s úspěšnou inscenací *Zlatá šedesátá aneb deník Pavla J.*, která vychází z filmařových deníkových záznamů psaných mezi lety 1959 a 1974 a na repertoáru se drží již devátou sezónu. Přestože starší kus čerpal z emočně vypjatých výpovědí, režisér Jan Mikulášek si od nich dokázal díky troše ironie udržet aspoň minimální odstup a podařilo se mu zachytit rozpad geniální osobnosti na pozadí nadějeplné dekády, jež skončila příjezdem tanků. Režisérka Anna Klimešová s dramaturgem Petrem Erbesem ovšem v inscenaci *O Pavlovi* na svého předchůdce nejen nenavazují, ale snaží se oprostít i od debaty kolem knihy a najít vlastní pojetí.

Stísněný prostor

Na začátku představení před oponu vstupuje Anežka Kubátová ve slušivém retro sáčku, s výraznými dioptrickými brýlemi a s dozadu sčesanými vlasy. Coby Daňa Horáková nejistým hlasem začíná vzpomínat

na svého manžela. Herečka po celou dobu představení udržuje napjatou grimasu a skvěle ovládá těkavá gesta a sevřené držení těla. Přesvědčivým výkonem bohužel trochu zastíňuje svého kolegu Michala Bednáře, který ani typově neodpovídá vážnému Juráčkovi, jehož zastřený pohled upoutá na jakékoliv fotografie. Spíš než jako chladného, ale charismatického tyрана pojímá svou postavu coby pišticího spratka, kterému někdo sebral hračku.

Horáková vypráví, jak se na konci sedmdesátých let přestěhovala za manželem do Mnichova, kde sdíleli garsonku o velikosti třicet šest metrů čtverečních, a jelikož se zapšklý Juráček odmítal setkávat s početnou českou komunitou, trávili většinu společného času doma, kde mezi nimi docházelo k častým konfliktům. Autorka v knize vzpomíná, že nezaměstnaný Juráček psal pouze v noci, načež spal až do pozdního odpoledne. Přestože oba živila, ať už ze svého stipendia, nebo různou manuální prací, „Jurajda“ – jak mu zamilované říkala – odmítal respektovat její nárok na spánek.

Představu malého pokoje sdíleného s blízkým, ale často nerudným člověkem divadelní tým zúročil hned v několika ohledech. Ostatně jeviště Divadla Na zábradlí k vytvoření stísněného prostředí, kde nelze mít ani špetku soukromí, svými skromnými rozměry samo vybízí. Zároveň jako by omezený prostor činil jednotlivé vjemy intenzivnějšími. Tuto skutečnost se rozhodli autoři podpořit tím, že hercům na ruce přilepili mikroporty, které funkčně využívají po celou dobu představení, když jimi zvýrazňují nepříjemné tělesné zvuky – třeba mlaskání, kterým Juráček přiváděl svou distingovanou partnerku k šílenství. Navíc herci ruchy různé rytmičují, aby dodali jednotlivým scénám dynamiku a gradaci.

Kráska a Kafka

Divadelníkům nelze upřít technickou nápaditost ani originalitu v přístupu k výchozímu

textu. Děj knihy je vyprávěn s časovým odstupem bez vyhrčených emocí, a to i ve chvílích, kdy pojednává o Juráčkově nespravedlivém a agresivním chování. Klimešová s Erbesem přitom neusilují o co nejvěrnější ztvárnění textu – uchopují jej v tragikomickém duchu. To se jim daří na výbornou i za přispění herců Vojtěcha Vondráčka a Kateřiny Císařové, kteří hrají většinu vedlejších postav. Originální je také výprava pod vedením Terezy Bartůňkové, která z retro stylizace dokáže čerpat náměty podtrhující, nebo přímo určující komické vyznění mnoha scén. Postava filosofa Ivana Svitáka se sklenicemi místo čoček dioptrických brýlí se zkrátka vryje do paměti.

Petr Erbes k uvedení inscenace sdělil, že se vztah Horákové k Juráčkovi rozhodli vnímat „univerzálně nehledě na dobu“. K tomu vybízí i způsob, jakým Horáková v knize konstruuje svůj vztah k Juráčkovi. Evokuje pohádku o krásce a zvířeti, příběh Němcové o zamilované Viktorce či poměr Franze Kafky s Milenou Jesenskou, aby poukázala na mocenský princip, který dle jejího názoru určuje některé vztahy mezi muži a ženami. Klimešová a Erbes, kteří rádi pracují s nadpřirozenými prvky, si nenechali ujít šanci, a na pódiu se tak objeví postavy diabolického černého myslivce i krásné Viktorky. Samo téma potýkání mužského a ženského živlu nicméně nevyužili.

Neškodné kočkování

Inscenace se nicméně snaží alespoň ztvárnit dynamiku manželského soužití. Přestože Juráček většinu času vystupuje jako agresor a líný budižkničemu, autoři se nevzdali nároku vylíčit také pozitivní vlastnosti, které jmenuje sama autorka. Když pár navštíví „nejmenovaný“ český režisér, který podepsal Antichartu, aby mohl dál točit filmy podle Bohumila Hrabala, Juráček oproti němu v Daniných očích představuje morální konstantu – odmítl spolupracovat s režimem, jenž zakázal činnost mnoha jim blízkým umělcům a umělkyním. Jedná se sice o potřebnou, ale kusou informaci. Důležitou linku se autorům nepodaří dostatečně rozvinout a zhruba v polovině představení se začne projevovat nejasnost dramaturgického řešení. Počáteční příval nápadů se omrzí a postupně se stává jakousi šablonou, kdy jeden výstup střídá další. Tragikomické pojetí bohužel nedejří pohromadě.

Mnohem přesvědčivější byla režie Klimešové v *Pozdravuju a libám vás všeci*, kde nad tématem xenofobie dokázala plynule přecházet mezi tísnivou a úsměvnou polohou. V aktuální inscenaci se však vážné scény postupně stávají jen čímsi navíc, co brzdí plejádu scén vtipných. Adaptaci rovněž nepomáhá, že příliš následuje uspořádání knižní předlohy, která se rozbíhá v dílčí vzpomínky a medailonky spřátelených osobností. Nejvíce se dramaturgická nevyjasněnost projevuje ve finální scéně. Palčivá otázka, jak dokáže žena milovat muže, který se stal citově závislým tyranem, je nahrazena cukrkandlovým shledáním za plouzákou More Than a Woman od Bee Gees. Problematický vztah tak vyznívá jako zcela neškodné kočkování. Některé disko hity sice nezevšední, mnohým inscenacím to ale hrozí až příliš rychle.

Autor studuje bohemistiku a historii na FF UK.

Daňa Horáková, Anna Klimešová, Petr Erbes:

O Pavlovi. Dramaturgie Petr Erbes, výprava Tereza Bartůňková, hudba Jan Burian ml., režie Anna Klimešová, hrají Anežka Kubátová, Michal Bednář, Johana Matoušková, Kateřina Císařová, Vojtěch Vondráček. Divadlo Na zábradlí, Praha, premiéra 28. 4. 2023.

Musíš se vdát! Ale proč?

O vítězném snímku letošního Anifilmu

Se svým druhým filmem *Můj románek s manželstvím* režisérka Signe Baumaně uspěla už loni na nejprestižnějším festivalu animace ve francouzském Annecy, nyní získal hlavní cenu na libereckém Anifilmu. Snímek o lásce a genderových stereotypech vyniká animační technikou i odlehčeným přístupem.

TOMÁŠ HUBÁČEK

Animátorka Signe Baumaně hravou formou zkoumá postavení ženy ve společnosti. Foto Anifilm

Lotyšská režisérka Signe Baumaně platí na poli animovaného filmu již řadu let za uznávanou tvůrkyni s jasně rozpoznatelným autorským rukopisem. Po krátkých snímcích s autobiografickými prvky – například *Zubař* (2005) – představila svůj první celovečerní film *Šutry v kapsách* (2014), který mimo jiné získal ocenění i na karlovarském festivalu, kde se stal historicky prvním animovaným snímkem v hlavní soutěži. V novince *Můj románek s manželstvím*, který získal na letošním festivalu Anifilm hlavní cenu pro animovaný celovečerní snímek pro dospělé, Baumaně potlačila introspektivní linku a místo ní se pokouší o komentář k postavení ženy ve společnosti.

Neurobiologie a humor?

Hlavní postavou je dívka Zelma, autorčino alter ego, vyrůstající v Sovětském svazu. Od dětství je jí rodinou i školou vštěpováno, že dívka se musí dobře vdát, a objeví-li se nějaké problémy, láska je vyřeší. Postupně ale Zelma zjišťuje, že není vše takové, jak jí říkali. V prvním manželství s manipulativním umělcem Sergejem i v tom druhém s laskavým Švédem Boem, bojujícím s vlastní genderovou identitou, dělá to, co se po ní vždycky chtělo: přizpůsobuje se. Trpělivě snáší útlak a dokonce i fyzické násilí v naději, že jednou zasáhne všemocná ruka osudové lásky a ona přece jen bude

šťastná. Cesta k uvědomění, že každý můžeme být strůjcem vlastního údělu, je dlouhá a těžká. Baumaně ovšem nevypráví jen příběh Zelmy, ale všech žen, pro které má ve společnosti ovládané muži manželství představovat ideál štěstí. Sovětský svaz se sice rozloží a hranice se otevřou, ale hrdinka brzy zjistí, že zakořeněná představa o obětavé a trpělivé manželce žádné hranice nezná. Je stejná na dalekém ruském ostrově Sachalin, v Lotyšsku i v Kanadě.

Můj románek s manželstvím svým vizuálním stylem navazuje na dřívější autorčinu tvorbu. Tužkou kreslené dvojrozměrné postavy pohybující se v pečlivě propracovaném 3D prostředí režisérka použila už v *Šutrech v kapsách*. Jde nejen o techniku, na kterou se dobře dívá; zároveň může evokovat mnohoznačnost lásky a mezilidských vztahů obecně. Zcela jiným způsobem jsou animované části, v nichž se objevuje vypravěč v podobě vševědoucího neuronu, který promlouvá přímo k divákovi a sděluje mu, jaké procesy v danou chvíli probíhají v Zelmině mozku, například které hormony produkuje podvěsek mozkový a na jaké receptory mají vliv. Analýza behaviorálního systému, jenž v každém z nás probouzí touhu po lásce, je chytrým a zábavným zcizovacím prostředkem. Bohužel je místy mírně nadužívaná a ubírá hlavní dějové lince na tempu. Objevuje se totiž právě ve chvílích, kdy dochází

k důležitým dějovým zvratům. I tak jde ale o funkční narativní prvek, který často pobaví. *Můj románek s manželstvím* si přes náročnost tématu zachovává lehkost, nadhled a humor – ať už animačních zkratkách a metaforách, nebo v karikování života v Sovětském svazu, kde veškeré zásadní momenty v životě občanů doprovází hymna.

Dalšími vypravěči jsou tři sirény, které Zelmu provázejí a sladkým zpěvem jí opakují staré „pravdy“ o významu rodiny a nutnosti podřídit se muži. Jsou to hlasy v Zelmině hlavě, personifikované stereotypy a zažitá představy, které se v závěru hrdince možná podaří dostat pod kontrolu. Škoda jen, že film neposkytne vylišení změny protagonistčina životního postoje dostatek prostoru. Závěr přichází náhle a snad až příliš uspěchaně.

O lásce v rytmu soulu

Bezesporu silnými aspekty filmu jsou jeho dabing a zvuková stránka. Hlas Zelmě propůjčila polská herečka Dagmara Dominczyk, která svou intonací precizně vystihla jak hrdičino dětství plné naivity, tak její dospělejší já, odhodlané k revoltě proti pravidlům. Její východní přízvuk ještě umocnil Zelmino odcizení v Kanadě, kam se přestěhovala se svým druhým manželem. Michele Pawk zase dala hlasu neuronu dynamický témbř, který dívka nenudí ani při dlouhém vysvětlování mozkových procesů. Při bližším pohledu na dabérský ansámbl je zřejmé, že se režisérce podařilo dát dohromady zcela profesionální obsazení. Zatímco v osobnějším debutu *Šutry v kapsách* byla jedinou vypravěčkou sama Signe Baumaně, zde jsou i vedlejší role svěřeny takovým hercům, jako jsou Stephen Lang, Cameron Monaghan či Matthew Modine.

Ve filmu se často zpívá – a nejde jen o trojici sirén. Hravou hudbu, pohybující se na hranici jazzu, gospelu nebo soulu, napsal skladatel Kristian Sensini. Také díky ní není *Můj románek s manželstvím* jen ponurou sondu do života nešťastné ženy, která touží po opravdové lásce a bojuje s představou věčného a nerozlučného manželství jako naplnění svého života. Autor je filmový publicista.

Můj románek s manželstvím (My Love Affair with Marriage). USA, Lotyšsko, Lucembursko 2022, 107 minut. Režie a scénář Signe Baumaně, hudba Kristian Sensini, dabing Dagmara Dominczyk, Stephen Lang, Matthew Modine, Cameron Monaghan, Michele Pawk ad.

filmový zápisník

Schopnost ztvárnit tragédii slábne

LADISLAVA CHATEAU

Ve středu 19. dubna proběhla v malém sále pražské Městské knihovny česká premiéra polského filmu *Zygielbojmova smrt* (Śmierć Zygielbojma), který v roce 2021 natočil režisér Ryszard Brylski. Vznikl podle skutečné události, líčí osud polského politika židovského původu, celým jménem Samuela Szmula Mordochaje Zygielbojmy, představitele odboje, jenž 12. května 1945 spáchal v Londýně sebevraždu na protest proti liknavosti Spojenců tváří v tvář židovské tragédii. Film byl uveden ve spolupráci s Polským institutem a Kulturním centrem Židovského muzea u příležitosti osmdesátého výročí povstání ve varšavském ghettu.

Zygielbojma byl členem Národní polské rady a zároveň reprezentoval židovskou bojovou

organizaci Bund. V Londýně měl přímět BBC i britský tisk, aby naléhavěji a intenzivněji informovaly o vyvražďování polských Židů. Nejčtenější deník Times tehdy psal o „židovském problému“, a to v „Židovské rubrice“. Zprávy byly nejčastěji zařazeny až na sedmou stranu, dokonce i ta o heroickém varšavském povstání, které vypuklo z 22. na 23. duben 1943.

Ale zpět k filmu – jeho slabému scénáři a rozpačité režii. Režisér a spoluscenárista Ryszard Brylski hojně pracuje se stříhovými zkratkami, jednotlivé záběry jsou často uspořádány nechronologicky a některé scény působí fragmentárně, čímž ovšem klesá jejich účinnost. Divák musí vynaložit značné úsilí, aby se v příběhu vůbec orientoval.

Jen kratičce zahlédneme klíčového svědka Jana Karského, enigmatickou postavu polského odboje. Je vykreslen jako mladý modrooký a světlovlasý elegán s poněkud neapnými replikami. Ve skutečnosti byl nejen elegantní, ale i výjimečně duchaplný až do vysokého věku. Pro úplnost dodávám, že právě Karski byl z prvních, kdo v letech 1942 a 1943 informovali Spojence o tragické situaci v okupovaném Polsku. Další z řady postav je mladý novinář, kterého si zahrál Jack Roth. Ten rovněž usiluje o to, aby noviny informovaly o masakrech a deportacích na předních stránkách,

a má kvůli tomu vážné neshody se šéfredaktorem, neboť redakce odmítá tajným zprávám z Polska uvěřit. Jednou se hrdina toulá se svým fotoaparátem nočním Londýnem a stane se svědkem pokusu o sebevraždu, kterou hodlá spáchat půvabná polská emigrantka. Zachrání ji, zamilují se a ona se mu hned během jedné z intimních scének (sic!) svěří se svou bolestnou zkušeností: manžel se synem nestačili z Varšavy včas uprchnout. Posléze se potvrdí, že oba byli s největší pravděpodobností zavražděni. Zhuštění a teatrálnost podobných scén však brání tomu, aby divák mohl k postavám skutečně přilnout.

Vůbec nejproblematictější je však snaha šokovat, které Brylski podlehl, když do filmu zařadil dobové dokumentární záběry z koncentračních táborů, což slavný režisér Claude Lanzmann vždy ostře kritizoval jako nepřiměřený nátlak na diváka. Autoři hraných filmů o holokaustu tak ovšem činí často, a zvláště když chtějí zakrýt vlastní neschopnost. Ta se ostatně projevila ve vrcholné scéně Zygielbojmovy sebevraždy; dlouhodobé trauma z nemožnosti splnit své poslání a ze ztráty bližních ve varšavském ghettu je ztvárněno jen povrchně. Přitom z jeho posledního dopisu plyne, že dobrovolný odchod byl důkladně uvažovaný: po zhroucení všeho je lepší uniknout

do nocy. Tento moment nám ale režisér zprostředkoval necitlivě až neumětelsky a herec Wojciech Meczaldowski to jen sotva mohl zachránit. Jeden z diváků mi po představení řekl, že „potřeboval chvilku, než pochopil, že hlavní postava si neohřívá polívku, ale že otevívá plynové kohoutky, aby dobrovolně ukončila svůj život“. Ta poznámka byla bohužel přesná.

Škoda, že jsme nemohli raději vidět interview, které v Tel Avivu v říjnu 1979 pořídil Claude Lanzmann se Samuelovým bratrem Faivelem Zygielbojmem a které se nachází v americkém Muzeu holokaustu v souboru archivních materiálů *Claude Lanzmann Shoah Collection*. Právě v tomto dokumentu čte Faivel dopis, který krátce před sebevraždou jeho bratr napsal: je protestem proti lhostejnosti a pasivitě Spojenců, jež pisatel neváhal označit za komplice vrahů polské židovské populace. Alespoň že v Brylského filmu zazněl úryvek z tohoto dopisu.

Snímek *Zygielbojmova smrt* opět potvrdil, že schopnost ztvárnit skutečnou tragédii v posledních deseti či patnácti letech v evropské kinematografii značně zeslábla. Film ostatně v Městské knihovně uváděl pracovník Polského institutu, který divákům rovnou oznámil, že to není nejlepší film polské kinematografie. A měl pravdu.

Autorka je publicistka.

Memem proti všem

Emancipační blaxploatace na albu Scaring the Hoes

Dvojice amerických rapperů JPEGMAFIA a Danny Brown vydala nahrávku s částečně ironickým názvem *Scaring the Hoes*. Že jejich na první poslech chaotická produkce a texty, kterými pálí do všech stran, mnohé skutečně odstraší a nikdy se nedostanou na vrchní příčky hitparád, hudebníky s afropunkovým étosem evidentně netrápí.

PETR URAM

Říká se, že byste se nikdy neměli setkat se svými idoly. Možná proto, že byste pak společnými silami vytvořili jedno z nejpozoruhodnějších hiphopových alb roku. To se alespoň podařilo baltimorskému rapperovi a producentovi známému jako JPEGMAFIA (viz A2 č. 7/2022), jemuž se jako relativnímu nováčkovi na poli alternativního rapu naskytla příležitost nahrávat v domácím studiu s detroitskou undergroundovou legendou Dannym Brownem. „Znáte mě, jdu do všeho po hlavě. Takže Danny Brown a JPEGMAFIA. A musí to být tvrdé – jinak by to ani nešlo,“ prohlašuje hudebník v krátkém YouTube dokumentu o přípravě společné desky.

Dvě generace

Barrington Hendricks alias JPEGMAFIA od doby, kdy vydal debutový mixtape *Communist Slow Jams* (2015), své fanoušky pravidelně zásobuje novou hudbou. Oproti tomu po Dannym Brownovi se od vydání *uknowwhatimsayin'* (2019) prakticky slehla zem. O to větší nadšení vyvolalo, když Brown během společného vystoupení obou rapperů na loňském ročníku festivalu Smoker's Club Fest potvrdil, že pracují na kolaborativní nahrávce. Ačkoli se dvojice setkala už na Brownově poslední desce a později i na albu *Roadrunner: New Light, New Machine* (2021)

že autoři titulními „hoes“ (děvkami) nemyslí ženy, jak bychom v notoricky misogynním žánru mohli předpokládat, nýbrž úzkoprsé posluchače, kteří před jejich experimentální produkcí prchají do komfortní zóny masové kultury.

Přestože je od sebe dělí jen osm let, dvojice rapperů v zásadě zastupuje dvě generace. Zatímco Brown prodával na ulicích crack a vycházely mu první mixtapy, Hendricks sloužil na amerických leteckých základnách v Iráku a jinde. Zosobňují tak dva stereotypy o tom, jak se mladí Afroameričané z vyloučených lokalit pokoušejí vymanit z nepříznivé situace. Poté, co Brown vydal debutové album *The Hybrid* (2010), voják Hendricks si je přes pomalé internetové připojení kde si na Blízkém východě stahoval téměř týden – tak to aspoň vyprávěl ve videocastu *The Danny Brown Show*. Brown pak Hendricksovi prozradil, že když v roce 2018 poprvé slyšel jeho tvorbu, moc ho neoslovila. Při pohledu na nadšení jeho tehdejší přítelkyně ho prý ale napadlo: „Tehle chlap mě připraví o práci!“

Nezařaditelní

Netrvalo dlouho a hudebníci navázali spolupráci. Tu bychom s trochou nadsázky mohli interpretovat jako „distortované vyznání“ filmovému žánru blaxploatace. Snímky

nezařaditelný. Přirovnání k projektům jako Antipop Consortium, Clipping nebo Death Grips působí, jako byste chtěli srovnávat WWW a Fvck_Kvlt. Ani tvrzení, že JPEGMAFIA reaguje na nové trendy, není úplně přesné. Třeba připodobnění k hyperpopu opomíjejí vliv chipmunk soulu, s nímž přišel na přelomu milénia americký hiphopový kolektiv Dipset, když začal zvyšovat pitch klasických samplů, a následně jej celosvětově zpopularizoval Kanye West. JPEGMAFIA se ovšem nebojí pitch i snížit, což slyšíme ve skladbách Kingdom Hearts Key nebo Orange Juice Jones s modulovaným Michaellem Jacksonem. Oba přístupy pak zaslech-neme například na tracku Fentanyl Tester, v němž se sampluje proslulý hit nultých let Milkshake od zpěvačky Kelis.

Právě s ním si pohrávala už v době jeho vydání dvojice hudebníků Camu Tao a El-P pod hlavičkou neprávem zapomenutého projektu Central Services. K druhému jmenovanému na albu *Scaring the Hoes* odkazuje skladba Run the Jewels, nazvaná podle hiphopového dua, v němž se rapper a producent El-P proslavil (viz A2 č. 17/2020). Je možné, že něco podobného nyní čeká i dvojici JPEGMAFIA & Danny Brown – těžko však říct, zda by o to vůbec stáli. Brown by si snad mohl získat širší publikum slokami o vztahu s Bohem v tracku God Loves You, ale to by nesměl svým ukňučeným hlasem rapovat: „Jestli menstruuješ, říkej mi Mojžíš/ a já nechám rozestoupit to Rudé moře.“

Bitvy bez vítěze

Ne vždy je ale rozumět, o čem detroitský hybrid rapuje. Nejeden posluchač dvojici hned po vydání prvního singlu Lean Beef Patty, jehož název odkazuje na kulturistickou influencerku, vytýkal, že Brownovo rapování je přespříliš utopené v mixu. Rapper se ve svém videocastu vůči stížnostem ohradil: „Myslel jsem, že máte mumlající rappery rádi!“ Dvojice se přitom do nej-různějších moderních trendů v hip hopu ráda strefuje – stejně jako do politiků, internetové subkultury, Elona Muska, ale třeba i bílého rappera Jacka Harlowa, jehož spolupráci s fastfoodovým řetězcem KFC, stereotypně spojovaným hlavně s Afroameričany, považují oba umělci za ukázkou zaprodanosti.

JPEGMAFIA se nedávno vyvázal ze smlouvy s labelem a nové album vydal na vlastní náklady. Vzhledem k tomu, že deska obsahuje samплы od Lady Gaga, *NSYNC či P. Diddyho a také úryvky z reklamních znělek na japonské instantní jídlo a videohry, pravděpodobně nebyla nejlevnější. Připočítáme-li k tomu fakt, že se producent rozhodl pracovat na poněkud obstarožním sampleru Roland SP-404, který používaly už legendy jako Madlib, J Dilla nebo MF DOOM, nelze pochybovat o tom, že tvůrčí proces nebyl jednoduchý. Ostatně Danny Brown záhy po vydání alba nastoupil na protialkoholní léčbu. Už dříve se přitom omlouval za to, že nahrávat s někým, jako je on, musí být náročné. Na výsledku je to znát – každá skladba působí jako bitva mezi řádem a chaosem, a na konci většinou nelze jednoznačně určit vítěze.

Před deseti lety se JPEGMAFIA ptal muzikanta Alexe Zhanga Hungtaie, jehož projekt Dirty Beaches sampluje v titulním singlu aktuálního alba, jak by si měl počínat v hudební kariéře. Hungtai mu poradil, ať dělá jen to, co sám chce, a na nikoho se neohlíží. Těhle rady se JPEGMAFIA očitivd-ně drží.

Autor je překladatel.

JPEGMAFIA & Danny Brown: *Scaring the Hoes*. Peggy 2023.

Přebal alba *Scaring the Hoes* tvoří upravený plakát k blaxploatačnímu filmu *Sweet Jesus, Preacher Man*

od amerického hiphopového boy bandu Brockhampton, jen málokoho asi napadlo, že záhy zformují společný projekt. Tento krok přitom dává smysl: i když se jejich tvůrčí postupy od sebe do jisté míry liší, oba se mohou pochlubit těmi nejinovativnějšími nahrávkami v americkém rapu.

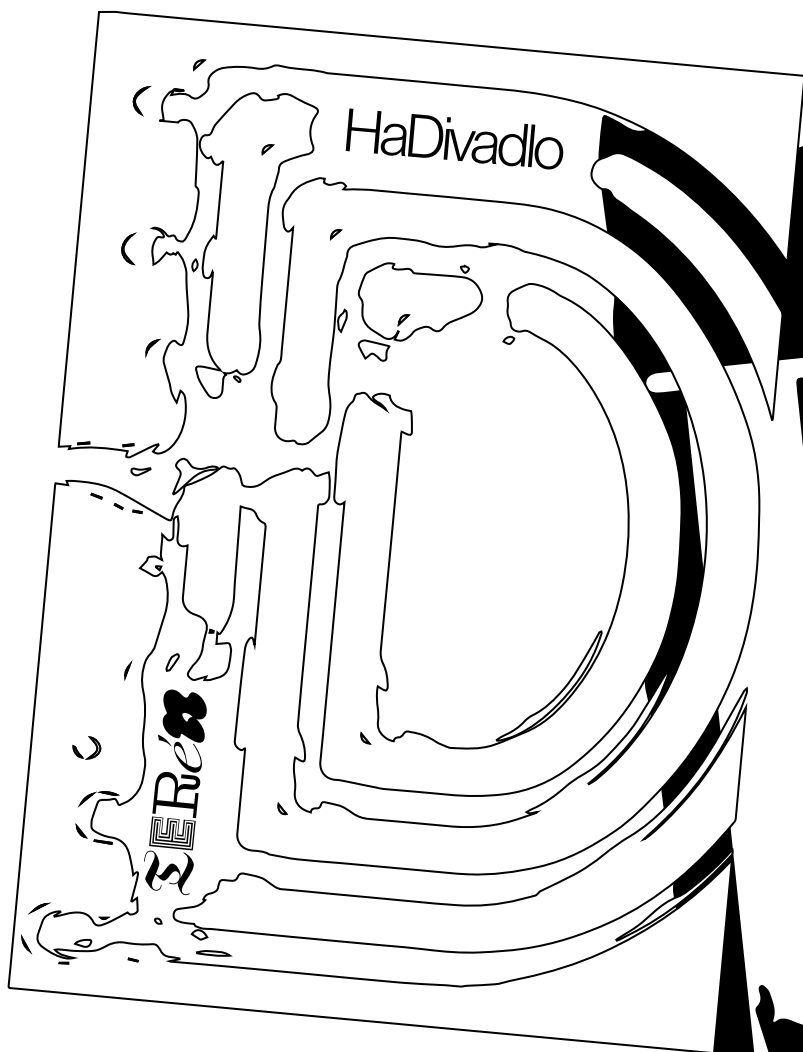
Na albu se odráží také jejich společná fascinace internetovou kulturou. Samotný název *Scaring the Hoes* odkazuje na webový mem spojený se zmínkami o hudebních interpretech, které byste neměli pouštět na veřejnosti, pokud si nechcete vysloužit vyděšené reakce, především pak žen. Tvorba obou rapperů do této kategorie nepochybně spadá, nicméně je třeba podotknout,

s primárně afroamerickými protagonisty jako *Detektiv Shaft* nebo *Super Fly* zažívaly zlatou éru na začátku sedmdesátých let. Jejich stereotypnost je kontroverzní, ale najdou se i diváci, kteří je považují v určitém smyslu za emancipační. JPEGMAFIA a Danny Brown do této skupiny podle všeho patří. Přebal alba tvoří upravený plakát k blaxploatačnímu filmu *Sweet Jesus, Preacher Man* z roku 1973, s úmyslně diletantsky ponechaným kurzorem myši a metadaty obrázku.

Hudební kritici se pokoušejí způsob, jakým JPEGMAFIA přistupuje k produkci, začlenit do nejrůznějších kategorií, čímž ovšem mimoděk potvrzují, že jeho styl je v zásadě

3. ročník společné události HaDivadla a platformy Terén

Dům kultury a konců

10. 6. 2023

Jednodenní participativní událost nabízející sérii workshopů, přednášek a uměleckých intervencí o různých aspektech konců v prostorách OC Dornych, který je určen k demolicí.
Podrobný program na dumkultura.cz

OC Dornych, Brno

Dívat se na svět jako Sekal

Nenápadné výročí v Museu Kampa

Letos si připomínáme hned dvě významná výročí vztahující se k životu Zbyňka Sekala: uplynulo sto let od jeho narození a zároveň čtvrtstoletí od jeho úmrtí v únoru 1998. Výstava Sekal 100 v Museu Kampa sice nemá větší ambice než nabídnout průřez umělcovým dílem, jeho pohled na svět ale zprostředkovává.

DAVID BLÁHA

V pražském Museu Kampa lze až do začátku července navštívit výběr z tvorby Zbyňka Sekala. O výstavu se stručným názvem *Sekal 100* se kurátorsky postarala Ilona Vichová. Nejvíce pozornosti v Sovových mlýnech aktuálně poutá monumentální expozice sklářského výtvarníka Ronyho Plesla, zabírající dvě celá patra, a tak se sekalovská retrospektiva zdá poněkud upozaděná, ještě než do ní vůbec vejdemo. U vstupních dveří si můžeme pročíst milníky umělcova života a krátké shrnutí jeho tvorby, tím ale uvedení končí a chvíli trvá, než se člověk ve výstavním prostoru zorientuje. Kurátorka totiž pracuje s nejednoznačnými, hybridními celky, které nejsou ani čistě tematické, ani chronologické.

Spirála v labyrintu

Když jsem si po chvíli nejistého přecházení z místa na místo začal připadat podezřelý, pokusil jsem se kustodce naznačit, že jsem neškodný a že zde nehodlám nic ukrást ani zničit. Prohodil jsem, že nevím, odkud začít, na což mi s kamennou tváří a lehce znuděným výrazem odpověděla: „To je jedno. Jaký si to uděláte, takový to budete mít.“ Nevědomky mi tak dala klíč nejen k výstavě, ale vlastně i k chápání Sekalova díla. Jedná se totiž o problém, na který narazí snad každý, kdo se chce Sekalově tvorbě více věnovat – jeho dílo se nedá členit lineárně, spíše jako by se cyklilo ve spirále neustále se vracejících motivů, které se napříč časem překrývají a prolínají.

Tato vlastnost Sekalových prací podle historičky umění Marie Klimešové souvisí s umělcovou osobní filosofií, která vycházela z fenomenologie a existencialismu. Téma labyrintu, inspirované četbou Franze Kafky nebo Martina Heideggera, se podle Klimešové objevovalo nejen v námětech Sekalových děl, ale i jako princip jeho tvorby: „Pro Sekala byl východ z labyrintu umístěn v jeho středu. Do něho směřoval kruhovým pohybem, v němž se stále znovu, byť pokaždé na nové úrovni, dotýkal svých témat,“ čteme v monografii *A věci se zvolna berou před se* (2015), která vyšla ke stejnojmenné rozsáhlé výstavě. Ta byla výsledkem autorčina mnohaletého bádání a poslední velkou retrospektivou tohoto umělce. V porovnání s ní na Kampě vidíme spíše shrnutí Sekalova rozsáhlého díla – průřezovou prezentaci se základním nastíněním kontextu.

Snad-autoportréty

Formativní životní zkušeností bylo pro Sekala téměř čtyřleté věznění v Terezíně a později v Mauthausenu mezi lety 1941 a 1945 a na některých vystavených kresbách i malbách z druhé poloviny čtyřicátých let je patrné, jak se s tímto traumatem vyrovnával. Vystaveny jsou i jeho rané, v něčem naivní kresby z roku 1940, inspirované pozdním kubismem, vedle nichž visí poválečné tušové autoportréty. Na těch je znát nejen umělcovo poválečné studium v ateliéru Františka Tichého na Umprum, kde si osvojil precizní kreslířskou techniku, ale hlavně existenciální tíseň a hluboká krize identity způsobená válečnou zkušeností. Sekalova tvář je zde roztržštěná a proměnlivá – proto se některé z kreseb nazývají „snad-autoportréty“.

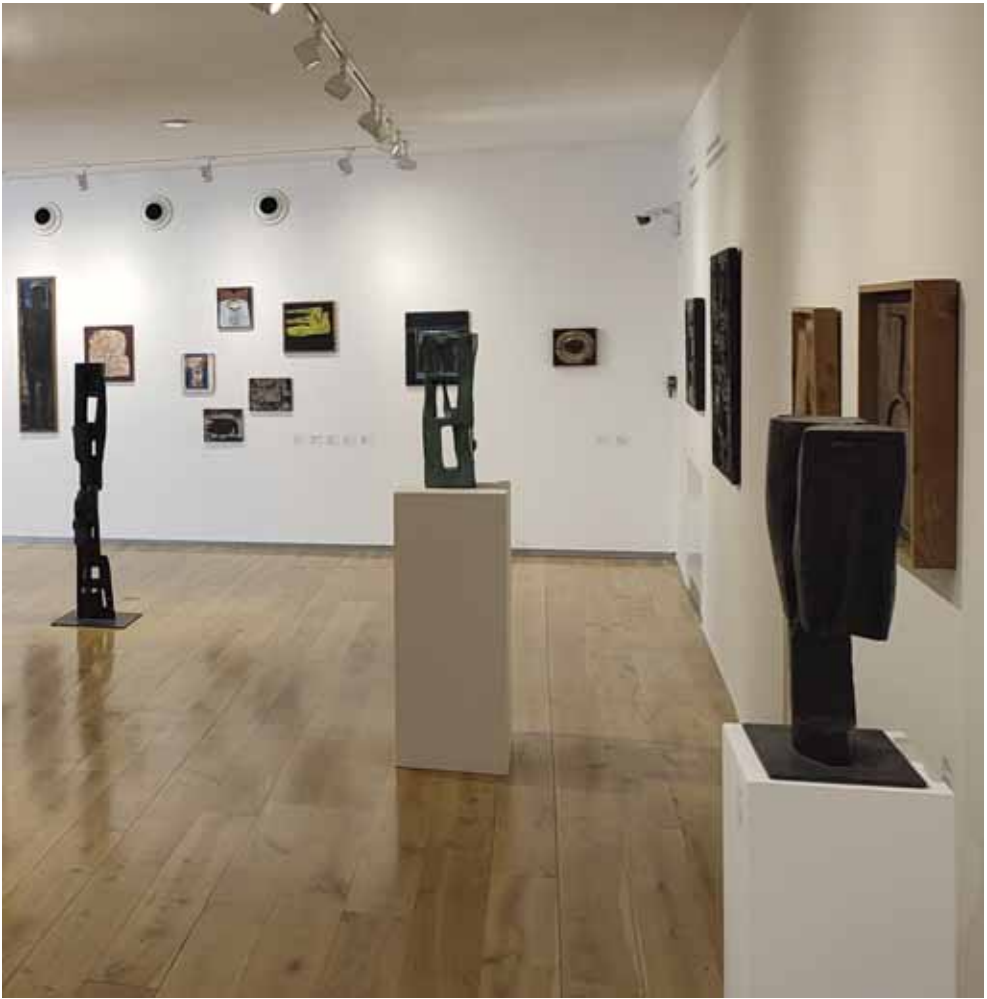
Téma roztržštěné a nejisté identity se objevuje i v sugestivních malířských autoportrétech z počátku padesátých let, které na výstavě otevírají téma umělcova přátelství s Emilou a Mikulášem Medkovými, doložené osobní korespondencí a Medkovým portrétem Sekala. Sekal měl vždy blízko k surrealismu, oproti Medkovým se však nikdy nestal členem poválečné surrealistické skupiny – na to byl příliš suverénní, nepoddajnou osobností s nedůvěrou k čemukoli organizovanému. Na počátku padesátých let opustil studia na Umprum a v téže době se podílel

na textu Abdikace, manifestu skupiny libeňského okruhu kolem Bohumila Hrabala (Vladimíra Boudníka, Mikuláše Medka, Egona Bondyho a Jany Krejcarové). Autoři odmítají všechny ideologie a formy organizované politiky: „Chceme jít svojí cestou, kterou ještě skoro vůbec neznáme. Nechceme se podobat ostatním lidem, jejichž tváře se stále víc a více podobají tvářím idiotů.“ Po krátké zkušenosti s povinnou vojenskou službou se Sekal v roce 1952 se ženou a synem odstěhoval do Bratislavy, kde se živil jako výtvarný redaktor a překladatel z němčiny. Jazyk Kafky, Jasperse a Heideggera, které se zaujetím překládal, pro něj nicméně byl navždy poznamenaný válečnou zkušeností a pobytem v lágru, kde si němčinu osvojil.

Výraznou část expozice tvoří Sekalovy realizace knižních obálek, na nichž pracoval

kterým důvěřoval. Dále pracoval s jednoduchými materiály, zejména dřevěným a kovovým odpadem. Sebejistě se pohyboval po spirále, která ho vedla k čím dál promyšlenějším dílům.

K vrcholům Sekalovy tvorby ale patří třeba i „drátěné labyrinty“ ze sedmdesátých let, obrazy složené z proplétaných drátů a hřebíků. V osmdesátých letech se Sekal věnoval objektům, které měly vazbu nejen na skládané obrazy, ale také na sochařská díla z padesátých let, jakési pseudoarchitektury s prázdným jádrem, které nazýval „obydlí“. Pozdější „schránky“ poskládané z latí zpravidla rámuji nějaký další objekt, ve většině případů nalezenný, který se stává centrem konstrukce, jež ho vyzdvihuje a zároveň symbolicky chrání. Klimešová píše, že Sekal později dovedl svůj koncept schránky do logického důsledku

Sekalovo dílo se cyklí ve spirále neustále se vracejících motivů. Foto David Bláha

zejména po návratu do Prahy roku 1958 a které přímo souvisí s jeho překladatelskou činností. Také se v nich silně odráží proměna jeho volné tvorby, která se postupně přesunula ke strukturálním, abstraktním malbám a reliéfním „skládaným obrazům“ ze dřeva a kovu, jež tvořil od počátku šedesátých let. Knižním obálkám a jejich vztahu k další Sekalově práci se věnoval Zdenek Primus, který v katalogu k výstavě *Zbyněk Sekal: Knižní obálky – fotografické skici – skládané obrazy* (2017) cituje Sekalův deníkový záznam z roku 1993: „... přicházím pozvolna na to, že mé takřečené dílo je jednotný celek, nedílný a významný ve všech svých složkách. Že se tu a tam těžiště přesunuje na jednu z těchto složek, je nevyhnutelné, ale to je také vše.“ Škoda, že na aktuální výstavě chybějí Sekalovy vynikající fotografie, v citlivosti pro strukturu a antropomorfní tvary nalezenných objektů velmi blízké poetice Emily Medkové.

Tajemství schránek

Poslední část výstavy se věnuje Sekalově tvorbě v emigraci, ke které se rozhodl v roce 1969 při pobytu v Západním Berlíně. Zbytek života pak prožil ve Vídni, kde v návaznosti na své předchozí dílo hledal nové možnosti tvorby a soustředěně rozvíjel motivy a techniky,

a v jedno velké umělecké dílo ke konci života proměnil vlastní vídeňský ateliér. Ten můžeme na výstavě vidět na velké fotografii, ale také je možné ho navštívit v Národní galerii, kam byl v roce 2015 trvale umístěn.

Výstava *Sekal 100* nepřináší ani podrobnou reflexi, jak tomu bylo u velkých umělcových retrospektiv v letech 1997 a 2015, ani dílčí studie, které by zprostředkovávaly nové, fundované pohledy, což se podařilo např. již zmíněné výstavě Zdenka Primuse nebo expozici Marie Klimešové *Zbyněk Sekal a Japonsko* v Západočeské galerii v roce 2014. Je pocho-pitelné, že ambice Museu Kampa nepřekračují rozměr kvalitně připravené pocty (ostatně všechny zdejší monografické výstavy bývají ve většině případů nekriticky oslavné, jednoduše shrnující a přístupné širokému publiku), přesto je škoda, že výročí tak jedinečného umělce dopadlo takto tiše a nenápadně. I tak nám ale výstava ukazuje, jak se na svět dívat Sekalovýmá očima: nedůvěřovat velkým narativům, vnímat pozorně věci, které nás obklopují, a pochopit, kolik magického se může skrývat ve zdánlivě banálních rozpadlých bedýnkách, kusech kovového šrotu nebo opadáných zdech.

Sekal 100. Museum Kampa, Praha, 1. 4. – 2. 7. 2023.

Iryna Drahun: Zkreslení reality prizmatem krizového stavu. Běžný den se mísí se spánkem, porušují se hranice, slova nemluví, pocity jsou offline. Ze série You Are Resilient, postprodukovaná fotografie, AI, 2023

Co bude s potomky báby Jolany?

Zatímco si velká část české společnosti v devadesátých letech užívala svobodu, pro romskou komunitu znamenaly polistopadové roky tragédie, která předčila i poválečné a normalizační represe. Mnohé křivdy se nepodařilo napravit dodnes, ale zdá se, že mladší generace Romů se za své romství konečně přestává stydět.

SAŠA UHLOVÁ

„Zlatý komunisti,“ říkávala bába Jolana, stará Romka ze Smichova, která byla matkou šesti dětí a pocházela z východního Slovenska. Slovo „bába“ není dehonestující, jde naopak o uctivé označení matky rodu. Během dětství a dospívání zažila válku, schovávání v lesích, ničení romských vesnic a pronásledování Romů. Její otec byl za války v pracovním táboře. Po roce 1945 se stejně jako mnoho jiných Romů ze Slovenska přestěhovala do Čech a prožila zde celý život. Pracovala jako myčka nádobí, a když její manžel zemřel na infarkt – to byly nejmladší dceři dva roky –, přibrala si ještě mytí schodů v činžácních. Svých šest dětí tak dokázala uživit. Po roce 1989, už v důchodu, přišla o dekret na byt, když jí za něj někdo nabídl třicet tisíc korun a ona ho prodala. Samozřejmě netušila, jaký problém se z bydlení stane. Potom až do konce života bydlela střídavě u svých dětí, které také bojovaly se ztrátou bydlení a přežívaly po různých ubytovnách nebo v nevyhovujících místnostech v polorozpadlých domech.

Otázka perspektivy

Jolana zemřela v roce 2003 na Plzeňské 26, kde v tu dobu bydlely v prvním patře její dvě dcery s rodinami v něčem, co se těžko dalo nazvat byty. Byly to místnosti bez koupelen a se společnými záchody na chodbě. Dům byl v dezolátním stavu, dlouhá desetiletí do něj nikdo neinvestoval, patřil městské části Praha 5. Místnost, kterou spolu s jednou ze svých dcer a její rodinou obývala před svou smrtí, sloužila nějakou dobu předtím jako výdejna heroinu, což Jolana věděla, protože v té době bydlela hned vedle u další dcery a mohla z postele, která stála kousek od dveří, pozorovat fronty uživatelů táhnoucí se po schodech až na ulici. Lidé, kteří v domě bydleli, si chodili stěžovat na policii, přítomnost dealerů je obtěžovala a připadali si ohrožení, ale policie s tím celé měsíce nic nedělala. Tehdy se z občasných experimentátorů s drogami v generaci Jolaniných vnoučat stali závislí uživatelé a začali si peníze na drogy shánět krádežemi, prostitucí a homoprostitucí.

V tu dobu se také děti a vnuci báby Jolany potýkali s pronásledováním ze strany neonacistů. V devadesátých letech zavraždili čeští rasisté řadu Romů a ještě mnohem víc jich zranili. Každý Rom měl v rodině někoho, koho napadli, honili, kdo zažil strach o život. Romové se báli chodit ven v dnech, kdy byl fotbal, odmítali je obsloužit v hospodách a pouštět na diskotéky. Sama jsem takových situací zažila desítky. Jednou nám například na výletě s romskými dětmi v parném dni odmítli natočit v hospodě na zahrádce limonádu. Zahrádka byla prázdná, děti byly v doprovodu dospělých etnických Čechů, a přesto nám hospodský tvrdil, že má špatné zkušenosti, a vyhodil nás. Romové přestali chodit na pivo, do kina, jejich život se přesunul do stísněných obydlí, kde žilo na několika metrech čtverečních tolik lidí, že byl problém najít večer dost místa, aby se všichni uložili ke spánku.

Po Jolanině smrti městská část dům prodala italským developerům a nový majitel si najal soukromou ochranku, která ho vyklidila. Vtrhla tam se psy a vystěhovala zbytek nájemníků bez ohledu na to, zda měli platnou smlouvu a platili nájem. Lidé z tohoto a dalších domů pak v mnoha případech bydleli na ubytovnách, kde se jim nájem stanovovaly podle počtu osob v domácnosti, takže rodina s více dětmi měla na ubytovně nájem mnohem vyšší než v normálním vícepokojovém bytě. Nájem každopádně pravidelně a včas platili – kdyby to neudělali, z ubytovny by je další den vyhodili. Na bydlení tak vydělávali všichni členové domácnosti, které někdo zaměstnal, ať už legálně, nebo – mnohem častěji – načerno. Na normální bydlení

nedosáhli, protože jim byt nechtěl nikdo pronajmout.

Z hlediska báby Jolany a dalších Romů, kteří si komunismus pamatovali jako dobu, kdy měl každý práci i bydlení, šlo – zpětně viděno – opravdu o zlaté období. To, co zažili po roce 1989, bylo naprosto odlišné od toho, jak vnímá devadesátá léta velká část našeho národa. Je až s podivem, že se to dělo ve stejné době v jedné zemi.

O období komunismu se ovšem dá vyprávět i zcela jiný příběh: o asimilaci, odebírání dětí, nuceném přesídlování, ztrátě identity, sterilizacích a zvláštních školách. Asimilační praktiky, které tehdejší státní moc vůči Romům používala, sice zažívaly různé etnické skupiny po celém světě, v provedení autoritářského režimu tehdejšího Československa ale postupně nabývaly obudných rozměrů. Demokratické státy navíc většinou upustily od různých asimilačních praktik o něco dříve, byly schopné sebereflexe a v některých případech dokonce příslušníky etnických minorit odškodnily.

Zpátky do historie

Abychom pochopili, proč dnes tolik Romů už neumí romsky, proč neznají své tradice a jaké břímě si s sebou nesou, bylo by potřeba vrátit se až do válečných let. Většina české společnosti už ví, že čeští a moravští Romové byli obětmi genocidy a přežilo jich jen pár set, stejně jako vešla ve známost existence koncentračních táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. Méně známá je ale historie slovenských Romů, což jsou právě ti Romové, kteří dnes většinou žijí v České republice. Ti žili na Slovensku většinou už po staletí usazení a živil se mnoha různými řemesly. Vedle nejčastěji zastoupených kovářů a hudebníků to byli také brusiči, dráteníci, klempíři, kotláři, korytáři nebo cihláři. Pracovali i na statcích u sedláků a na mnoha místech se mezi romskými a slovenskými rodinami vytvořil vztah, kdy Romové sice pracovali jen za jídlo a ošacení, ale rodina sedláka pomáhala „své“ romské rodině i v zimě, kdy na statku nebylo tolik práce.

Vztahy do značné míry zpřetrhala válka, kdy se mnoho romských osad muselo narychlo přestěhovat alespoň dva kilometry od vesnic a Romové začali být všemožně pronásledováni. Kromě pracovních táborů pro muže a řady diskriminačních opatření (romským ženám například holili gardisté vlasy dohola) vznikl koncem války tábor v Dubnici nad Váhom, kde byly internovány celé rodiny a mnoho Romů zde zemřelo.

Po válce se řada Romů rozhodla odejít, třeba i proto, že jejich původní domy a vesnice byly zničeny – ať už během války, nebo i po ní, kdy byly novelizovány vyhlášky z válečného období, které obsahovaly například zmíněné nařízení zakazující bydlet Romům v blízkosti obcí. Jiným důvodem mohlo být, že jim válka způsobila životní trauma, které se rozhodli řešit odchodem „na Čechy“, kde se zejména v Sudetech po odsunu Němců objevily nové příležitosti.

Asimilační politika

První cílená politická opatření komunistického režimu přišla na začátku padesátých let. V roce 1951 vznikl Návrh na řešení cikánské otázky v ČSR, který prosazoval koncepci asimilace a v němž se začalo používat slovní spojení „osoba cikánského původu“. Pak nastal krátký obrat, kdy se kladl důraz na podporu „cikánské kultury“, aby se nakonec v roce 1958 po vzoru Sovětského svazu státní moc definitivně přiklonila k politice asimilace. Ta byla načas přerušena pražským jarem, kdy během tehdejšího uvolnění společnosti vznikl například Svaz Cikánů-Romů, začalo se mluvit o emancipaci a Romové měli

svůj pořad v rozhlase. Následná normalizace byla ve vztahu k Romům z mnoha hledisek opět velmi tvrdá.

V rámci asimilační politiky tak započal „proces převýchovy cikánů“ a boj proti všemu, co napomáhalo „konzervovat starý, primitivní způsob cikánského života“. Konkrétním zásahem do života Romů byla i legitimizace odebírání dětí do ústavní péče: „Zjistí-li soud v trestním nebo v občanskoprávním řízení, že rodiče cikáni nejsou s to zajistit řádnou výchovu svých dětí nebo že ji narušují, rozhodne o vhodných výchovných opatřeních, zejména o umístění ve výchovném ústavě, a po případě zbaví rodiče rodičovské moci.“ Odebírání dětí se často dělo velmi drastickými způsoby, zaznamenány jsou i případy, kdy policejní psi vytahovali zpod postelí děti, které se tam schovávaly před sociálními pracovníky. V sedmdesátých letech už romské děti tvořily až padesát procent klientů dětských domovů, v některých částech republiky až osmdesát.

V padesátých letech byl připravován také Zákon o trvalém usídlení kočujících osob, který vešel v platnost v roce 1959, a jeho aplikace zásadním způsobem ovlivnila život zejména olašských Romů, kteří do té doby kočovali. Během jediné noci jim zabavili koně a kola z vozů a často trvalo i několik měsíců, než dostali nějaké ubytování.

V roce 1965 vznikla koncepce organizovaného přesunu „části cikánského obyvatelstva ze Slovenska do českých krajů“ a návrh pro zpracování zásad „likvidace cikánských sídlišť (ulic, čtvrtí, osad)“. Vládní výbor vytvořil koncepci „rozptýlu a přesunu“ Romů, která si kladla za cíl organizovaně přesídlit část Romů z východního Slovenska do Česka. V rámci družebních okresů se uvažovalo o přesunu 2170 rodin, což znamenalo celkem čtrnáct tisíc Romů. Žádoucí bylo zamezení vyšší koncentrace romského obyvatelstva. Do roku 1970 mělo být zrušeno 611 osad. Koncepce se sice zcela nenaplnila, ale mnoho Romů přesunuto bylo. Začala existovat nová ghetta, která se stala ještě horším místem k životu než původní osady. Jedním z důvodů byla i skutečnost, že se sousedy přesídlenců často stávali Romové z jiných rodů a osad, které považovali za *degeše* (rituálně nečisté) a s nimiž neměli a nechtěli mít nic společného. Někteří Romové se i z toho důvodu vrátili zpátky na Slovensko. K nuceným přesunům navíc docházelo i uvnitř Slovenska.

Přípravka na devadesátá léta

Jakkoliv tehdejší moc představovala opatření proti Romům jako asimilační, postupem času rezignovala na vzdělávání romských dětí. Už v roce 1951 se ve zprávě ministerstva vnitra O cikánské otázce psalo: „Otázku vzdělání cikánských dětí lze řešit velmi snadno podle dnešních platných předpisů. Do zvláštních (pomocných) škol sice nepatří, ale tam, kde nejde o velký počet dětí, bude toto opatření nejvhodnější. Při větším počtu dětí možno pro ně zřídit třídu pro mládež obtížně vychovatelnou, ovšem za předpokladu, že bude odstraněn dojem diskriminace.“ Postupně se stalo zvykem posílat romské děti do zvláštních škol automaticky a před rokem 1989 už je navštěvovala dokonce většina z nich. Ze škol, které neposkytovaly potřebné vzdělání, vycházely mnohdy funkčně negramotné děti, které nemohly pokračovat nikam dál s výjimkou několika málo oborů bez maturity. Odebírání dětí bylo přitom často zdůvodňováno právě důrazem na vzdělání. Do zvláštních škol však chodily i děti, které vyrůstaly v dětských domovech. Dětem se ve školách zakazovalo mluvit romsky a často dostávaly různé tresty, pokud zákaz porušily.

Další kapitolou jsou nucené sterilizace, které byly prováděny proti vůli romských žen.

Šrámkova Sobotka

1. — 8. července 2023

Jazyk, řeč, literatura, ale také slovesná kultura, didaktika češtiny a multižánrový program zahrnující odborné přednášky, besedy, divadla, koncerty, autorská a scénická čtení či řadu tvůrčích a didaktických dílen pro dospělé i děti – tentokrát především se zřetelem k fenoménu hlasu! Nenechte si ujít inspirativní začátek prázdnin ve společnosti genia loci Českého ráje!

67 ročník

sramkovasobotka.cz

Příběh českých Romů

V období mezi roky 1970 a 1990 byly zaznamenány případy, kdy souhlas nebyl získán vůbec nebo si ho zdravotníci vynutili během porodu a porodních bolestí. Jindy byl souhlas dán na základě chybného porozumění, nebo dokonce pod nátlakem.

Rozbití rodin, nucené přesídlování, odebírání dětí, sterilizace, zákaz mluvit romsky – to vše se na Romech samozřejmě podepsalo, byť jejich vzpomínky na tu dobu často překryl vstup do divokých devadesátých let, kdy mnohé čekalo propuštění ze zaměstnání, rasistické útoky nebo ztráta bydlení. Romové vcházeli do nové éry oslabení asimilační politikou i tím, že byli tak dlouho vnímáni jako občané druhé kategorie, které je třeba převychovat.

Polistopadové hříchy

Po převratu v roce 1989 se situace pro Romy zásadně změnila v několika oblastech. Velká část jich přišla o práci, o bydlení, zadlužili se a ztratili pocit bezpečí při pohybu na ulicích a v dopravních prostředcích. Dále přitom pokračovaly sterilizace, odebírání dětí i jejich umísťování do zvláštních škol. Devadesátá léta tak byla pro značnou část Romů skutečným peklem na zemi.

Boj se zvláštními školami byl těžký a ve skutečnosti se ho nepodařilo vyhrát dodnes. V roce 2000 žalovalo osmnáct romských dětí Českou republiku kvůli diskriminaci a o sedm let později vydal Evropský soud pro lidská práva rozsudek, kterým potvrdil, že Česko nezajišťuje všem dětem rovný přístup ke vzdělání. Zvláštní školy se během procesu v roce 2005 přejmenovaly na praktické, což ale neznamenal reálně žádnou změnu. Dnes sice chodí většina romských dětí do škol, které se jmenují základní, ale jsou často segregované. A pokud není segregovaná celá škola, bývají segregované aspoň třídy.

Rasistické vraždy v devadesátých letech nebyly většinou kvalifikovány jako rasistické, a dokonce často ani jako vraždy, ale například jako vydráždění s následkem smrti nebo jako výtržnictví. Za brutální usmrcení Romů s jasným rasistickým motivem padaly často jen podmíněné tresty. Při třídním pogromu v únoru 1991 v Libkovicích na Domažlicku zemřel jednadvacetiletý Emil Bendík, dalších sedm lidí bylo vážně zraněno a málem uhořelo malé dítě. Osmadvacet útočníků bylo obviněno z trestných činů ublížení na zdraví, výtržnictví, porušování domovní svobody a poškození cizí věci a osmnáct z nich dostalo jen podmínku. V srpnu téhož roku vhodila v Hradci Králové do místnosti Klubu romské iniciativy skupina neonacistů cihlu. Za nejasných okolností byl smrtelně zraněn dvaapadesátiletý Rom Josef Sztojka. Případ se řešil jako přestupek. Osmnáct dní poté dvaadvacetiletý neonacista brutálně zavraždil šestiletého romského chlapce Radka Rudolfa, který si hrál v místním parku. Muž ho rdousil a bezvládného ho pak přenesl do objektu bývalé koželužny, kde ho dál škrtil elektrickým kabelem. Poté mu skleněným střepelem způsobil čtyři hluboká bodnořezná poranění břicha. Navíc se pachatel ještě pokusil zapálit dům, v němž žili Romové. Za svůj čin byl sice odsouzen k sedmnácti letům vězení, ale brutální rasistická vražda dítěte nevzbudila v té době žádnou mediální pozornost. V listopadu téhož roku zaútočili v Čerčanech u Benešova tři neonacisté na šestatřicetiletého Roma Juraře Šarkóziho, otce několika dětí, a zavraždili ho. Jeden z pachatelů byl odsouzen na deset let, dva druhí odešli od soudu s podmínkou. To vše se stalo jen v roce 1991; popis všech případů z devadesátých let by vydal na samostatnou knihu. Některé jsou mediálně známější – týká se to případů Tibora Danihela, Heleny Biháriové nebo Milana Lacka, jež sledovali někteří novináři i občanská společnost a dlouhé roky se snažili, aby byly tyto činy odsouzeny.

Ilustrace Alexey Klyuykov

Totální rezignace státu na ochranu romské menšiny byla jedním z důvodů masové migrace do Kanady a Velké Británie v druhé polovině devadesátých let. A přetrvávající rasismus v Česku je důvodem, proč se ani ti Romové, kterým se v zahraničí stýská po rodině, nevracejí. Vnučka báby Jolany, dnes mladá romská žena, která žije ve Velké Británii, se o takový návrat pokusila. Po několika nepříjemných návštěvách dětských hřišť v Praze, kde se její tmavý syn setkával s agresí ze strany dospělých, se rozhodla odjet zpátky do Británie. Ty, kteří se nad odchodem Romů radují, by nejspíš nepotěšilo vědomí, že odcházejí ti, kdo na to mají prostředky a kompetence, a zůstávají ti, kdo odejít nechtějí nebo jsou na tom

už tak špatně, že odejít nedokážou. K symbolickému uznání Romů a k jejich pocitu, že jsou tady doma, nepřispělo ani to, jak dlouho museli bojovat za zrušení prasečáku, který stál na místě bývalého tábora v Letech u Písku, nebo o uznání protiprávnosti sterilizací a odškodnění.

Od vyloučení k dezinfoscéně

Romové v Česku nejsou jednotnou skupinou. Kromě dělení historického a jazykového na české a moravské Romy, Sinty, olašské Romy a slovenské a maďarské Romy se zásadně liší i v míře integrace nebo asimilace do české společnosti. Velká část původních Romů je integrovaná natolik, že se jim daří přesvědčovat sousedy,

spoluzáky, kolegy v práci nebo klienty či pacienty, že mají tmavší plet či „podezřelé“ příjmení, protože jsou maďarského původu. Řada Romů také žije ve smíšených manželstvích. A i mezi těmi, kteří stále mluví romsky a dodržují některé romské tradice, je mnoho vysokoškoláků či lidí s maturitou, jejichž život se v zásadě neliší od života většinové střední třídy. Přesto tu zůstává významná skupina lidí, kteří se potýkají se sociálním vyloučením, a pokud jste Rom, je mnohem snazší se sociálně vyloučeným stát, i když jste měli práci, slušný příjem a bydlení. Stačí, když o zaměstnání nebo bydlení přijde. Získat novou práci a zvláště bydlení je pro člověka, který vypadá jako Rom, v Česku mnohem těžší, než když jste etnickými Čechy. Jako záchranná síť pak funguje širší rodina, která ovšem pomůže jen proti pádu na úplné dno a životu na ulici, zdaleka ne vždy ale poslouží jako odrazový můstek k původním životním standardům. Ve chvíli, kdy se do lůna rodiny vrátíte, už se často dělíte o všechno, co máte, včetně toho, že je možné na vaše jméno napsat energii nebo si půjčit peníze.

Nejchudší Romové, kteří žijí na ubytovnách, v sociálně vyloučených čtvrtích měst nebo v romských ghettech, nebyli dosud politiky vnímáni jako skupina, o kterou by se měli zajímat. Důvod byl jednoduchý: nechodili volit. To se ale v posledních letech mění a mění se i politické uvědomění. S rozšířením internetu a sociálních sítí začalo mnoho sociálně vyloučených Romů sledovat dezinformační kanály. Nejspíš je na nich přitahuje hlavně symbolická síla – konečně se mohou vymezit proti hlavnímu proudu a být součástí hlasu, který je aspoň trochu slyšet. Že tento nový směr sdílí s lidmi, kteří jsou zcela otevřeně rasističtí, je jen ironie osudu. Jde o způsob, jak symbolicky vrátit úder za všechna příkoří, která se jim děla a dějí.

Trocha naděje

Pochmurný obrazek romských dějin a současného stavu romské komunity může trochu vyvážit naděje v podobě srazů romských středoškoláků a vysokoškoláků. Organizace Romea, která jim udílí vzdělávací stipendia, podmiňuje jejich čerpání účastí na společných akcích. Stipendia jsou to vlastně velmi nízká, ani zdaleka nemohou pokrýt náklady na studium, bonus však spočívá v posilování romské identity a v pomoci přidělených tutorů s dokončením studia. Někteří tito studenti dokonce z vlastní iniciativy obcházejí základní školy a motivují žáky devátých tříd, aby se zkusili přihlásit na kvalitní střední školu.

Během celé romské historie odcházeli úspěšní Romové do gadžovského světa a přestávali se vnímat jako Romové. I to je odpověď na častou otázku, kde jsou vzdělání nebo jinak společensky úspěšní Romové: nechtěli být Romy, aby mohli mít normální život a nemuseli čelit neustálé diskriminaci. Jenže za situace, kdy se všichni, kdo mohou, z příslušnosti k nějaké skupině vyvážou, stává se tato skupina zákonitě o to víc spolkem vyvržených. Nyní tu poprvé vyrůstá generace lidí, kteří budou mít vzdělání, ale zároveň i silné vědomí, že nemají na svou komunitu zapomínat a mají pro ni něco dělat. A že se za své romství nemají stydět, ale naopak na ně mají být hrdí. Emancipační potenciál je to ohromný, a pokud situace v České republice celkově nedegraduje, můžeme očekávat zajímavý posun.

Mimochodem, bába Jolana mi dlouhé roky tvrdila, že romsky vůbec neumí. Mluvila zásadně česky a tvářila se, že snad Romka ani není. Když ale umírala, mluvila zase jen romsky. Vrstva její osobnosti, kterou se z vděčnosti komunistům za lepší život snažila potlačit, se v poslední chvíli vrací.

Autorka je romistka a redaktorka webového deníku Alarm.

Text vznikl ve spolupráci s Heinrich-Böll-Stiftung Praha.

Děda mi dal pero do kolíbkky

Spisovatelka a vychovatelka Stanislava Miková hodnotí aktuální stav romské literatury, komentuje, nakolik je pro její budoucnost důležitým milníkem udělení ceny Magnesia Litera za debut roku Patriku Bangovi, a vysvětluje, proč si své texty psané v romštině nepřekládá do češtiny sama.

KAROLÍNA RYVOLOVÁ

Co tě napadne, když se řekne romský spisovatel, romská spisovatelka? Rom, který se snaží psát o romských tématech. Ta témata jsou primární, měl by se v nich odrážet každodenní život Romů. Nejdůležitější ale je, jak se identifikuje sám autor. Jestli chce být prostě jenom „spisovatel“, anebo výslovně „romský spisovatel“, kterému záleží na tom, aby byl ostatním vzorem a napomáhal romskému sebevědomí. Naše písemnictví je teprve na začátku, do konce šedesátých let byla u Romů slovesnost výhradně orální. Přesto se teď podařila velká věc: Patrik Banga získal jako první Rom v historii Magnesii Literu.

Je šance, že by vítězství Roma v celostátní literární soutěži mohlo mít trvalý dopad? Patrik Banga se veřejně hlásí k romství, vyjadřuje hrdost na svůj národ a může ovlivnit spoustu mladých, kteří se bojí projevit svou identitu. Může další Romy motivovat k psaní a ke studiu. Zároveň tu situaci normalizuje: Ano, jsem Rom, ale především jsem člověk a autor. Vnímejte mě hlavně skrze to, co umím. Pracujte na sobě a dřív nebo později to přinese ovoce.

Čím podle tebe Bangova kniha *Skutečná cesta ven porotu zaujala*? Syrovostí vyprávění o Žižkově v devadesátých letech. Nabídl jiný pohled na tu dobu, vylíčil ji z perspektivy Romů. Málokdo ví, jak to tehdy měli těžké, že je naháněli skini a nemohli studovat, i kdyby chtěli, protože je rodiče nemohli každý den doprovázet do školy a jim hrozilo napadení. Patrik Banga svou knížkou šokoval. A zároveň nejspíš hrálo roli i štěstí, že si té knihy všimlo víc lidí najednou a dostala se do nominací. Měl asi štěstí na lidi, kteří za něj v literárních kruzích kopali, protože to je složitý terén. A šťastné je asi i momentální nastavení společnosti. Mám z toho velkou radost.

Pocházíš z významného hudebnického rodu Giňovců z Rokycan, tvůj děda Andrej Giňa byl jedním z prvních romských spisovatelů a ty sama publikuješ... Máma mi říkala, že když jsem se narodila, dal mi děda do ruky pero. Chlapcům se totiž často dávaly do kolíbkky housle, aby se z nich stali hudebníci. Odmalinka jsem byla knihomol. V osmi jsem začala chodit do knihovny. Táhla jsem si domů stohy knih a všichni si mysleli, že ze mě bude učitelka. Ve dvanácti jsem popsala sešit zamilovaným příběhem, pak mě začaly zajímat hudební texty. Psala jsem pro různé romské kapely, třeba Le čhavendar, ale taky pro jednu českou rockovou skupinu. A dodnes se bavím tím, že píšu romské texty na známé melodie.

Zhruba rok předtím, než děda umřel, jsem napsala povídku Pativ, Úcta. V roce 2016 jsem ji poslala do literární soutěže pro romské studenty pořádané Romeou a ke svému překvapení jsem vyhrála první cenu. V následujícím roce mě oslovil časopis romistických studií Romano džaniben, abych napsala povídku pro připravované číslo o romském dětství, a tehdy vznikl první z textů o malé Janičce – Šov berš, Šest let. Existují kritické hlasy, které tvrdí, že různé literární výzvy a soutěže v psaní v romském jazyce jsou vlastně formou sociálního inženýrství a že romská literatura tím pádem vzniká shora. Já si to ale nemyslím, podle mě jsou to především příležitosti.

Když jsi začínala psát, byla pro tebe romština automatickou volbou, nebo jsi zvažovala psaní v češtině? Začala jsem takovou vtipnou historkou, a ta mi automaticky naskočila v romštině. Když jsem si sedla k počítači, dialogy mi zněly v uších romsky. Kdybych se to pokusila napsat česky, nebylo by to tak komické. Ale mám-li psát úvahu nebo esej, sáhnu spíš po češtině, protože má bohatší slovní zásobu. Kdybych se to samé snažila vyjádřit romsky, trvalo by to dlouho.

Co děláš, když tě při psaní v romštině nějaký výraz romsky nenapadá? Podívám se do česko-romského slovníku, i když slovník z roku 1991 není samospasitelný. Ale já si nerada vymyslím a nechci, aby čtenář potom tápal v neologismech. Takže zavolám sestře a zeptám se jí, jak by řekla třeba „pískoviště“, a pak o tom spolu debatujeme. Anebo hledám způsob, jak přeformulovat celou větu, abych se slovu vyhnula.

Rokycanská romská autorka Ilona Ferková mi nedávno vyprávěla, jak se

natrápila s popisem okýnka se stahovací roletou na policejní služebně... Přesně. Místo jednoho slova pak musíš napsat několik vět, abys to opsala. Dalším úskalím psaní v romštině jsou přejímky. Pokud nemáš obstojnou slovní zásobu, bude to samé „písel, písel, písel“. Já vím, že se tak někde mluví, ale pro mě už to není romština. Mou snahou je vrátit se k té mluvené romštině, která bývala výhradním komunikačním kódem uvnitř komunity. Ptám se starších, jak se to tenkrát říkalo, a snažím se používat ta stará slova. Nevadí mi, že se slovo dnes neříká. Pokud má oporu v tradici, třeba se do romštiny zase vrátí.

V literárních časopisech postupně vychází tvá Janička, sbírka povídek v romštině. Děj je rámován šestými a sedmými narozeninami hlavní postavy a odehrává se mezi domovem a školkou, posléze školou. Proč by si měl dospělý čtenář číst o trampotách malé školačky? Kvůli věku hrdinky se na první pohled zdá, že to bude četba pro děti. Ve skutečnosti je to ale obraz české společnosti na začátku devadesátých let, kterou sledujeme prostřednictvím malé holčičky, jejího každodenního života a dospělých, kteří tvoří její svět. Doznívá komunistická éra. Ona však neví, co to byl komunismus, neví, proč si třeba paní učitelka ve škole myslí, že ten ztracený batůžek ukradla ona – zatím nechápe, jak se na ni ostatní dívají.

Dospělý čtenář si myslí, že se z kulis dětství nedozví nic, co by ho zajímalo. A přitom jednotlivá dějiště jsou vlastně mikrolaboratorie okolní společnosti. Pro mě je důležité, že se vypráví o úplně obyčejné, středostavovské romské rodině, která žije v bytovce a nedává nijak na odív své romství. Schválně jsem hrdinku pojmenovala Janička, protože to je úplně běžné gadžovské jméno. Žádná Margita ani Růžena. Je to Romka, ale nežije v osadě ani ve vyloučené lokalitě. Chodí do školy, a dokonce je v té škole dost dobrá.

Povídky o Janičce překládá romista Pavel Kubaník. V čem je pro tebe překladatel z romštiny nenahraditelný? Co umí, co by za něj uměla intelligence nesvedla? Především má cit, který strojový překlad postrádá. Protože ten jazyk výborně ovládá a dobře zná romské kulturní realie, dokáže pochopit i náš typický humor a vypointovat ho v překladu tak, aby si ho vychutnal i čtenář v češtině. Dobrý překladatel, a zvláště z romštiny, je k nezaplacení. Naopak takový, který by se jazyk naučil ze slovníku bez znalosti realii, by vlastně sám překládal jako stroj.

Já si vlastní texty nerada překládám. Je to pro mě pracné, trpím nejistotou, zda mám text češtinářsky správně. Navíc mám tendenci do textu zpětně zasahovat a vylepšovat ho. Když píšu romsky, neustále se k už napsanému vracím a předčítám si to nahlas, abych si ověřila, jak to zní. Nechci vypustit něco hloupého nebo odbytého. Než uspěchanou prací, to radši nic.

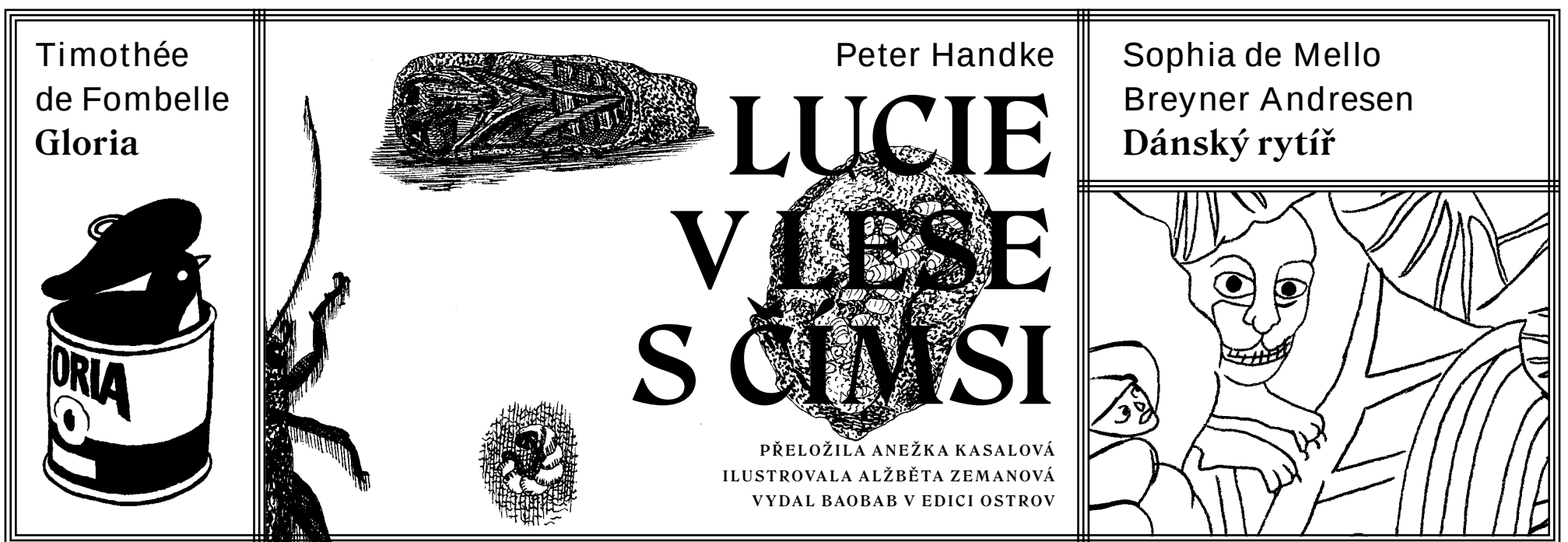
Co tě štve, když se o romské literatuře mluví třeba v televizi nebo v rozhlasu? Řada lidí si myslí, že je strašně jednoduchá. Že nemá promyšlené literární prvky, je přímočará a naivní. Ale její silné stránky jsou jinde: je pravdivá, na nic si nehraje a je syrová, naturalistická. Najdeme v ní kus orální historie.

Co o Romech nerada čteš v novinách? Štvou mě předsudky a to, že se Romové vzdycy ukazují v negativním světle.

Nezlepšuje se to? Třeba v pořadu České televize 168 hodin byla nedávno reportáž o úspěšných Romech, ve které vystupovali Patrik Banga, historička Renata Berkyová nebo herec Marsell Bendig. Ale to je 168 hodin! Tam se Romům věnují soustavně. Měli reportáž i o historikovi Michalu Mižigárovi nebo klavíristovi Tomáši Kačovi. Česká televize o Romech informuje vyváženě. Ale na druhou stranu jsou tu třeba Krimi zprávy TV Prima, kde měli jednoho reportéra vyhrazeného jen pro zločiny Romů... Další věc je, že dnes už se na televizi tolik lidí ne dívá. Dneska máš sociální síť a telefon a nepotřebuješ televizi. Nepotřebuješ knížky, protože na facebooku všechno je. Tam se staneš odborníkem na koronavirus a hlavně na politiku. Facebook, to je alfa a omega.

Je známo, že Romové využívají facebook jako platformu velice často. Čím to je? Je to dané dobou. Neplatí už, že by se Romové scházeli jako kdysi. Vše se odehrává virtuálně a vše se sdílí: svatby, pohřby i jiné životní situace. Lidé jsou propojení s rodinou, i když žijí v různých státech. Vytvářejí se různé skupiny. Blbě je, že každý potřebuje být viděn a každý se vyjadřuje ke všemu. Pak jsou tu ty slavné „sociální bubliny“. Když se potom k některé bublině dostane informace, že nějaký Rom něco napsal, nejspíš si řeknou jenom: „Aha, nezisková organizace si chtěla něco odfajfkovat.“ Mají automatickou potřebu ten úspěch shodit. Ale ve tvé vlastní bublině tě naopak budou všichni chválit.

Čili sociální síť jsou cesta do literárních pekel...

Se Stanislavou Mikovou o konjunkturu romské literatury

Stanislava Miková. Foto Karolína Ryvolová

Naopak, myslím, že se tam dají udělat velké věci. Například v uplynulém roce spustilo Muzeum romské kultury projekt Phabalin, audiopovídky romských autorů, které jsou volně ke stažení na internetu v češtině i romštině. Romský jazyk tím ožívá a může to mít velký dosah. Nebo lze sdílet rozsáhlou produkci nakladatelství Kher: co zrovna vydali, co mají v plánu. Ať lidé vidí, že romská literatura žije a že to není jen záležitost několika málo jmen! Může to inspirovat k psaní i další Romy. Věřím, že každý Rom má mezi přáteli i nějaké Čechy. A když aspoň jeden z nich bude sdílet odkaz na romskou literaturu, uvidí to další neromští čtenáři a bude se to šířit dál. Další mocným nástrojem je YouTube...

Vidíš tedy v YouTube potenciál pro šíření romské literatury?
Nejen literatury, především romštiny. Romský jazyk se zapomíná. Sama třeba málokdy doposlechnu současnou písničku v romštině do konce. Vadí mi výslovnost. Když jsem Rom, měl bych umět správně vyslovit „kh“ s přídechem a neříkat místo toho „k“ a naopak. Když někdo místo „bokeli“, koláč, zpívá „bokheli“, trhá mi to uši. Taky je časté, že romský zpěvák má v češtině romské frázování, přízvuk klade jako v romštině na předposlední slabiku, a to pak nefunguje. A u textů mi vadí neložičnost a vyložené nesmysly.
Na druhé straně u romských lidových písní je neložičnost běžná. Třeba když se v písničce Ko kodoj zpívá: „My jsme Romové, nebijte mě, mám starou maminku, šel bych za ní, ale nevím kam.“ Ale to je folklor. To je to domácí stříbro, u kterého se s tím počítá. U nových písní očekávám, že se romština posune někam dál. Výborné texty v romštině má třeba Gejza Horváth z Brna, Kale z Rokycan nebo Točkolo-toč ze Svitav, ale jinak jsem ze současné úrovně romských písňových textů dost otrávená.

Máš mezi dědovými prázami nějaké favority?
Osobní vztah mám k jeho povídce Sar mušin-ďam te rozčihvel o khera, Jak jsme si muse-li zbourat vlastní domy, v níž vypráví o historické události v jeho rodné obci Tolčemeš, kdy gardisti spolu s místními občany donutili tamní Romy srovnat své domy se zemí

a odstěhovat se za vesnici na palouk u potoka. A pak mě moc baví jeho krátká humorka Trin jindre, Tři vejce: paní si přijde k sousedce postěžovat, že její muž nebyl dva dny doma, společně si zanádaávají na chlapy a na závěr se ta paní upamatuje, že si vlastně přišla půjčit tři vejce, protože manžel má po návratu ze záletů rád teplé řízky. Tak to je přesně můj styl humoru.

Dokud žil tvůj děda, bavili jste se spolu o psaní?
Já jsem mu neříkala, že píšu, a myslím, že se to nikdy nedozvěděl. O jeho psaní jsme se bavili až na sklonku jeho života. Když jsme byli malí, vůbec jsme nevnímali, že děda píše. Sedával v přístěnku pod schody a pořád něco ťukal. A babička říkávala: „No jo, zas píše nějaký dopis.“ Věděli jsme o romistice Mileně Hübschmannové, že je to dědova kamarádka, ale setkala jsem se s ní až jako studentka romistiky. Věděli jsme sice, že děda něco „dělá“, ale spíš šlo o kulturní a vzdělávací akce nebo zábavy.

Kromě toho, že Andrej Giňa psal, byl také hudebník a jeho kapela Rytmus 84 byla ve své době dost populární, alespoň mezi Romy. Hodně jezdili po folklorních festivalech...
Jezdili i na Slovensko a hráli na svatbách. Ale pokaždé, když hráli na zábavě, byla k tomu ještě nějaká doplňující akce, třeba Hledáme nové talenty, romská miss nebo fotbalový turnaj. Děda byl zvyklý takové akce pořádat od dob Svazu Cikánů-Romů na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, kdy byl funkcionářem za Západočeský kraj. Taková romská zábava byla velká událost, všichni se těšili a já si pamatuju, že šaty se vybíraly klidně tři týdny dopředu.

Když jste se s dědou na sklonku života začali bavit o jeho psaní, o čem jste mluvili?
Děda měl hrozně rád, když jsme přišli na návštěvu, protože nám mohl vyprávět o životě na Slovensku. On byl skutečně skvělý vypravěč. Když už potom ležel v nemocnici, bavili jsme se o románu, který měl rozeepsaný. Je to příběh mojí prababičky, jeho tchyně. V nemocnici o tom pořád mluvil a říkal: Škoda, ještě tohle bych napsal! Měl do toho psaní strašnou chuť. A dělal si starosti, kdo to za něj dopíše.

Jenže ten příběh je strašně složitý a ty vědomosti, co o něm měl děda, jsou nepřenositelné. Já bych se k tomu jednou, až dopíšu Janičku, ráda vrátila. Alespoň jsem si babičku a její sestru nahrála a hodlám v tom pokračovat, abych měla podklady. Ale hlavní bude najít na to čas.

Jak vnímáš roli Andreje Gini a jeho současníků z literární generace věstníku Svazu Cikánů-Romů Romano lil – Františka Demetera, Andreje Pešty nebo Tery Fabiánové?
Byli to průkopníci. Do té doby bylo psaní v romštině, zatracovaném menšinovém jazyce bez pravopisu, v podstatě nemožné. Nebyť iniciativy Mileny Hübschmannové, tak by v době existence Svazu Cikánů-Romů ta pravidla nevznikla. Díky textům dědy a jeho vrstevníků víme, jak se dřív žilo na Slovensku, protože dnes už to mladí Romové netuší. Děda měl štěstí a potkal dobrého člověka, který ho nasměroval a ukázal mu, že to jde.

V čem se romská literatura od těch dob změnila?
Dřív se psaly hlavně historické texty, autentické prožitky z druhé světové války, ze života ve slovenských osadách nebo z příchodu do Čech po roce 1945. Dnes už je to volnější. Romští autoři zkoušejí psát červenou knihovnu, sci-fi, sociální drama nebo třeba humoristickou literaturu. Autoři už nejsou svázaní zobrazováním skutečných událostí. Člověk se musí odpíchnout a jít dál.

Kdo ze současných romských autorů tě baví?
Věra Horváthová Duždová mě dokáže vždycky rozesmát. Píše takovým pichlavým, satirickým způsobem. Každý měsíc má na webu Hostu H70 fejeton, a než ho odešle do redakce, vždycky se o něm spolu bavíme. Ale pro koho jsem měla vyloženě slabost, to byla Erika Olahová, autorka sbírek Nechci se vrátit mezi mrtvé a Matné zrcadlo. Její texty byly úplně jiné než ty od ostatních romských autorů. Surové, temné, bylo znát, že to prýští z jejího nitra. Už ale bohužel nepíše.

Čím může romská literatura prospět romským a čím neromským čtenářům?

Sami Romové o sobě kolikrát nic nevědí. Literatura je může poučit o vlastní historii, přivést je zpět k romštině nebo je informovat o jiném dialektu. A obdobně to funguje v neromském prostředí. Čtenář se seznámí s romskou kulturou, historií, každodenním životem Romů, s tím, co je trápí. A nejspíš zjistí, že nás všechny trápí téměř to samé.
V tuto chvíli probíhá určitá konjunktura romské literatury. Dalo by se říct, že romští autoři u nás nikdy nebyli viditelnější. Seriózní literární kritici a spisovatelé už romskou literaturu nemohou přehlížet. Ale měli by ji registrovat i obyčejní lidé. Všechno přece začíná od školy. Když se bude nabízet žákům ve školách spolu s romskou kulturou a historií také literatura, mohlo by se ledacos změnit.

Jak by romská literatura mohla vypadat řekněme za třicet let?
Bude víc romských autorů a jejich knihy budou běžně k dostání v knihkupectvích – při pohledu na romskou knihu už se lidé nebudou ptát: „Ono se dá v romštině psát? A oni Romové taky něco píší?“ Budeme mít na kontě minimálně ještě jednu Magnesii Literu. Možná že romské verze budou vycházet formou audioknih a tisknout se bude v češtině, kdo ví. Určitě bude větší žánrová rozrůzněnost a bude se psát daleko víc sci-fi a fantasy.

Jaký je vztah Romů k psanému slovu?
Vyvíjí se. Určitě je daleko lepší než za časů mého dědy. Dnes je psané slovo všude, stalo se součástí každodenního života. Romové čtou víc než za komunismu, ale nabouraly to sociální sítě – teď si spousta lidí čte v telefoně. A čtení také dost nahradily audioknihy. Když se studenti učí na maturitu, radši si knížku poslechnou.
Za komunistů se mezi Romy říkalo: „Na co budeš číst knížky, doktor z tebe stejně nebude. Půjdeš do zvláštní jako všichni.“ Jenže pak se ukázalo, že když budeš mít knihu v ruce, doktor nebo učitel z tebe nakonec být může. A pokud tě v tom rodina podpoří, vytvoříš si i návyk četby.

Řekla bys něco o tom, kde se právě nacházíme?
Jsme v rodinném antikvariátu v Berouně. Stejně jako já i můj muž Robert Balog má velkou zálibu v knihách. Celý život je sbíral, a když už jsme je měli naštosované až do stropu, rozhodl se splnit si svůj sen, odešel z pozice vedoucího provozu v továrně a otevřel si antikvariát Tisíc a jedna kniha. Lidé si Romy s knihami obvykle nespojují, ale my je přesvědčujeme o opaku.

Text vznikl ve spolupráci s Heinrich-Böll-Stiftung Praha.

Stanislava Miková (nar. 1982) vystudovala předškolní a mimoškolní pedagogiku na Střední pedagogické škole v Berouně, doučovala a vedla výtvarné kroužky v komunitním centru, vyučovala romštinu, pracovala v praktické škole v Berouně jako asistentka pro sociálně znevýhodněné děti a podílela se na projektu Paměť Romů jako tazatelka pamětníků. V současnosti působí jako vychovatelka na základní škole v Králově Dvoře a učitelka výtvarné výchovy. Publikovala mj. ve sborníku Romano džaniben, v časopisu Romano vodi nebo na serveru Romea.cz. Ve vánoční literární příloze Respektu byla otištěna její próza s názvem 1989. Je členkou Klubu romských autorů Paramisara, který vznikl pod záštitou organizace Slovo 21. Pracuje na cyklu povídek o šestileté Janičce, který zasadila do devadesátých let. Píše v romštině.

Ciral / Stanislava Miková

Školní výuka věnovaná mléčným výrobkům slouží Stanislavě Mikové (viz rozhovor na straně 20) k vhledu do dětského nitra, k nastínění potíží romské školačky při hledání slov v jazyce, který pro ni není rodný, i k malému exkursu do romské gastronomie. Nakonec všechno dobře dopadne. Je to příběh jako z čítanky.

„Teď se spolu podíváme na obrázek, který jsem si pro vás přichystala,“ paní učitelka pomalu otevírá křídla tabule po obou stranách.

Všichni naráz spustíme: „Kráva, to je kráva.“ „Šikulky,“ usměje se na nás.

Je krásná, jako víla. Má dlouhé hnědé vlasy sčesané na jednu stranu, padají jí přes rameno až k pasu. Vlasy jí sahají až k úzkému koženému pásku, který jí svírá dlouhé zelené šaty. Je jí vidět jen jedno ucho, ve kterém se třpytí malá zlatá náušnice. Její modré oči se smějí samy o sobě, i když neukáže zuby. Přemýšlím, kolik je jí let. Přijde mi, že je mladší než moje máma. Mámě je dvacet devět, to je už hodně. Učitelka nám vypráví o krávi. Jsem ráda ve škole, každý den se naučím něco nového. „Tak a teď mi řekněte, co se vyrábí z mléka. Kdo ví, zvedne ruku.“

Někdo řekne jogurt, někdo smetana. Maruška řekla kefir. Srandovní slovo, to zná každý, brnkačka. Já tohleto kyselé mléko nemám ráda. Máma někdy vaří takové divné jídlo, *pučimen gruli* s cibulkou, a k tomu tenhle ten kefir. Je kyselý, smrdí to a ještě v tom plavou takové cucky, jakoby smetí.

„A co ještě?“

Nikdo už ruku nezvedne, všichni jsou ztišeni. Já to vím, ale přihlásit se nemůžu. Ach jo, proč to nikdo neřekne? Vždyť je to tak lehké! Umím plno slov, hrozně moc, ale zrovna tohleto? Kdoví, jestli mě náhodou nezaklela nějaká čarodějnice slovíčkárka: „Abrakadabra, tohle slovo česky nikdy nevyslovíš.“ Čarodějnice jsou hodné a zlé, v pohádkách to tak bývá. Babička říkala, že to tak je doopravdy. A tahle je hodně zlá. Málem bych se plácla do čela. Já jsem úplně blbá, to mi mohlo docvaknout už dávno! Představuju si, jak taková čarodějnice vypadá. Myslím, že má dlouhé bílé šaty a na nich písmena, celou abecedu, odshora až dolů. Oči má velké a černé jak uhel, vlasy má dlouhé a zrzavé, je rozčuchaná, vlasy samý uzlík. A v puse má tři velké zuby, jeden nahoře a ty dva další dole po stranách, jak vylámaný hřeb. Jak si jí tak představuju, cukají mi koutky. „Tak víte co, děti, teď hrajeme o jedničky!“

Smích mě přejde. Naráz by ve třídě bylo slyšet spadnout špendlík. Všichni přemýšlejí, drží se za hlavy. Maruška se zase hlásí. Do háje, zamračí se, ta ví taky všechno.

„Podmáslí.“

„Výborně, Maruško! Chce ještě někdo jedničku?“

Třeba by mě napadla i jiná slova, ale nechci. Já se soustředím jenom na to jedno jediné, jsem jak pes, který v tlamě drží svůj míček a nechce ho ani za nic pustit, jak Hynkova Ťapka. No počkej, slovíčkárko, já tu tvou kletbu prolomím!

To slovo mi nedá pokoj, provokuje mě. Nechce mi vůbec naskočit. Moc neposlouchám, co kdo zrovna říká. Někdo řekl sýr. Pff, řeknu si pro sebe, za chvíli na to přijdou! Babička říkala, že někteří Romové říkají *sir* česneku, no fakt. Ona toho ví hodně, taky mi říkala, že někteří říkají houbám *kudrlini*, a co je teda úplně divné, fotkám říkají *kipos*! Taková hromada slov, z toho by se mi zavařila hlava. Fakt.

Ilustrace Petr Polák

Maruška se přihlásí znovu: „Mohlo by to být i máslo?“

„Maruško, úžasný!“ řekne učitelka a začne nám vyprávět, jak se vyrábí máslo.

Maruška si hodí své dva blondaté copánky dozadu, je na ní vidět, jak se jí zvedá ten její nosánek nahoru. Sedí ve druhé lavici u dveří a já ve třetí uprostřed. Otočí se mým směrem a tak, aby to nikdo neviděl, na mě vyplázne jazyk. Trhni si nohou, šprtko, myslím si pro sebe. Udělám na ni obličej a našťvaně otočím hlavu na opačnou stranu k oknu. Cítím, že mě pozoruje. Já fakt nevím, proč je na mě ta Maruška tak hnusná. Chová se jak malý spratek. Když tady není učitelka, dělá ze sebe nejlepší kámošku. „No počkej, až za mnou přijdeš někdy o přestávce,“ myslím si.

Jak si tak lámu hlavu, praští mě do očí taková velká bílá cedule. Visí na domě, který je vidět z okna. „Kon-zum, konzum...“ Tohle slovo už přečíst umím, jiná slova taky. Tam, kde bydlím, je taky konzum, jenom není tak velký jako tencehle. Stojí rovnou přes ulici, máma mě tam posílá na nákup. Minulou sobotu mě tam taky poslala. Nevěděla, co má vařit, byla z toho hrozně nervózní.

„Mě to vaření přivede do hrobu, já už fakt nevím, co vám mám vařit.“ Máma si sedla na židli, byla našťvaná.

„Vidíš to, ani to kafe si vsedě nevypiju,“ povídá. Vzala kafe a hrkla ho do sebe takovým fofrem, jako by jí měl ujet vlak.

„Fuj, už je studený,“ zašklebila se. „Založila jsem vývar, ten bude dobrej, silnej, hovězí. *Trepimen haluškici* do polívky mám taky připravený. Noky jsem udělala, ty budou k tomu hovězímu z polívky. Brambory budou za chvíli. Co ještě k tomu?“ pokrčí máma čelo. Tak tomuhle fakt nerozumím, dívám se na mámu s otevřenou pusou.

„Mami, co kdybys udělala ty dobrý *rezanki*?“ vypadne ze mě najednou. Máma se na mě podívá, přemýšlí.

„Jaký?“

„Ty, co tečou!“

„Aha, jasně,“ usměje se.

Máma se zvedne: „Tak počkat,“ podívá se do ledničky. „Uzený máme, těsto mám hotový raz dva,“ ulevilo se jí, to na ní poznám.

„Ajaj, víš, co nemáme?“

„Jo,“ řeknu. Víím to, protože někdy, když máma vaří, pomáhám jí a tohle jídlo jsem ji už viděla vařit aspoň desetkrát.

„Janičko, dám ti peníze a skočíš do obchodu.“ Jsem už velká, tak co nadělám, velké holky mámě pomáhají, to je jasný, ne? Obuju si boty a zavřu za sebou dveře. Rozhlédnu se na jednu stranu a pak na druhou, tady zase tolik aut nejezdí. Ale máma říkala, že se mám pořádně rozhlídnout, tak se dívám.

Rychle vejdu do obchodu, jdu k takovému velkému pultu, nad ním je napsáno „La-hůd-ky“. Tohle slovo zní hezky, jen si ho přeříkám, hned mám před očima dobroty, bramborový salát, ruské vejce a taky chlebičky s vajíčkem nebo s debrecínkou. Ale co už, halušky jsou taky fajn. „Co to bude, slečno?“

Prodavačka je vtipná, mrkne na mě okem obtaženým černou tužkou tak, že vypadá jak kočička. Usměju se na ni.

„Dobrý den, já bych chtěla...“

Zmlknu. Nemůžu si vybavit, jak se to řekne. Jako by někdo zhasnul světlo. Tma!

„Ano, poslouchám,“ řekne prodavačka a upraví si bílou zástěru, ve vlasech má malinký bílý klobouček s krajkou. To bych ráda věděla, jak jí to na tom ohromném blondátém drdolu může držet. Trochu jsem se zapotila, styděla jsem se. Stojím tady jak opařená, mám na sebe vztek. To je ostuda. Jsem

nervózní, otočím se za sebe, mám štěstí, jsem tady sama. Teď zrovna odešla jedna stará paní. „Mamka mě posílá pro, pro... Já si nevzpomenu na to slovo!“

„Zkusíme to spolu, jo?“

„Vyrábí se to z mlíka,“ řeknu.

„Aha, a k čemu to maminka potřebuje?“

„Na halušky!“

„Ale ty se dělají se zelím přece?“

„Taky, ale mamka dělá různý.“

„Vážně? Není to brynza?“

„Ne, takový máma nevaří.“

„Aha, a s čím je teda děláte?“ naklonila se ke mně přes pult. Vypadá to, že ji to fakt zajímá.

„S kulatým zelím a pečeným kuřetem, s kyselým zelím a praženým masem, z kyselého mlíka a z brambor a právě s tím... No s tím, na co si nemůžu vzpomenout,“ povídám.

„Máslo?“ zvedne kostku másla. Napravo má hezky vyskládané kostky másla a mléko, na druhé straně jsou saláty.

„Je to podobný. Dává se to do buchet!“

„Už to mám! Simsala bím!“ Je jako kouzelnice, co vytáhne z klobouku zajíce. Dívám se na ni, úsměv od ucha k uchu.

„A chceš tvrdý, nebo měkký?“ zeptá se.

„Měkký,“ nemůžu se zbavit toho úsměvu.

„Tak, já ti ho dám do pytlíku. A fakt s tím máma chce dělat halušky?“

„Jo, chce! A se slaninou! Budou výborný. My jim říkáme tekoucí halušky!“

Vrtá jí to hlavou: „Až se tu mamka staví, tak se zeptám.“

„Dobře,“ odpovím. „Na shledanou.“

„Pa!“ zamává mi.

Ze vzpomínky mě vytrhne Maruška: „Vítěz se dělá také z mléka, já to vím, míváme ho k večeri na chlebičku.“

„Maruško, to je na jedničku s hvězdičkou. Poslední nápady, za chvíli bude konec hodiny,“ povzbuzuje učitelka.

Zavřu oči, ještě teď cítím tu chuť halušek. *Haluški ciraleha*, moje nejoblíbenější jídlo. Jako bych byla ve snu. Zase mám hlad. A naráz mi to naskočí. Už to mám! Žárovka blikla. Rychle zvednu ruku.

„Janičko, povídej.“

„Ciral... teda tvaroh!“ vyhrknu rychle.

„Teď jsem moc nerozuměla, co jsi říkala?“

„Tva-roh!“ řekla jsem hezky tak, aby mě všichni slyšeli.

Maruška si mě prohlíží. Cítím, jak mě probodává pohledem. To ve mně chce vypálit dírkou nebo co?

„Jasně, ten nám nesmí chybět,“ řekne a ukáže mi palec nahoru.

Crrrrr! Učitelka odchází. Otočím se k Marušce a vyplážnu na ni jazyk. Vytáhnu z aktovky chleba s máslem. Zvednu hlavu, Maruška stojí u mě.

„Ty se zlobíš?“

„Co myslíš, když se chováš tak hnusně!“

„Já to tak nemyslela, víš?“

„A jak jsi to myslela teda!“ pozdvihnu obočí i ruce.

„To byla přece soutěž, ne? Tak jsme soutěžily.“ „Ale já nerada soutěžím, víš!“ řeknu jí a zakousnu se do chleba.

„Tak promiň, už nebudu tak hr.“

„Hm, za chvíli budeme mít matiku, tak jsem moc zvědavá!“ odpovím.

„To bude určitě početní král!“ vykřikne, rozzáří se jí oči.

„A nechceš si radši kousnout?“ nabídnu jí chleba.

„Hele a cos to říkala? Tomu jsem teda vůbec nerozuměla!“

„Myslíš *ciral*? No takhle říkáme doma tvarohu.“

„Aha,“ hledí na mě udiveně.

„My tak doma mluvíme, víš. Hele, radši si kousni,“ usměju se.

Obě žvýkáme. Tak vidíš, slovíčkárko, tu tvou kletbu jsem zlomila.

Z romského originálu přeložil **Pavel Kubaník**.

Text vznikl ve spolupráci s Heinrich-Böll-Stiftung Praha.

Spartakiáda / Michal Šamko

Michal Šamko popisuje těžkosti školních let v dobách komunismu, kdy bylo snadné dostat ředitelskou důtku za dlouhé vlasy a za odmítnutí cvičení na spartakiádě hrozilo i mnohem víc. Tím spíš, když byl člověk Rom.

Ve třídě dnes panovala napjatá atmosféra. Čekaly nás dvě důležité písemky, z ruštiny a matematiky. Můžou rozhodnout o známkách na vysvědčení... V posledních dnech začalo být teplo a každého to táhlo ven, jenže místo toho jsme se museli drtit. Což o to, ruština mi potíže nedělá. Taký už si tři roky dopisuju s Oljou Zimovič, holkou z Chabarovsku. Je nás ve třídě víc, co si píšeme s Rusy, ale Olja z nich všech žije v nejvzdálenějším kraji, až na Dálném východě. Město leží na soutoku řek Amuru a Ussuri, jak mně psala Olja, asi necelých třicet kilometrů od hranice s Čínou. Její otec je voják z povolání, nadporučík, a právě na té hranici slouží, máma učí na základce, kam chodí i Olja. Vyměňujeme si malé dárky, jako třeba známky a drobné suvenýry, co se vejdou do obálky. Dokonce mě k nim pozvala, prý by jí udělalo velkou radost, kdybych je někdy navštívil. No jo, ale i kdyby se mi nakrásně chtělo, na takovou cestu by mě naši nepustili a ani bych nesehnal dost peněz.

Takže ruštiny se opravdu neobávám, straší mě matika, nejdou mi rovnice. Když se začaly probírat, byl jsem v nemocnici a pak už jsem je nedohnal. Kdybych neměl škraloup kvůli spartakiádě, asi by o tolik nešlo, jenže takhle si nemůžu dovolit horší průměr, jestli se chci dostat na zemědělku. Celý ten kardinální průšvih vznikl skrz to, že jsem nechtěl být ovce. My starší žáci máme vystupovat v bílém tričku a červených trenýrkách. To by nebylo to nejhorší, v tomhle normálně cvičíme na tělocviku, akorát teď místo hraní fotbalu musíme nacvičovat tu uhozenou sestavu s modrou dřevěnou tyčkou. Mě ale našťvalo něco jiného. Začali jsme s bráchou Dušanem poslouchat heavy metal a hard rock, kapele jako Scorpions, Def Leppard nebo Slade. Sehnat jejich plakáty mi dalo celkem fušku. Nechali jsme si narůst vlasy až po ramena a patřičně jsme vyladili i oblečení. V tomto směru tedy nejsem pozadu za staršími kluky. Chodit s páčem, celý v černém a se cvočky je docela frajeřina, protože náš vzhled některé dospělé dráždí. Donedávna z toho ale nikdo větší problém nedělal.

Až do jednoho květnového dne, kdy si mě třídní zavolala ke katedře a spustila: „Michale, v mém předmětu máš výborné výsledky a také беру v potaz, že jsi úspěšně reprezentoval během oslav Měsíce československo-sovětského přátelství...“ a připomněla, jak jsem mezi sto dvaceti žáky získal druhé místo za nejrychlejší překlad knihy *A hořel snad i kámen*. Zkrátka mě vychválila do nebe.

Netušil jsem, kam míří. „Blíží se okresní kolo a takhle na spartakiádě cvičit nemůžeš. Zítra nemusíš přijít do školy,“ překvapila mě a divil jsem se ještě víc, když z peněženky vytáhla peníze. „Tady máš dvacet korun, to je na holiče. Necháš se ostříhat, jak se sluší na chlapce tvého věku. Pak budeš smět vystupovat a třeba budeš vybrán, abys jel v červnu do Prahy. Jak by to vypadalo, kdybys měl dlouhé vlasy? Lidé by si mohli myslet, že nejsi kluk, ale děvče!“

Hodně mě tou řečí zaskočila a na chvíli mě i zlákala představa, že se uleju z výuky. Zkrátka neuváženě jsem přikývl, že se nechám ostříhat. Jenže než hodina skončila, celé se mi to v hlavě rozleželo a bylo mi nad slunce jasné,

že se vlasů kvůli takové blbině jako spartakiáda nevzdám. A to jsem taky řekl klukům, co se kolem mě o přestávce srotili. „Pánové, nechat se olepat kvůli Strahovu? Tak na to já jim zvysoka kašlu! Ten veget ale беру,“ řekl jsem, jako by se nechumelilo. I Zdeněk Šolců na mě koukal jako na boha.

„No, Majkle, ty seš stejně frajer,“ připojila se k němu Monika, které neuniklo, o čem se spolu bavíme. Usmála se na mě a prohlásila: „Já z tebe *merav!*“ To znamená umírám. Musel jsem v duchu ocenit, jak trefně to romské slovo použila. Monika byla v tomto směru jednička. Romštinu už parádně ovládala. Koupila si kvůli tomu dokonce sešit a požádala mě, abych jí do něho napsal základní slova a jednoduché fráze. Netrvalo dlouho a uměla je z paměti. Jednoho dne mě pozdravila: „Lačo dives, Michal, sar džives?“ Spolužáci na nás nechápavě čučeli, brzy ale několik holek o romštinu taky projevilo zájem, protože Monika jako nejhezčí holka ze třídy zkrátka udávala styl. Když teď někdy společně vyrazíme, děláme si z kolemjdoucích takovou nevinnou srandu. Blondýnky Michaela, Simona a Monika se posadí v parku, kde se schází spousta dětí a mládeže, a začnou mezi sebou mluvit romsky. Moc se jim líbí, jak jsou z toho lidi vyjevení a nevědí, co si o nich mají myslet. Ani další spolužáci ze třídy nechtěli zůstat pozadu, a tak se naučili aspoň základní pozdravy a oslovení, ale i větu, kterou se varujeme, když se úča blíží ke třídě. Ten, kdo hlídá dveře, na ostatní houkne: „Imar avel e diliňi!“, tedy něco jako „Bacha, blbka jde“. Každý tak ví, že se má vrátit do lavice a včas ukončit činnost, která by soušce zavdala záminku, aby nás mohla seřvat jako malý fracky.

Když tenkrát vyučování skončilo, strčil jsem dvacku od učitelky do kapsy a plánoval si, jak využiju den volna. Ostříhat jsem se nenechal a místo toho jsem zašel k doktorovi a hodil se marod. Když jsem po týdnu přišel do školy i s hákem, učitelku málem trefil šlak. Dopadlo to tak, že jsem musel na kobereček do ředitelny a vyfasoval ředitelskou důtku. Stalo se ale ještě něco daleko horšího.

Rodiče i mě si předvolali do Paky na národní výbor před nějakou komisí a tam našim vyčetli, že jsem se jako starší žák odmítl účastnit spartakiády, že mně poskytují špatnou výchovu a vedou nežádoucím směrem. Nakonec to

Ilustrace Petr Polák

došlo tak daleko, že tátovi začali hrozit. Zmínili, že není členem strany a že by to pro nás vůbec nemuselo dopadnout dobře, kdyby se něco takového ještě někdy opakovalo.

Je pravda, že táta nevstoupil do KSČ, i když mu slibovali, že dostane podnikovou půjčku a další výhody. On se ale nenechal uplatit, komunisty nenáviděl. Měl k tomu své důvody. Vyprávěl nám, že jeho táta i s bratry za války bojovali v okolí Svidníku jako partyzáni. Přidali se ke Svobodovi a na Dukle je poslali do

první úderné vlny. Děda byl raněný, přežil, ale poznamenalo ho to zdravotně i psychicky, do konce života dostával partyzánský žold. Když začala válka a Slováci Romům zakázali chodit do školy, bylo tátovi sedm let. Stihl jen jeden rok obecné. Mohl se vrátit, až když mu bylo čtrnáct. Jenže po válce místo hodného starého faráře, který školu v Šemetkovcích založil, nastoupil zapálený komunista a strašný řemen. Děti musely kvůli každé maličkosti nastavovat ruce a on je přes ně liskal pravicí. Jednou klepl přes prsty i tátu, což ho v jeho věku dost urazilo. „Co si to dovoluujete?“ ohradil se a za to dostal facku. Táta hrdě odešel a do třídy už nikdy nevkroutil. A když se k moci dostali komunisti, tenhle učitel si na mého dědu a jeho bratry vymyslel udání, že spolupracovali s Němci. Kvůli tomu je na týden, dokud se neprokázalo, že to byla lež, zavřeli do vězení. Od té doby táta bolševikům nemohl přijít na jméno.

Ten starý farář je učil psát azbukou, táta se v Čechách přeučil na latinku, ale když po něm chtěli podepsat přihlášku do strany, vymlouval se: „Já jsem negramotnej, nepůjdu vám dělat tři křížky. Ty svede každej blbec, a jak se pak pozná, že jsem je neudělal já? A pak, dáte mi něco podepsat a já nebudu vědět, co to bylo.“ Nemohli na něj, protože táta je dřič a ochrannou ruku nad ním drží ředitel továrny. I ostatní zaměstnanci ho mají rádi. Když byl oceněn jako nejlepší pracovník kolektivu, chtěli mu předat diplom, ale táta na to kašlal. „To si nechte,“ řekl a hodil jim ho na stůl.

Maminka zprvu myslela, že to na výboru vyřídí po dobrém, takže když nám začali funkcionáři vyhrožovat, zalekla se a celá vystrašená jim slibovala, že dohlédne na to, abych se dal ostříhat. Můj táta ji ale okřikl a otočil se na hlavouny: „To je můj syn a já ho nebudu trestat za to, že nechce cvičit! Má za sebou těžký úraz, půl roku byl ve špitálu a já si nechám

napsat zprávu od doktora, jestli vůbec něco takovýho může vykonávat.“

Když skončil a zvedal se k odchodu, chytil ho za rameno příslušník veřejné bezpečnosti, který tam byl taky. „Nikam nepůjdete, ještě jsme s váma neskončili!“ Neslyšel jsem, co mu na to táta řekl, ale najednou koukám, jak ten esenbák mému tátovi vrazil facku. V tu chvíli jsme pochopili, že je situace vážná. Na mamince bylo vidět, že se bojí nejen o mě, ale taky o tátu, aby ho nezavřeli, a tak mu raději chytla ruku a pevně ji držela, aby to tomu policajťovi nevrátil.

Bylo mi hrozně, protože mi došlo, že do téhle situace jsme se dostali jen kvůli mně a mé frajeřině, a tak jsem vstal a řekl: „Dobře, zítra přijdu do školy ostříhaný, a jestli budou ještě chtít, abych vystupoval, tak budu.“ Pak mě poslali za dveře, ať tam počkám. Asi za čtvrt hodiny rodiče vyšli ven s nějakým papírem. Tátovi napařili pokutu pět set Kčs, které se mu strhly z výplaty. Domyslel jsem si, že to muselo být za to, co vpálil tomu příslušníkovi. Ptal jsem se, co jim tam ještě řekl.

„Budeš teď muset ve škole sekat latinu, Michale. Pokud něco provedeš, schytáš dvojku z chování, jdeš do ústavu a my s tím nic nezmůžeme. Budou tě hlídat, to si buď jistý. A poděkuj ruštinářce, která tě velice chválila, to nám moc pomohlo. Ale jinak nikomu neříkej, že jsme tu byli, rozumíš?“ ujistil se táta, že kapíruju, do jaké bryndy jsem se dostal. Pokýval jsem zahanbeně hlavou.

Bylo mi to celé strašně líto, že jsem rodičům udělal takovou starost. Zároveň mě ale hrozně štvalo, jak si cizí lidi můžou dovolit takhle hnusně jednat s mými rodiči, nařizovat jim, co můžeme a co ne, a dokonce tátu napadnout a ublížit mu. Měl jsem strach, aby se naší rodině nechtěli mstít.

Text vznikl ve spolupráci s Heinrich-Böll-Stiftung Praha.

Michal Šamko (nar. 1967) je prozaik, básník, aktivista a předseda občanského sdružení Vakeren/MLuvte, které se zabývá vzdělávacími programy pro romskou mládež. Žije ve Staré Pace. Pracuje jako specialista prodeje zdravotnických pomůcek. Píše prózy, básně a pohádky. Debutoval povídkou Papuskeri paramisi (Dědečkova pohádka) v časopise Romano džaniben č. 4/2000. V antologiích Všude samá krása a Samet blues (Kher 2021) publikoval povídky Jak jsme dřív žili, Svobodné volby a Chlapi z party.

PQ 2023

Pražské Quadriennale
scénografie a divadelního
prostoru

pq.cz

Když nemůže
publikum
do divadla...
8.–18. června

v Holešovické tržnici,
ve Veletržním paláci a na DAMU

Festival of the RARE

Tolik se nezměnilo?

Půl roku vlády Giorgie Meloni

Italská vláda vedená krajně pravicovými silami má za sebou prvních šest měsíců mandátu. Předpovědi o rychlém rozpadu koalice se nenaplnily a premiérce Giorgii Meloni se daří budit zdání, že vede relativně standardní politické uskupení. Jaká rozhodnutí zatím její kabinet učinil?

OTMAR SOJKA

Premiérka Giorgia Meloni se chlubí, že její vláda „nikdy nespí“. Po prvních sto dnech mandátu uvedla, že kabinet učinil sto různých rozhodnutí a zasedal dokonce i na Prvního máje. Její vláda však zatím nic zásadního neschválila, spíše se zaměřila na „dárky“ pro voliče či mírné úpravy parametrů. Jedinou větší změnou bylo zpřísnění vyplácení podpůrné dávky v chudobě, které se v Itálii říká občanský příjem. To byla ostatně jedna z priorit pravicových sil, podle nichž dávka podporuje dobrovolnou nezaměstnanost. Vláda rozhodnutí přijala v době, kdy klesá kupní síla domácností kvůli vysoké inflaci a dlouhodobě nízkému růstu platů. Naopak radovat se mohou živnostníci, a to díky novým úlevám a menšímu tlaku finančních úřadů.

Migranti a Rusko

Dalším krokem bylo schválení kodexu pro lodě humanitárních organizací, které zachraňují migranty ve Středozemním moři. Italská vláda se tak otevřeně přihlásila k názoru, že přítomnost záchranných lodí přitahuje migranty ze severu Afriky. Nová pravidla začala platit na začátku roku a víceméně se dodržují, jak ukazuje i nízký počet sankcí, jež úřady udělily. Vládní teze se ale vůbec nepotvrdila. Od začátku roku se počet migrantů, kteří připluli do Itálie, zečtyřnásobil a unijní pohraniční agentura Frontex se domnívá, že letošní rok bude z hlediska migrace podobně intenzivní jako léta 2015 a 2016. Kodex

pro plavidla humanitárních organizací tak přinesl pouze vyšší náklady provozovatelům lodí. Meloni se mezitím chlubí, že ostatní státy Evropské unie souhlasily s jejími tezemi o migraci: že se jedná o celoevropský problém a že je nutné spolupracovat se státy původu a tranzitu. To jsou ovšem jen obecné fráze bez konkrétního obsahu.

V zahraniční politice se nicméně Itálie dokázala vyhnout větším faux pas. Krajně pravicová vláda, jejíž představitelé v minulosti neskrývali své sympatie k Vladimíru Putinovi, neprovedla takřka žádnou změnu v postoji, jež vůči Ukrajině zastával předchozí premiér Mario Draghi. Tím si Meloni v zahraničí zřejmě vysloužila jistý kredit, ačkoliv pravděpodobnost, že by se Itálie v tomto ohledu stala druhým Maďarskem, byla nízká. Bez ohledu na rozmary proputinovců, jako jsou Matteo Salvini či Silvio Berlusconi, si Washington své zájmy v italské politice dokázal vždy spolehlivě prosadit.

Hodný a zlý policajt

V zahraničí se Meloni snaží vzbudit dojem, že se v Itálii vlastně tolik nezměnilo. Tento dojem posiluje i její relativně strohé a uměřené vystupování. Evidentně to funguje, když i pozorný pozorovatel evropské diplomacie Karel Schwarzenberg v komentáři pro deník Právo napsal, že italská premiérka „vytlačila ty opravdové extremisty, jako byl Salvini a další“. Po pravdě Meloni povýšila hru na hodného a zlého policajta na vládní kulturu. Zatímco sama zaujala uměřený postoj, její spolupracovníci žádné zábrany nemají. Neaktivnější jsou dva vysocí představitelé premiérčiny domovské strany Bratři Itálie, předseda senátu Ignazio La Russa a ministr zemědělství a potravinové suverenity Francesco Lollobrigida, který je premiérčiným švagrem a rád řeční o ochraně italského etnika, případně brojí proti pojídání hmyzu a cvrčků, což je poslední hit mezinárodní konspirační scény.

Benevolentnější interpretace tvrdí, že Meloni obklopují muži, kteří neumějí držet jazyk za zuby. Strategie uměřené premiérky a prostořekých spolustraníků má však politické

ratio. Umožňuje totiž Bratrům Itálie oslovovat tvrdé jádro příznivců, kteří by mohli být zklamaní, že jejich političtí oblíbenci nejsou tak rázní jako během předvolební kampaně. Mohlo by se zdát, že strana s preferencemi kolem třiceti procent nemá zapotřebí opečovávat tento relativně malý elektorát, ovšem Bratři Itálie při posledních volbách bodovali hlavně díky protestním hlasům – a ty se mohou velmi rychle přesunout jinam.

Zatím se však premiérka Meloni o své preference nemusí příliš obávat. Bratři Itálie si stále drží pohodlný odstup od opozičních sil – Demokratické strany a Hnutí pěti hvězd. Ty zatím nenalezly témata schopná oslovit zklamaný levicový elektorát, který při minulých

volbách z větší části nevolil, a přitáhnout tím protestní hlasy. V posledních týdnech se však začínají mobilizovat odbory, podle nichž vláda jen nečinně přihlíží poklesu životní úrovně italských domácností.

Příštím velkým testem pro vládní síly budou volby do Evropského parlamentu. Meloni stojí v čele Evropských konzervativců a reformistů, k nimž patří mimo jiné i česká ODS nebo polské Právo a spravedlnost. Meloni, Petr Fiala i Mateusz Morawiecki by zřejmě chtěli navázat užší spolupráci s Evropskou lidovou stranou (EPP), aniž by se ovšem největší unijní pravicovou formaci nechali pohltnout, a zlomit tak dlouhodobý unijní tandem se socialisty.

Autor je spolupracovník redakce.

Ilustrace Vít Svoboda

par avion

Z ČÍNSKÝCH MÉDIÍ VYBRAL FILIP JIROUŠ

Jako pravidelný čtenář čínského tisku musím konstatovat, že se vrátil zpět do roku 2019. Alespoň obsahově. Titulky hlavních médií jsou plné domácí politiky, Si Ťin-pchinga a ekonomického optimismu. V zahraniční rubrice dominuje kritika Spojených států a určité pozornosti se dostává i tradičnímu japonskému rivalovi, který se nyní opatrně přibližuje vstupu do NATO. Prostor pro válku na Ukrajině nebo pokračující globální ekonomickou krizi je ve státním tisku minimální – jako by nic z toho neexistovalo. Hlavní zprávou pondělí 15. května byla pro celou Čínu Si Ťin-pchingova schůzka s prezidentem Eritreje. To platilo i pro **Lidový deník**. Generální tajemník se setkal s prezidentem africké země v době, kdy oba státy slaví třicet let od navázání diplomatických vztahů. Si označil Čínu za „důvěryhodného přítele“ Eritreje a nabídl jí užší spolupráci v rámci iniciativy Pás a cesta. Zároveň vyjádřil vděk za pomoc

při nedávné evakuaci čínských občanů ze Súdánu, který sužuje občanská válka. Eritrejský prezident pak poděkoval Číně za materiální pomoc, kterou africkému státu poskytuje od roku 1993, kdy získal nezávislost, a pochválil Peking za úsilí o spravedlnost v mezinárodních vztazích a podporu rozvojových zemí. **Africký roh je pro Čínu strategickou oblastí a čínská diplomacie pro ni v loňském roce zřídila zvláštního vyslance.** Především jde o přístup k Rudému moři, přes nějž proudí velká část čínského exportu do Evropy. Zpráva Lidového deníku tedy není významná jen kvůli tomu, že v ní figuruje generální tajemník, jde také o vyjádření priorit a úspěchů pekingské politiky.

Letošní rok se v ČLR nese ve znamení snahy obnovit důvěru občanů i zahraničních investorů v čínský soukromý sektor. Tomu totiž v posledních letech daly zabrat nové regulace, a to především v oblasti finanční a technologické, ale také mezi developery. V mnoha případech došlo k nedobrovolným odchodům do důchodu nebo k zestátnění celých firem. **V březnu, po takzvaných dvou sjezdech, na nichž se schvalují zákony a usnesení připravené špičkami KS Číny, se do Číny vrátil Jack Ma, zakladatel technologického gigantu Alibaba, který v zahraničí funguje především pod názvem Aliexpress.** Překvapivý

krok, který přišel po roce nedobrovolného exilu slavného podnikatele, jenž si dovolil kritizovat regulaci finančního sektoru, je obecně interpretován jako snaha čínského státu obnovit pošramocené vztahy s domácími podnikateli. Právě o tom informuje **Agentura Nová Čína** v reportáži, která se snaží demonstrovat, že v případě úspěšných čínských firem je všechno v pořádku a stát si soukromých podniků váží. V souladu s oficiální vládní politikou posledních let se článek soustředí na „kvalitní rozvoj“, tedy rozvoj ekonomiky s vysokou přidanou hodnotou, a popisuje šest příběhů úspěšného překonání covidové krize v podání moderních firem. Jde například o závod na výrobu testovacích zařízení pro optoelektronické výrobky, jejichž produkce se ještě před deseti lety neobešla bez zahraničního know-how. Okrajovým oblastem ČLR se dostalo pozornosti alespoň díky továrně na výrobu optických kabelů a pokročilých zelených materiálů, kterou její majitel vybudoval „z ničeho“ v odlehlém městysu provincie Če-ťiang. Podobný je i příběh chemičky, která začínala jako domácí dílna v okrajové čtvrti velkoměsta Chang-čou a v současnosti je zavedenou značkou, jež se však podle reportáže stále drží étosu inovace.

新京报网

Zřejmě předem známou otázku ohledně chystaného prohlášení G7 k ekonomickým

zárukám v oblasti dodavatelských řetězců využil mluvčí čínského ministerstva zahraničí na tiskové konferenci k tomu, aby se pustil do kritiky USA i Japonska, které summit letos pořádá. O všem informuje článek v **Pekingském deníku** z 16. května. Ona deklarace je totiž celkem jasně namířená proti Číně, jejíž zapojení do globální ekonomiky vnímá značná část Západu jako stále větší riziko. Hlavně v oblasti polovodičů, které mají být jedním z bodů textu, jde pro Peking o velmi citlivé téma. Mluvčí ministerstva se tedy ohradil proti nařčení z „ekonomického nátlaku“, který G7 kritizuje, a dodal, že to sedí spíše na USA. Podle něj by měly státy G7 donutit USA, aby nevyužívaly záminky národní bezpečnosti k ekonomickému vydírání a „unilaterální šikaně“, jež vytváří „chaos v dodavatelských řetězcích“. **Čínský mluvčí také kritizoval údajný americký nátlak na vlastní spojence, po nichž se žádá, aby rozvazovali vazby s Čínou a uvalili na Peking „technologickou blokádu“.** Tento „klub bohatých států“ údajně vytváří situaci, v níž je globální ekonomika ohrožována vnitřními riziky Spojených států. Členové G7 by tudíž neměli brát ohled pouze na zájmy rozvinutých států a přitom škodit „drtivě většině“ ostatních zemí světa. Závěrem mluvčí přímo vyzval Japonsko, aby nebylo komplicem USA ve výše zmíněném ekonomickém nátlaku na Čínu a její obchodní partnery.

Inspirujme se starým Rakouskem

Vzdělání a střední třída Garyho B. Cohena

Americký historik Gary B. Cohen se věnuje středoevropskému prostoru v éře dlouhého 19. století. Práce o rakousko-uherském vzdělávání obsahuje důkladné rozborů populační statistiky a výukových osnov, ale nezapomíná ani na každodennost studentů a vyučujících.

JAKUB RÁKOSNÍK

Pozornost české historiografie po dlouhou dobu poutal emancipační boj národů habsburské monarchie, jehož důkladný rozbor měl objasnit a ospravedlnit založení nového československého státu. Později – v období komunistické diktatury – přibyl zájem o dělnické hnutí v podmínkách středoevropského kapitalismu. Takto zase historie přispívala k ospravedlnění vítězství socialismu po roce 1948. A po roce 1989 jsme si pomocí příběhů o úspěších českých podnikatelů a peněžních ústavů konstruovali dávno a hluboké tradice české podnikavosti coby vzpruhu v podmínkách postkomunistické transformace.

Zároveň nás provázejí přetrvávající polemiky o smysluplnosti rozpadu Rakouska-Uherska. Jakkoli jsou z hlediska historické vědy podobné debaty jalové, periodicky se vracejí nejednoznačší spekulace o tom, zda naši předkové neudělali chybu, že soustátí rozbili, zda se opravdu jednalo o pověstný „žalář národů“, jak byla habsburská monarchie vykreslována po roce 1918, anebo to byl naopak unikátní projekt soužití a v mnoha směrech úspěšný předobraz dnešní Evropské unie.

Úvahy nad tím, zda byla existence Rakouska-Uherska prospěšná, či nikoli (pokud už je chceme rozvíjet), by se ovšem měly opírat

v *Praze 1861–1914* (1981, česky 2000), byla to v odborné obci jedna z událostí roku. *Vzdělání a střední třída* je – s ohledem na téma vyžadující značnou kvantifikaci a abstrakci – kniha jistě méně čtivá, její obsah však o nic méně důležitý. Teprve když získáme jasnější představu o možnostech sociální mobility, totiž můžeme hodnotit, jak dalece bylo Rakousko úspěšné v modernizaci a nakolik z jeho existence obyvatelstvo profitovalo.

Cohen shromáždil obdivuhodné množství číselných údajů o dlouhodobém vývoji rakouského středního a vysokého školství. V některých směrech potvrzuje starší poznatky či pouhé intuice, například že se židé nebo rakouští nekatoolíci orientovali na sociální vztup skrze vyšší vzdělání daleko více než katolická majorita. Obdobně i pro některé menšinové národnosti, třeba Čechy či Slovinci, bylo vzdělání vítanou cestou k národní i individuální emancipaci. Proto také Češi již před rokem 1890 dosáhli počtu studentstva odpovídajícímu jejich podílu na celkové populaci.

Čtenáře patrně překvapí, že rakouské střední i vysoké školství na přelomu století patřilo k nejotevřenějším v Evropě, navzdory trvalým a relativně silně artikulovaným obavám konzervativních kruhů, že školy produkují příliš mnoho vzdělaných lidí, pro které není dosta-

kolem jednoho procenta příslušné věkové kohorty mladých. Oproti dnešku bylo také daleko běžnější, že studenti studia nedokončili. A nejen proto, že maturitní zkoušky byly velmi náročné. Do zmírňující reformy v sedmdesátých letech 19. století propadalo až 18 procent studentů, poté už stabilně jen zhruba desetina. Lidé však dávali své potomky na školy často s tím, že nedostudují, protože k výkonu lepšího povolání jim stačilo jen pár tříd. Podle údajů z roku 1900 jen asi čtvrtina studentů dokončila gymnaziální studium a studium univerzity nedokončovala polovina zapsaných. I zde totiž platilo, že s prvními ze tří států na právnické fakultě již šlo vykonávat určitá specializovaná, lépe honorovaná povolání. Obdobně uvažování naši předkové zřejmě aplikovali i ve vztahu k dalším směřům vysokoškolského vzdělání.

I když se platilo školné, patrně příliš nebránilo v přístupu nižších vrstev ke vzdělání. Byla totiž běžná praxe, že se odpouštělo, a na konci 19. století zhruba polovina středoškolských žádání neplatila. Je přitom zajímavé – a Cohen pro to nemá jednoznačné vysvětlení –, že si české vzdělávací ústavy počínaly daleko benevolentněji, než tomu bylo na ústavách německých. Ve školním roce 1905/1906 odpustily české ústavy školné 64 procentům studentů, zatímco na školách s německou vyučovací řečí to bylo jen 48 procent. Vyšší míře participace potomků z řad dělnictva na středních školách i univerzitách patrně spíše bránily související náklady a nepochybně i kulturní vzorce této části populace, v níž přesvědčení o vzdělání jako prostředku sociálního vstupu rozhodně nebylo všeobecně rozšířené.

Je nepochybné, že rakouské školství se z třídního hlediska stávalo stále inkluzivnějším. Šlechtici vždy představovali jen zanedbatelné procento studujících, protože dávali přednost soukromým, vysoce prestižním a specializovaným ústavům. Zřetelný růst naopak zaznamenávala městská nižší střední třída. Cohen podrobně srovnává rakouský vývoj se sousedním Německem. Statistika zapsaných studentů ukazuje, že německý vzdělávací systém byl nepochybně elitářštější. A uvnitř Rakouska zase české vzdělávací ústavy vykazovaly větší míru rovnostářství než ústavy německojazyčné, což pravděpodobně souviselo s více plebejskou strukturou českého národa.

Investice do vědy

Habsburské Rakousko, navzdory poměrně chabým počátkům, po roce 1848 vytvořilo velmi úspěšný systém středního i vysokého školství, který podle Cohenových čísel patřil jednoznačně k tehdejší evropské špičce. Jestliže si dnes zoufáme nad spíše klesající úrovní vyšších stupňů vzdělávacího systému v Česku, nelze ovšem jednoduše říkat: „Jó, za Rakouska to bylo jiné.“ Trvalo totiž skoro půl století, než se Rakousko k těmto solidním výsledkům dobralo. Spíše by nás mohl inspirovat elementární politický konsenzus na tom, že je vzdělání důležité z hlediska kolektivního i z hlediska individuální seberealizace. I když se tehdejší liberálové a konzervativci neshodovali v tom, nakolik má být vzdělání dostupné a co má být jeho náplní, trend byl růstový a žádná vláda neobrátila kormidlo jiným směrem, a to ani v dobách hlubokých ekonomických krizí. Proto monarchie dokázala dosáhnout pozoruhodných výsledků v aplikovaných vědách a technologiích, ačkoli sousední Německo mělo rozvinutější progresivní průmysl a jeho lidský kapitál a finanční zdroje byly daleko větší. Do svých vědců totiž Rakousko investovalo více i při své relativní ekonomické slabosti. Autor je historik.

Gary B. Cohen: Vzdělání a střední třída v císařském Rakousku 1848–1918. Přeložil Aleš Valenta. Academia, Praha 2022, 340 stran.

Školní třída za Rakouska-Uherska, Muzeum Komenského v Přerově. Foto Palickap (CC BY-SA 3.0)

o důvěryhodná fakta. Americký bohemista Gary B. Cohen ve své práci *Vzdělání a střední třída v císařském Rakousku 1848–1918* (Education and Middle-Class Society in Imperial Austria, 1848–1918, 1994) předložil skvělou analýzu rakouského středního a vysokého školství, která se nyní díky nakladatelství Academia dočkala českého překladu. Shromáždil v ní dostatečné množství dat, aby bylo možné zhodnotit, jak rakouský vzdělávací systém nabourával stavovské hierarchie zděděné z předmoderních časů a nakolik tak přispíval k formování moderních společenských vztahů.

Cesta k emancipaci

Cohen, narozený v roce 1948, sice za svůj život vydal pouhé dvě samostatné monografie, přesto však patří k nejrespektovanějším odborníkům na období pozdního Rakouska-Uherska. Když nakladatelství Karolinum vydalo český překlad jeho skvělé knihy *Němci*

tek uplatnění v hospodářství. Existenci takového intelektuálního proletariátu považovali za nebezpečnou pro existující pořádky. Kromě přirozených cyklických krizí, které však nepostihovaly jen vzdělance, nýbrž pracovní trh obecně, se však nezdá, že by právě toto byl problém. Ostatně, rakouská školská byrokracie od poloviny devadesátých let 19. století po předchozích neúspěšných snahách o dílčí omezení vstupu na vyšší školy nakonec boj za omezující regulaci vzdala.

Inkluzivní školství

Podle Cohenových čísel rakouské střední i vysoké školy přijímaly v poměru k počtu obyvatel jeden z nejvyšších počtů studentů v Evropě: vyšší než Německo, Francie nebo Velká Británie, ale nižší než Švýcarsko, které představovalo tehdejší evropskou špičku. V porovnání s dneškem šlo nicméně o zcela zanedbatelná čísla, která se pohybovala

Mezi optimismem a iluzí

Dobré lidstvo podle Rutgera Bregmana

Myšlenka, že lidé jsou od přírody dobří, není nijak nová – stejně jako ta, že jsme předurčení k soutěžení a válčení. Nizozemský historik Rutger Bregman ve svých „dějinách naděje“ zaujal vyhraněně optimistický postoj. Spornost jeho tezí přitom vychází z přehnaného důrazu na romantismus a primitivismus.

JIŘÍ ZIZLER

„Většina lidí je dobrá,“ říká původní, holandský název knihy historika Rutgera Bregmana *Lidstvo. Dějiny naděje* (De meeste mensen deugen, 2019). V souladu s touto základní myšlenkou autor usiluje najít v dějinách nový úhel pohledu v duchu sloganu „člověk musí u ostatních hledat to dobré“. Mimo to se Bregman domnívá, že civilizace představuje kletbu, zatímco divočina radostný život – realita pradávných lovců a sběračů prý byla neobyčejně pohodová. Lidé coby „hypersociální učíci se stroje“ jsou ve své podstatě altruističtí, mírní, nevykazují sklony k agresivitě a hostilitě, naopak inklinují ke kooperaci a solidaritě a v krizích je zaplaví „odvaha a láska k bližnímu“. Zkazil to ovšem vynález soukromého vlastnictví a korumpující moci. Jakmile však uvěříme základní autorově tezi, všechno se změní. A navíc je třeba být programovým optimistou. „Žijeme v tom nejbohatším, nejbezpečnějším a nejzdravějším období v dějinách,“ prohlašuje Bregman ve své čtyři roky staré knize. Dodejme, že v Evropě mezi lety 1871 a 1914 převládal totožný názor a budoucí genocidy si stěží někdo dokázal představit.

Všechno bylo jinak?

Autor svou popularizační práci koncipuje jako velký příběh – odtud i český nakladatelský titul. Kniha se rozvíjí na půdorysu dokumentů po vzoru seriálů BBC. Od úvodního výchozího disku se rozjíždí pátrání, které posléze vyvrátí dosavadní falešné předpoklady a dokazuje, že všechno bylo úplně jinak. Důraz se klade na emoce, moment překvapení a důkladnou afirmaci. Bregman se zaměřuje na několik výrazných témat: válku na Velikonočním ostrově, brutální psychologické experimenty Stanleyho Milgrama a Philipa Zimbarda, známý případ veřejné vraždy Susan Genovese, komunikaci s teroristy, chování lidí ve válkách, vánoční příměří 1914, nové pojetí družstevnictví nebo ruské výzkumy lišek, dokumentující, že ty „přátelské“ produkují méně stresových hormonů.

Úpornost německého odporu v druhé světové válce pak Bregman vykládá hodnotami kamarádství, sounáležitostí a obětavosti ve prospěch druhých. Přátelství, loajalita a věrnost tak podle něj vlastně „způsobily největší jatka v dějinách“. Dále polemizuje s Goldingovým románem *Pán much* (1954, česky 1968) – vyznění díla přitom zdůvodňuje charakterovými vlastnostmi samotného spisovatele, tím, že to prý byl alkoholik a zlý člověk. I jinde Bregman argumentuje bizarně a nepřilíš validně. V souvislosti s případem Adolfa Eichmana například odmítá Arendtovou s její teorií „banality zla“ a zjišťuje, že šlo o skutečného nacistického fanatika.

Povážlivé poznatky

Některé zmiňované výzkumy a poznatky o malých dětech jsou zajímavé, jiné povážlivé. Děti vždy sáhnou po loutce dobráka, ale také upřednostňují „zlého“ jedince se stejnými chutěmi před přátelským s jiným názorem.

Výzkumy potvrzují, že malé děti jsou sice velmi přátelské, ale ve vysoké míře podléhají manipulaci, a je tedy snadné je poštvat proti sobě („empatie a xenofobie jsou dvě stránky jedné mince“). Jinde se dočteme, že v roce 1971 chodilo ve Velké Británii 80 procent dětí ve věku sedmi až osmi let do školy samo, dnes se jedná pouze o deset procent. Průzkumy v deseti západních zemích prý prokázaly, že děti chodí ven méně než vězni...

Mnohá Bregmanova tvrzení jsou na první pohled sporná. Autor například věří, že ve válkách většina vojáků záměrně nestřelí na protivníka (prý pálí jen šestina mužstva). To se ale podle všeho týká jen zcela specifických situací či sekvencí; třeba Sartre ve svých denících popisuje atmosféru před začátkem německého „blitzu“, kdy si vojáci na žádné ze stran nedokázali představit, že válka vůbec začne – což se pak velmi rychle změnilo. Zabíjí se především na dálku (Engels věřil, že vynález kulometu války znemožní, protože by se změnila v nesmyslné oboustranné masakrování), kdežto zblízka dovede usmrtit jen málokdo (ve starověku a středověku by však takto skrupulózní válečník těžko obstál).

Zvláště působí, když Bregman proklíná zemědělství – ale copak mohl člověk zůstat jen sběračem a lovcem? Pro ekosystémy by to možná bylo příznivější, pro vývoj homo sapiens stěží. Dodejme ještě, že přírodní pospolitosti se od sebe mírou násilnosti velmi liší. Záleží na tradici a výbavě, dostatku potravy, míře rivalit i na tom, jaká hodnota se přisuzuje válce a chování v boji. Vedle společenství mírumilovných a bezmála krotkých existují i ta silně militaristická a válekyčtivá.

V mlze voluntarismu

Problém Bregmanových rozvah spočívá v tom, že blahodějný optimismus se může rozlévat krajem jen do té doby, než jím fundamentálním způsobem otřese katastrofa. Svého času stačilo zemětřesení v Lisabonu, aby silně znejistilo fideismus evropského obyvatelstva. Jednoznačné to není ani s proklamovanou „pozitivností“ (svět prý ničí zpravodajství) – totalitní režimy také potlačují negativní zprávy, a přesto se v nich nežije dobře. Autor se navíc vůbec nezabývá teodiceou ani psychologickými či biologickými teoriemi zla, třeba známou diskusí mezi Konradem Lorenzem a Erichem Frommem (první považoval zlo za instinkt a soudil, že nemáme dostatek mechanismů regulujících vnitrodruhovou agresii; druhý mluvil o nekrofilii jako zničujícím lidském sklonu).

Podobně nizozemský historik ignoruje zkušenost lidstva s koncentračními tábory, které představují jeden z limitů dějin člověka. Vybírá si zkrátka pouze taková fakta a poznatky, které podporují jeho euforickou tendenci, a vychází z romantického ideálu Jeana-Jacquesa Rousseaua a dalších optimistických myslitelů. Jeho přesvědčení o nutnosti založit společnost na sdílení a přátelské spolupráci (věnuje se participativní ekonomice, komunitnímu soužití, střední cestě mezi státem a trhem) míří správným směrem, opomíjí však příliš velké rozdíly v mentalitě jedinců i skupin, které v dohledné době nebude možné zcela odstranit.

Není pochyb o tom, že potřebujeme utopismus, kterého se nám dnes nedostává ani v politické teorii, ani v umění. Každý optimismus však musí doprovázet a korigovat potřebná dávka realismu, skepse a kriticismu, jinak se ztratí v mlze voluntaristického iluzionismu. Ostatně i nakladatelská úprava názvu ukazuje, že si redaktoři tou autorovou pravdou nebyli tak úplně jisti.

Autor je literární historik a kritik.

Rutger Bregman: Lidstvo. Dějiny naděje. Přeložila Veronika Horáčková. Argo, Praha 2022, 428 stran.

Ilustrace Silva Vavřinová

Knihex 13

Setkání malých nakladatelů a čtenářů pod širým nebem

Kasárna Karlín
Prvního pluku 2
10–20 hod.

10.6.

literární procházky A2

čtvrťá:

Foglarova Praha

3. června
14–18 h

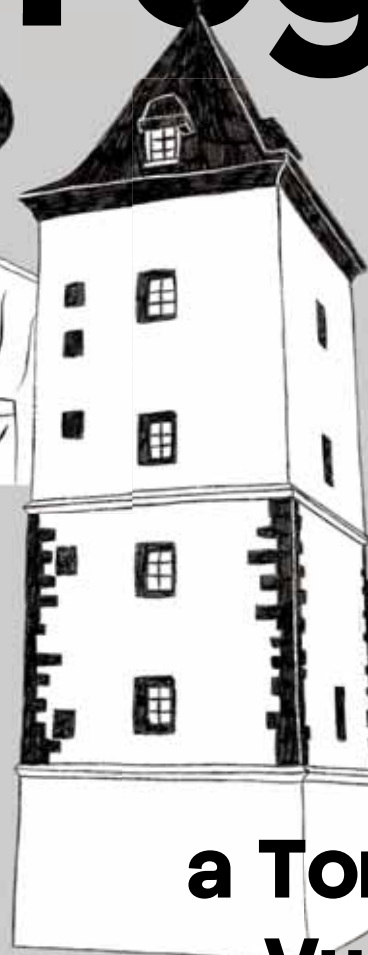
Praha,
Hollarovo nám.

více informací a prodej vstupenek
na: www.eshop.advojka.cz

za podpory:

MINISTERSTVO
KULTURY

Státní fond kultury ČR

a Tomášem
Vučkou

s Lukášem
Rychetským

Barbora Klímová: Navzájem
Dům umění města Brna
19. 4. – 9. 7. 2023

MUTUALLY
House of Arts Brno
www.dum-umeni.cz

Limity meziválečného státu

Kriminalizace Romů v letech 1918 až 1939

Kniha Pavla Balouna „Metla našeho venkova!“ ukazuje, že první a druhá republika nebyly zdaleka tak civilizovaným zřízením, jak se domníváme – konkrétně ve vztahu k romské populaci. Analýza protiromských represí „masarykovského“ státu představuje v mnoha ohledech průkopnickou práci.

VOJTĚCH ČURDA

Ačkoliv je období první republiky v tuzemské historiografii zpracováváno z mnoha perspektiv, téma postavení romské populace zůstávalo doposud spíše na okraji zájmu. Nejsoustavněji se mu věnoval v několika monografiích brněnský historik Ctibor Nečas, který se však zaměřoval především na druhorepublikové a protektorátní represe. Třebaže autorovi nelze upřít dlouholetý archivní výzkum, jeho práce nebyly propojeny s žádnými teoretickými koncepty ani s pokusem o nový pohled na meziválečné a válečné dějiny. Mnohem komplexnější cíle si vytyčil historik Pavel Baloun, který se v knize „*Metla našeho venkova! Kriminalizace Romů od první republiky až po prvotní fázi Protektorátu*“ skrze analýzu protiromské represe, ale také školské a asimilační politiky pokouší proniknout hlouběji k podstatě fungování „masarykovského“ státu, jenž se v oficiálních proklamacích hlásil k idejím republikanismu a liberální demokracie.

Kolonizace?

Baloun si všímá meziválečné legislativy i dobových kriminologických a medicínských diskursů. K analýze využívá nejen známý koncept „biopolitiky“ Michela Foucaulta, ale i práce italského filosofa Giorgia Agambena. Toto jméno dnes může některým čtenářům nepříjemně zavánět po demagogickém zneužívání jeho díla během covidové krize. Baloun však do své práce umně zapojil jeho pojetí výjimečného stavu jako permanentní krize, kdy je možné vytrhnout lidský život z ochrany stávajících právních norem a podřídít ho mocenské praxi bez kontrolních mechanismů. Podle Balouna totiž zaujímal československý stát tento postoj právě vůči různým skupinám romského etnika, které bylo v rámci trestního práva vystaveno permanentní nedůvěře a kriminalizaci. Vyvrcholením byl nechvalně proslulý zákon z roku 1927, prosazený agrární stranou a dalšími subjekty politické pravice, který výrazně posílil protiromskou represí: mimo jiné omezoval svobodu pohybu vytvářením „kočovních listů“ a zaváděním „cikánských legitimací“; v případě některých trestných činů byly romským rodinám odebírány děti.

O této legislativě referovala i starší literatura, Baloun ji však propojil s teoretickým konceptem morální paniky. Zobrazování Romů jako „metly venkova“ a asociálních kriminálních skupin (včetně smyšlených obvinění z kanibalismu) na předních stranách dobových tiskovin vedlo k upevnění nepřátelského postoje nemalé části veřejnosti, na což pak odkazovaly politické strany i úřady státní správy při uplatňování represe. Nutno dodat, že jakkoliv se historik vyvaroval přímé politické aktualizace své práce, jedním z původních impulsů pro její sepsání byla podle jeho slov pogromistická atmosféra v Českých Budějovicích na počátku desátých let, kdy se tu konaly protiromské pochody a demonstrace podněcované bulvárními zprávami.

Pro pochopení vztahu majoritní společnosti k romskému etniku se však Baloun obrací také k postkoloniálním studiím a koncepcím orientalismu podle Edwarda de Saída. Kniha je tedy i příspěvkem do debaty o tuzemských dějinných narativech a k otázce, nakolik

Ilustrace Alexey Klyuykov

do nich lze začlenit problémy kolonialismu. Zde ovšem mohl autor vyjít z textů Stanislava Holubce, který se věnoval meziválečné orientalizaci Zakarpatské Ukrajiny, spojené právě i s přístupem k romské populaci, která byla na východě republiky početnější. V tomto pojetí byli Romové chápáni jako příslušníci necivilizované rasy, jejíž sklony ke kriminálnímu a asociálnímu jednání si vynucují státní intervenci.

Dva přístupy

Jedním z hlavních námětů Balounovy práce jsou odlišné přístupy k romskému etniku v Čechách a na Moravě na straně jedné a na Slovensku a v Podkarpatské Rusi na straně druhé. V západní části státu podle historika převládal přístup represivní, ve východní se uplatňovaly asimilační modely. Na příkladu některých jihočeských vesnic Baloun dokumentuje snahu místních samospráv i četnických stanic o vysídlení místních romských komunit z regionu, podpořenou právě jejich kriminalizací. Při odebírání domovského práva pak sehrávalo roli i moralistní poukazování na nemanželské svazky v romských rodinách. Autor připomíná také případy vykonávání „lidové spravedlnosti“ formou protiromských pogromů, které se odehrávaly jak v divokých časech po vzniku republiky, tak v pozdějších letech. Zároveň se už v meziválečných časech ozývalo volání po budování internačních táborů, k jejichž zavedení došlo v období druhé republiky.

Naopak asimilační model se nejvýrazněji uplatnil v Podkarpatské Rusi, která byla chápána jako oblast československé civilizační misie. Výkladní skříní novopečeného státu se měla stát „cikánská škola“ v Užhorodu, která u nejmladší romské populace pěstovala loajalitu vůči novému zřízení. Zároveň se jednalo o prototyp

segregovaného školství, jež se uplatňovalo i na Slovensku. V rámci této politiky měli být sice Romové uznáváni ve specifické identitě, ta však nabývala spíše folkloristických forem a takto stereotypně byla konstruována i v učebních osnovách. Celý projekt pak byl prezentován především jako československý úspěch při civilizování „zaostalých“ etnik.

Jak psát dějiny?

V porovnání s meziválečným státem věnuje Baloun období Česko-Slovenské republiky méně pozornosti. Už se nezabývá romskými dějinami na území Slovenska ani odtrženou Podkarpatskou Rusí, všímá si však kontinuity v „cikánské otázce“ mezi první a druhou republikou, kdy byly zřízeny internační tábory v letech u Písku a Kunštátu u Hodonína. Připomíná, že ačkoliv bylo z československé strany nacistické Německo kritizováno za politické represe, představy o koncentračních táborech jako krajním, leč legitimním řešení sociálních problémů byly od třicátých let stále silněji přítomné i v Československu.

V anketě webového deníku Alarm o „nonfiction roku 2022“ zmínil Balounovu monografii politolog a publicista Ondřej Slačálek, který ji ocenil jako příklad psaní dějin „zdola“. To se autorovi v mnohých pasážích nesporně podařilo – třeba tehdy, když popisuje často odlišné přístupy soudů a územní samosprávy k romské populaci nebo snahu některých řemeslnických komunit distancovat se od nálepky „cikánství“. Samotná romská etnika jsou přitom v knize představena spíše ve formě stereotypizujících sociálních konstruktů, které se pak stávaly východiskem státní politiky. Poněkud stranou tak zůstalo zkoumání vztahů mezi sociálním postavením Romů

a kriminálním jednáním v podobě drobných krádeží a majetkových deliktů, které mohlo mít spojitost s úpadkem řemeslné výroby a nastolením kapitalismu v průběhu 19. století.

K současnému pojmání romských dějin i k některým sporům o jejich psaní se kriticky vyjadřovala romská historička Renata Berkyová. Americký aktivista a novinář Paul Polansky, který upozornil na českého „kostlivce ve skříní“ v podobě letského tábora, kritizoval Ctibora Nečase za neadekvátní přístup k oficiálním historickým pramenům, jež byly vůči Romům zaujaté. Berkyová naopak viní Polanského z šíření zavádějících mýtů a zbytečného nafukování rozsahu romské genocidy za druhé světové války. Chápání Romů jako pasivních obětí staletí perzekuce podle ní sice může vést k prohloubení dějinné reflexe a historické odpovědnosti, také však k viktimizaci a marginalizaci obětí. Ideálem je podle Berkyové plnohodnotná integrace romských dějin do soudobých historických rámců – jak to rekonstrukcí příběhu romských partyzánů učinil Jan Tesař v *České cikánské rapsodii* (2016). Balounova monografie patří naopak mezi práce zachycující státní represí a „nastavuje zrcadlo“ i současné společnosti. V každém případě jde nesporně o průkopnickou práci, poukazující na limity meziválečného státu, jenž byl v polistopadových letech nezřídka idealizován.

Autor je historik.

Pavel Baloun: „Metla našeho venkova!“ Kriminalizace Romů od první republiky až po prvotní fázi Protektorátu. Scriptorium, Praha 2022, 408 stran.

Text vznikl ve spolupráci s Heinrich-Böll-Stiftung Praha.

K aktivismu stačí ulice

Rozhovor o angažovanosti Romů

S aktivistou a bývalým horníkem Jozefem Mikerem jsme probrali nejen boj proti rasismu, ale i nevraživost mezi Romy samotnými. Došlo i na selhání českého státu v případě romských uprchlíků z Ukrajiny.

LUKÁŠ RYCHETSKÝ

Setkal jste se během svého dospívání s něčím, co by šlo označit za romský aktivismus?

Když jsme žili na Slovensku, táta se angažoval ve Svazu Cikánů-Romů. To jsem byl kluk, bylo to na počátku sedmdesátých let a scházeli se u mého strejdy Paja Murgače, který byl předsedou místní pobočky. Pomáhali chudým, kteří si nedokázali pomoci sami. Když jim spadla chatrč, postavili jim domeček. O sobotách a nedělích se nepracovalo na vlastním, ale pomáhalo se chudým Romům.

Šlo tedy o pomoc dovnitř komunity, nikoliv o obranu. K rasovým útokům nedocházelo?

Jako domobrana to nefungovalo. Bydli jsme na malém městě, v Sobrancích, rvačky samozřejmě byly, ale většinou hospodské a tím to končilo. Někdy padly rasové narážky, nikdy ale nešlo hodně lidí na jednoho. Mladí výrostci prostě vyhledávali rvačky, ať už šlo o bílé, nebo o Romy. Přijeli policajti, strčili je na dva dny za mříže nebo na záchytku, a když jim vychladly hlavy, byli zase kamarádi. Vyrůstali jsme společně a celkem jsme si i pomáhali, ať už jsme byli Romové, nebo gadžové.

Kdy jste se poprvé ocitl v roli, která by se dala označit za aktivistickou?

To byla antifašistická demonstrace v dubnu 1992, když v Teplicích pochodovali náckové. Krátce předtím skinheadi zmlátili jednu romskou holku. Když pak přišla zpráva, že chtějí zaútočit na Dubskou ulici, pár se nás domluvílo, že tam budeme hlídat. Následně skinheadi oznámili, že chystají pochod, a na blokádě jejich pochodu začal můj antifašistický aktivismus. Bylo mi šestadvacet a poznal jsem tam Jakuba Poláka a anarchisty. Od té doby jsem podobných blokád zažil mnoho.

V devadesátých letech vznikaly první romské politické strany. Proč nezískaly větší podporu ani ve vlastní komunitě?

Nejdřív vznikla Demokratická unie Romů, pak Romská občanská iniciativa. Nebyli to snad nepoctiví lidé, ale tak trochu spekulanti, a těm já nikdy nevěřil. Navíc byli známí jen v místě svého působíště a jina m nejezdili. V Teplicích vznikl například Demokratický svaz Romů, jemuž jsem zpočátku pomáhal, ale nakonec jsem se k němu nepřidal, protože za něj začal vystupovat člověk, který sotva vylezl z kriminálu. Mně se ale do politiky nechtělo, chtěl jsem pomáhat lidem a k tomu žádnou stranu nepotřebuju.

Co byste řekl k fenoménu nevraživosti mezi Romy, kteří žili v Česku, a těmi ze Slovenska?

Většina z nás přišla do Čech ze Slovenska, jen v různých dobách. Českých Romů se z koncentráků vrátilo jen pět až deset procent. Každopádně rasismus existuje i uvnitř romské komunity. Někdo je tmavší, někdo světlejší. Když vidí světlejší tmavšího, často zazní: „Savo kálo, savo džungálo – Podívej, jak je černej, jak je ošklivej...“ Olaši se nemusí s Rumungry a pak jsou tu ještě Sintové... Já ale nikdy rozdíl nedělal. Když rozdávám potraviny nebo vánoční dárky, dám každému, kdo to

Jozef Miker. Foto Petr Zewlakk Vrabec

potřebuje. Pokud se objeví bílý chlap, co přišel o práci a má děti, dám i jemu. Když přijede Rom v mercedesu, tak ho vyprovodím s tím, co si to vůbec dovoluje.

Kromě respektu vaše angažovanost vyvolává mezi Romy i nevraživost. Čím to je?

Já tomu moc nerozumím. V devadesátých letech to ještě šlo. Nebyly sociální sítě, nebyly telefony, lidé se buď znali, nebo neznali. Dneska se znají hlavně přes sítě a tam je spousta špíny. Kdejaký vůl pak může druhým nadávat. To by si dřív nikdo nedovolil. Najednou se vyrojila spousta romských aktivistů, které jsem na žádné demonstraci nikdy neviděl... Ale pořád je i řada takových, kterým k aktivismu stačí ulice a nepotřebují sítě.

Možná někomu vadí právě ten vytrvalý aktivismus...

Už jsem slyšel, že si mám dát konečně pokoj. Hlavně mladým, kteří chtějí do politiky, o níž nic nevědí, jsem trnem v oku. Hodně z nich se objevilo po vraždě Stanislava T. v Teplicích a hlavním nástrojem jejich aktivismu jsou videa na sítích. A to já nedělám. Snažím se lidem pomáhat, jenže sám na to nemám prostředky. Nemohl bych to dělat bez neziskovky, jako jsou Romea, Romodrom, Romano jasnica, Slovo 21 a další, ale ani bez kamarádů, různých levičáků a anarchistů. Podpůrné sítě mezi lidmi stále existují, ale to proto, že se známe z demonstrací. Zažili jsme spolu pendrek, zatýkání a máme k sobě mnohem blíže než lidé, které spojují jen sítě.

Není žádným tajemstvím, že se na obchodu s chudobou přizívají i někteří bohatí Romové. Co si o nich myslíte?

Takoví lidé jsou zkrátka hovada. Každému, kdo vydělává na chudých, ať už bílých, nebo Romech, přeju, aby ho nic šťastného v životě nepotkalo. Klidně ať má peníze, ale žádné štěstí k tomu.

Pomáhal jste ukrajinským Romům, kteří utíkali před válkou. Jak hodnotíte přístup českých úřadů?

Není to tak dlouho, co jsem se účastnil tiskovky bývalého primátora Prahy na hlavním nádraží. Řekl tam, že český stát zvládl uprchlickou krizi na sto procent. Zvládla se možná pomoc 350 tisícům etnických Ukrajinců, ale nedokázali si poradit se dvěma tisíci

ukrajinských Romů. Hned na začátku války jsem byl na slovensko-ukrajinských hranicích, kam jsme vezli materiální pomoc. Už tam jsem poznal, že bude zle. Viděl jsem, že české i slovenské organizace svým způsobem podporují rasismus vůči ukrajinským Romům. Do autobusu vzali Ukrajince, ale Rom tam nesměl. Postupně se ukázalo, že ukrajinští Romové v Česku nejsou vítáni, tak jsme se snažili dostat je za hranice. Ozvali se nám aktivisté z Irska, Německa, Dánska a Velké Británie a do těchto zemí jsme nakonec s Mírou Brožem vypravili přes tisíce lidí. Hodně v tom pomohl Romodrom, který nás dokonce nakrátko zaměstnal.

Jak ukrajinští Romové reagovali na chování Čechů?

Říkali, že je to stejné jako na Ukrajině. V odmítání ukrajinských Romů hrála ale velkou roli i panika a výmysly. Mě například požádali z Romodromu a Slova 21, abych jel do Varnsdorfu, kde jsou ukrajinští Romové ubytováni, protože se objevují informace, že tam došlo ke vzpouře. Tak jsem tam dorazil, zjistil, že se žádná vzpoura nekoná, jen asi desetiletý kluk si v Penny Marketu vzal sušenku, jablko a banán. A protože neměl peníze, zaplatil to za něj nějaký pán. Z toho vznikly povídky o tom, že ukrajinští Romové udělali vzpouru, nabrali si zadarmo plné košíky jídla a útočí na místní usedlíky. Nic z toho nebyla pravda. Někteří města, třeba Janov u Litvínova, ukrajinské Romy odmítla přijmout. Měli je tam dva dny, pak přistavili autobusy a už je lifrovali pryč.

Jak z toho tedy Česko vyšlo?

Ukázalo se, že anticiganismus stále existuje, a všimli si toho i v Unii, kde jsme za přístup k ukrajinským Romům byli kritizováni přímo na půdě Evropského parlamentu.

Text vznikl ve spolupráci s Heinrich-Böll-Stiftung Praha.

Jozef Miker (nar. 1965) je bývalý horník a současný romský aktivista. V roce 2013 obdržel cenu Hrdinou může být každý, kterou každoročně vyhlašuje Liga lidských práv. Spolu s Miroslavem Brožem založil iniciativy Konexe a Nenávist není řešení.

ULTIMÁTUM

Všichni jsme nezchudli

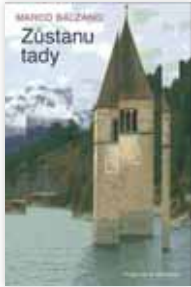
RADEK KUBALA

Žijeme ve zvláštní době. Přestože už desítky let máme k dispozici klíčová fakta o zhoubném vlivu vypouštění oxidu uhličitého na celosvětové klima, uhelné i plynové komíny dál chrlí miliony tun CO₂ do atmosféry. V loňském roce jsme se navíc dostali do situace, kdy fosilní průmysl dosáhl největších zisků v historii. Společnosti jako Shell, TotalEnergies nebo BP inkasují rekordní výdělký v řádu stovek miliard korun.

Příčina je jasná. Takřka každý z nás v loňském roce zažil zvyšování cen tepla a elektřiny, které začaly stoupat už na konci roku 2021 a poté raketově vzrostly vlivem ruské agrese na Ukrajině. Jinými slovy, rekordní zisky fosilních korporací jsou vykoupeny energetickou chudobou, do které loni spadly miliony domácností po celé Evropě.

Když premiér Petr Fiala na počátku energetické krize říkal, že všichni trochu zchudneme, zapomněl dodat, že pro velké energetické koncerny a jejich vlastníky to neplatí. Z těžkých časů naopak vyrýžovali peníze, o jakých se jim možná ani nesnilo. Příkladem může být firma EPH Daniela Křetínského, která nedávno představila své hospodářské výsledky za rok 2022. Na pražské Pařížské třídě se určitě slavilo: EPH loni oproti předchozímu roku takřka zdvojnásobila svůj celkový zisk. Zatímco v předminulém roce měla firma provozní zisk 54 miliard korun, loni to bylo astronomických 101 miliard. Pro srovnání: v době, kdy EPH prezentovala své zisky, představovala česká vláda konsolidační balíček, jehož cílem je ušetřit 70 miliard korun. Možná by vláda nemusela kvůli deficitnímu rozpočtu brát peníze důchodcům a studentům či škrtnat ve veřejných výdajích. Šanci zdanit astronomické zisky, které si kromě EPH připsal například i ČEZ, ale kabinet propásl už v loňském roce, kdy se rozhodl posunout zavedení mimořádné válečné daně z neočekávaných zisků (windfall tax) až na letošní rok. Kvůli tomu nám utíkají miliardy, které by se daly využít k řešení energetické chudoby i na další sociální problémy, jimž čelíme.

Naše vláda však není jediná, která tváří v tvář energetické krizi selhala. Celá Evropská unie nedokázala adekvátně zareagovat na rychlý nárůst cen energií. Slibovanou válečnou daň nezavedla, pomoc s řešením energetické chudoby byla minimální. Příčiny tohoto selhání popsala ve své analýze organizace Corporate Europe Observatory. Zástupci Evropské komise se od začátku války na Ukrajině scházejí se zástupci plynového průmyslu minimálně dvakrát týdně. Energetické korporace si navíc prolbovaly vlastní poradní orgán, který pro Komisi připravuje většinu podkladů. Hlavním důvodem selhání je zkrátka neuvěřitelná moc energetických firem, které ohýbají pravidla hry ve svůj prospěch. Českou vládu ovlivňují firmy jako EPH, ČEZ nebo Sev.en AG, evropskou pak Shell, Total Energies a jiné. Máme-li někdy vyřešit klimatickou krizi sociálně spravedlivým způsobem, bude nutné moc těchto energetických koncernů zlomit.

Marco Balzano
Zůstanu tady
 Přeložila Kateřina Vinšová
 Pistorius a Olšanská 2022, 184 s.

Historický příběh z Jižního Tyrolska, německojazyčné části Rakousko-Uherska, která po první světové válce připadla Itálii, je nadčasovým podobenstvím o marnosti lidského vzdoru proti moci a ideologii. Obálka knihy zobrazuje z vody čnící kostelní věž zaniklé obce Curon Venosta, kterou v roce 1950 zatopila vodní nádrž Reschensee. Právě stavba této přehrady, ohrožující živobytí místních obyvatel, je leitmotivem vyprávění hlavní hrdinky Triny, adresovaného dceři, o níž přišla během předválečného vystěhování do nacistického Německa. Próza ukazuje, co se životy obyčejných lidí v horském kraji dokázaly udělat diktatury, válka i následný rozmach kapitálu a s ním spojená kořistnická mentalita. Pozapomenutá periferie se před druhou světovou válkou ocitla mezi mlýnskými kameny dvou zhoubných ideologií. S rozmachem italského fašismu se německojazyčná území začínají násilně poitalšřovat, a část obyvatel proto vkládá naděje do nacismu. Válka kraj vyliční, rozklízí rodiny a zkázu dokoná stavební společnost, jež za přispění politických elit likviduje krajinu a současně vykořisřtuje dělníky z chudého jihu, s nimiž je zacházeno jako ve válečných lágrech. Příběhem ze světa, v němž jsou lidé vyháněni ze svých domovů, protože „řeč byla cejchem“, postihuje Balzano hluboké bažiny lidství, plné zášřti, strachu a temnoty. Právě u Balzana nebo u dalšího italského autora Sebastiana Vassalliho by se mohli učit všichni řti spisovatelé bezzubých historických próz, s nimiž se v posledních letech v české literatuře rozřhl pytel.

Karel Kouba

Arthur Machen
Pahorek snů
 Přeložil Patrik Linhart
 Malvern 2022, 196 s.

Pahorek snů, poprvé vydaný v roce 1907, je jakousi alternativní autobiografií britského hororového klasika Arthura Machena. Děj jeho vrcholného díla se odehrává ve Walesu, ve smyšleném městě inspirovaném autorovým rodiřřtem Caerleonem, kdysi římskou pevností. Hlavním hrdinou je citlivý mladík Lucián Taylor, kterého starověká římská pevnost stojící na imaginárním „pahorku snů“ láká do nitra svých hradeb. Vyprávění sleduje osudy mladého muže, který v dospělosti odeřel do Londýna, kde se pokouřel prorazit jako spisovatel. Po počátečních úspěřích ale podléhá deziluzi a upadá do depresí, ze kterých hledá únik ve snění a mystických vizích. Během nich se prochází po ulicích starobylého města, hovoří s jeho obyvateli a naslouchá jejich příběhům. Je zřejmé, že mystik a okultista Machen obdivoval antické památky ve svém rodném Walesu. Dokonce zdejší ruiny římských sídel přirovňával ke ztracené Atlantidě, kam promítal své – někdy dekadentní – vize. Poetickým dějem prolínají představy o zmizelém světě, do něhož hrdina prchá před krutou realitou (čtenáři utkví hlavně scéna, v níž parta výrořků utýrá psa). Popisy iluzorního vesmíru jsou omamné, závěr románu symbolický: někoho možná překvapí poněkud trpký konec hlavního hrdiny. Pahorek snů rozhodně nelze považovat za klasický horor – svou snovostí výrazně vybočuje z řánřové rutiny, ačkoliv řa se od autora Machenovy velikosti ani nedá čekat. Takové čtení je řirým potěřením.

Eduard Štěpař

Boris Pahor
Nekropole
 Přeložil Aleř Kozár
 Protimluv 2022, 240 s.

Jeden by si myslel, že když není po Osvěřtí možné psát básně, řm spíš nebude možné psát o ní (a dalších příbuzných místech). Román Nekropole Borise Pahora je sice už přes padesát řet starý, k českému řtenáři ale doputoval až nyní. Velký dluh nedávno zesnulému slovinskému autorovi (zemřel ve sto osmi letech jako nejstarší pamětník holokaustu) je díky Aleři Kozárovi konečně splacen a my se můžeme opět jen mlčky divit, jak bylo fařistické zlo banální a zároveň vynalézavé. Jaké to je, mýt se vodou ohřátou teplem z táborové pece a uplácet zdravotníky, aby vám nalili o řižku víc nařloutlé tekutiny, jež měla být polévku? A jaký je to pocit, když se vám nepodaří uřkrřit umírajícího, abyste mu ulehčili odchod? Vzpomínky hlavního hrdiny, vracějícího se do lágrů, kde strávil svá nejlepří řeta, se však potkávají s fenoménem současně karnevalizace řěchto „vinohradů smřti“. Vypravěč je totiž nucen se neustále skrývat před davy turistů, kteří se přišli účastně podívat na místa, kde na háky pod stropem věřeli dívky z nedalekých vesnic, což ale některým nebrání muckat se nad kostmi řech, jimž zde požíral řtla řyfus. Pahor řim to nemá za zlé, ale nemůže s nimi být v řtěže realitě. Jako svědek řěsnění nacistické zlovůle má problém připustit si existenci chvil, v nichž zlo neexistuje – jsou pro něj ze zkušnosti jen výmyslem ři řalbou, na rozdíl od zla, které skapává ze řtránek knihy do řtenářovy duře jako horká voda z hlavice lágrové sprchy. Říst ani spát se po takové koupeli moc nedá.

Pavel Pilch

Jürgen Habermas
Strukturální přeměna veřejnosti
 Přeložili Alena Bakeřová a Josef Velek
 Filosofia 2022, 394 s.

Strukturální přeměna veřejnosti je první velká Habermasova kniha. Německý filosof se v ní věnuje ustavení, proměně a rozkladu buržoazní společnosti v době od 18. století do nástupu masových médií po druhé světové válce. Postupuje tedy od rozprav vedených tváří v tvář v salonech ři kavárnách přes řeru formovanou literaturou a řasopisy, jež řetla „celá“ (buržoazní) společnost, k nástupu rozhlasu a televize v době, kdy se procesem demokratizace „veřejnost“ zásadně rozřřila. Sociální dějiny se v jeho práci setkávají s interpretací klíčových filosofických a později i společenskovědních textů a mediální analýzou, z nichž poměrně plasticky – i když nepřiliř strhujícím jazykem – vyvřtává, jakým způsobem se veřejnost ve Francii, Velké Británii a Německu formovala. V době, kdy Jürgen Habermas svou práci psal, byl fenomén infotainmentu teprve v zárodku. My řej v současnosti zažíváme v podobě natolik rozvinuté, ře Habermasem popisovaná bulvarizace veřejného diskursu poválečných řet působí až idylicky. Z toho je zároveň patrné, ře se Habermasova kniha, poprvé vydaná v roce 1962, nutně historizovala a antikvovala. Řím spíš ale může posloužit jako vstup do problematiky významu veřejnosti a vedení veřejné rozpravy. Ře rozpravu, kterou internet původně měl demokratizovat – a dnes nás naopak řřzí v oddělených bublinách a vyhrocuje řřec plochy, takže se skutečný rozhovor stává obtížnějším než kdy dřív.

Matěj Meteřec

Noc 12.
(La Nuit du 12)
 Řežie Dominik Moll, Francie 2022, 115 min.
 Premiéra v řŘ 12. 5. 2023

Francouzská policie vyřřřuje okolo osmi řet vražd ročně. Řéměř řětina se jich neobjasní. Titulek s touto informací řředjímá námět i řón nového filmu Dominika Molla, který se inspiřuje brutální vraždou mladé dívky z roku 2016 a obsáhlou, takřka řetisetřánřkovou reportážní knihou Pauline Guény. Řežisér a spoluscenářista Moll si z ní vybral jen krátkou řást a jeho řílem nebylo natořit klasický investigativní thriller, jehož pointou je vyřeření řípřadu. Být snímek začíná sugestivním obrazem toho, řak k vraždě dořlo, záběry na hořící řtlo mladé dívky prchájcí do řmy zůstanou řím nejsyřovějším, co diváci uvidí. Jinak se řilm odvřij v pozvolně, poněkud unaveném řtempu. Vyřřřřovatelé sice nacházejí další a další podeřřelé, z nichž mnozí měli se zavražděnou Clarou poměř, ale řádná řasná vodítka ři stopy se neobjevují. Řilm nehledá vraha, spíš vykresluje obraz policejní stanice jako řinstitute, kde vládne řmisogynie a řezignace. Zatímco nový řěř Yohan je řípřadem až posedlý, jeho kolega Marceau prochází osobní i řprofesní krizí – opustila ho řena a on sám zvařuje, ře místo řriminalistiky začne vyučovat řliteraturu. Mollův pomalý, hypnotický a řředevším chytře vystavěný snímek podobně řako Zodiak (2007) Davida Finchera ři Vzpomínky na vraha (2003) od Bong Joon-hoa vypráví řředevším o řfrustracích a obsesích. Oproti oběma řdířům je však civilněřší, nespolehá na osvědčené řánřové postupy a je až nepřijemně řrealistickou zprávou – mimo řjiné o řtom, řak řiknavě zodpovědné řorgány řřstupují k násilí na řženách.

Tomáš Stejskal

Kořinky mřří dolů,
rostřlinka stoupá vřřhůru
 Galerie Hřaničář, Ůřřt nad Labem,
 18. 3. – 31. 8. 2023

Kurátorka Maro Kraus Hajrapetjan řipřavila pro ůsteckou Galerii Hřaničář výstavu zaměřenou na vzdělávání a vybrala pro ni řdíla a svědectví (řrezentovaná řformou audiozáznamů), která řtuto problematiku řkriticky řreflektují. Odkřývá zejména opresivní řstruktury řepsané do vzdělávacího řsystému od mateřských řškolek po vysoké řškoly. Řbrzy pochopíme, ře se řsoučasným řškolstvím je něco v nepořádku a ře dosavadní řcestou už řako řpolečnost dál pokračovat nemůžeme. Kudy dál, nám ale řvýstava řbohužel nenapoví. Volá sice po řdemokratizaci, nehierarchičnosti a větřší řsvobodě, ale řak jich dosáhnout, nepořadí. Kraus Hajrapetjan se v kurátorském řtextu odkazuje k řprincipům řkritické řpedagogiky vycházející z řdíla Paula Freireho, jehož řPedagogika utlačovaných řloni vyšla v českém řpřekladu v nakladatelství Nekřid (viz A2 ř. 3/2023). V řdoslovu ke řknize popisují řMagdalena Šípka a řMartin Tománek řpozici řtransformativního vzdělávání v českém řkontextu, řpřičemž řtěžiřřřřm řjejich řtextu jsou řkušnosti z řprojektu Futuřopolis: řškola řemancipace, jehož řzástupkyně a řzástupce kurátorka řpřizvala k řpřipravě řůstecké řvýstavy. V řHřaničáři řspolečně vytvořili řLaborařř řideální řškoly – řsite-specific řinstalaci, kde se řkaždý řměříc odehrávají řsetkání s řděřmi. Právě řtato řsetkání řspolu s řpřednářškami, řdiskusemi a řworkshopy jsou nejsilněřší řstránřkou řvýstavního řprojektu. Použít pro řtento řprogram řadjektivum „řdoprovodný“ se řmi řproto řnezdá řdostatečně. Řvýstavu, která řsama řpůsobí řtrochu řako řmřtvá řřřhránřka, totiž řnedoprovází, ale oživuje.

Viktorie Vřřtů

Michal Hába
Budoucí řlokální řhvězda řHochman řhraje řbývalou řglobální řhvězdu řThunberg
 A řStudio řRubín, řPraha, psáno z řreřřzy 4. 5. 2023

Jako by Michal Hába řpomalu začal zřřácet řdech. Nedávná řtvorba řprovokativního řdivadelníka, který se v řprůběhu řminulé řdekády řprosail nejen řpoliticky řangažovanými řtématy, ale i řosobitým řrežijním řstylem a řoriginálním řuchopením řněkterých řkanonických řděl, se začíná řprotivně řcyklít. řTuto řtvůřřř řstagnaci řmi řbohužel řpotvřřřlo řzhlédnutí řmonodramatu s řdlouhým, ale řdostatečně řsexy řnářvem řBudoucí řlokální řhvězda řHochman řhraje řbývalou řglobální řhvězdu řThunberg. Řnsenaci řvedlo řloni v řčervnu řolomoucké řDivadlo na řcucky. I řkdyž řpominu řtechnické řnedostatky řjejího řpražského řvedení (řneřungovala řvětřřina řtechniky a řpř řřevozu se řpozřřácelo i řněkolik řrekvizit, což řherc řzjistil až na řjeviřřti), řbylo na řdíle řznát, ře řvzniklo řnaryřřlo a řcelé je řpostaveno na řjednoduché řmyřlence, řaká řřlověka řnapadne po řpár řpivech: řherc řMark řKristián řHochman se po řvyslechnutí řposelřřř řřvédské řaktivistky řrozhodne řstát řřilmovou řhvězdu, aby řpřesvěřřil řsvětovou řveřejnost o řpotřebě okamžitěho řzastavení řfosiřního řřřmyslu. Řřřípek řbylo ale řpotřeba řrozřáhnout na řplochu řjedné a řpůř hodiny. Hába řproto řahá po řosvědčeném řbalířku s řironií, řuzávorkováním a řdoslovnými řvýklady řmetafor. řTuto řekvilibřistiku řHochman řpodává řstejným řzpůsobem řako řvětřřina řrežisěrem řvedených řherců, řjen o řněco řafektovaněři. Řpíšě řnež řzávěřřečný řapel řmi v řhlavě řzůstal řchytlavý řrefřřn řpísně řBeds Are řBurning a řnepřijemný řpocit řzklamání. Řřřřsto s řočekáváním řvyhlřřřím řHábovo řzpracování řlbsenova řPeera řGynta, která na řzačátku řčervna řvede řůstecké řřřnohřřní řstudio.

Štěpán řTruhlařřk

Patrick řLomba
S/T
 MC, řTanzprocesz 2023

Když řjsem řkoncem řnultých řet řpoprvé řnarazil na řnahrávky řfrancouzského řlabelu řTanzprocesz, řoslovily řmě řředevřřím řřím, řak řdokázaly řruřřit řhranice řmezi řhudebními řoblastmi, které se v českém řkontextu řzdály řzcela řneprostupné. Řexperimentální řpřístupy, řnoise, řterěnní řnahrávky ři řvolná řimprovizace se řpropojovaly s řtanečními řryřmy ři řpopovými řelementy do řtvářů, jež řpůsobily řnaprosto řorganicky. řřlo o řhudbu, která řuváděla do řvaru – řnebyla řekleřtická, ale řhybridní. Pro řkazetu řPatricka řLomba by se řmohlo řhodit řoznačení řexperimentální řpop, řkdyby řto řovřem řnebylo řtak řpodeřřelé řsousloví. Řdnes i u řnás řslýcháme řčím dál řčastěři řhlasy řnaznačující, ře řbariery řmezi řexperimentem a řpop řmusic řneexistují, řjedná se řnicméně řspíš o řpřání řnež řkonstatování řskutečného řstavu řvěci. Řněkteré řhranice řsnad řpovolily, řsoučasně řvšak řvznikly řnové řvyloučené řlokality. Řproblém řspočívá v řtom, co se řoznačuje řpojmem řexperimentální – řnezřřídka řjde totiž o řprvky ři řpostupy řposkytující řvnějšřkové řozlášřřnění, řzatímco řstruktura řzůstává řnezasařřena. řTo řovřem řnení řpřípřad řLombových „řpísň“, které řmnohdy řřřží řpohromadě řjen řsilou řlooperu (řzáměrně řpředěly řmezi řopakujícími se řfrázemi řjen řzdůřazařřují, řaká je řto řdřřina). Řbez řuvozovek se řtu řkrátřka řneobejdeme, řprotože řtrhřiny, které se v řkytarových, řelektronických ři řvokálních řlinkách řrozevřřřrají, řvedou k řnaruřění řsamotné řpodřřaty řpíšřřového řformátu. řZvolené řpostupy řposluchače řzdanřlivě řstavěři řpřed řotázřku, řaká řminimální řmířa řsoudřřřnosti je řzapotřřebí, aby řchom řvůbec řmohli řmluvit o řpísničce. Ve řskutečnosti ale řcelé řalbum řukazuje, ře řtato řotázřka je řpseudopřblém.

Jan řKlamm

HOVORY Z REZIDENCE
SCHLECHTFREUND

© MONSTRKABARET/FREDA BRUNOLDA 2023

A2 — DOBRĚ
VYHOZENÉ PENÍZE!

Předplaťte si svůj oblíbený kulturní časopis!

roční předplatné – 999 Kč / 26 čísel

zvýhodněné roční předplatné pro studenty,
seniory, ZTP nebo rodiče na mateřské
či rodičovské dovolené – 890 Kč / 26 čísel

roční předplatné pro knihovny – 699 Kč / 26 čísel

půlroční předplatné – 499 Kč / 13 čísel

čtvrtletní předplatné – 249 Kč / 6 čísel

roční férové předplatné – 1471 Kč / 26 čísel

roční elektronické předplatné – 599 Kč / 26 čísel

Předplatné objednávejte na adrese distribuce@advojka.cz
Více informací najdete na www.advojka.cz

eskalátor

V pořadí třetí ministr školství Fialovy vlády Mikuláš Bek, který je ve funkci od 4. května, naznačil v prvních rozhovorech velké plány: zrušení deváté třídy a rozšíření povinné školní docházky alespoň na část středního stupně nebo upgrade učňovského školství, který by umožnil každému uční udělat si maturitu. V současné době, kdy stát není schopen zajistit na středních školách dostatek míst, tyto nápady ovšem působí jako blouznění. Problém nespočívá jen v neschopnosti českých vlád reagovat na demografické trendy s patřičným předstihem (opravdu je takové překvapení, že do středoškolského věku dorostl silný ročník 2008?), ale především v dlouhodobém nezájmu o školství jako takové. Každý kabinet sice tvrdí, že vzdělávání je pro něj priorita, hlavně ale proto, že to patří k dobrému tónu. Přiznat, že vzdělanost české populace zajímá naši exekutivu asi jako výsledky albánské fotbalové ligy, by vyvolalo zbytečnou nevoli. Ve skutečnosti vše pokračuje ve vyjetých kolejkách, což znamená, že tuzemské školství stačí právě na to, abychom sloužili jako montovna pro západoevropské partnery našich „kapitánů průmyslu“. Nesmíme se pak divit, že mezi zeměmi OECD se v ukazatelích týkajících se školství pohybujeme kdesi na chvostu. Symptomaticky je v tomto ohledu nezajímavé státu o finanční situaci pedagogů a pedagožek na filosofických fakultách.

Zlepšení se v kontextu vládního konsolidačního balíčku, nesoucího se hlavně ve znamení šetření ve veřejném sektoru, nedá v dohledné době očekávat. Snadno se naopak můžeme dočkat argumentu, že neblahý stav českého školství vyřeší trh. Zatím to zaznívá od postav bez přímé vazby na vládní koalici, třeba od bývalého guvernéra ČNB Jiřího Rusnoka. Nejspíš je však jen otázkou času, kdy se zázračným všelékem přijde některý z ministrů či přidružených ekonomických expertů.

M. Metelec

V dubnu oslavil brazilský prezident Luiz Inácio Lula da Silva sto dní ve funkci. Zatímco v domácí politice si počíná poměrně obratně a snaží se zejména eliminovat škody v sociální oblasti, které napáchal jeho předchůdce Jair Bolsonaro, v politice zahraniční se pouští do jednoho kontroverzního prohlášení za druhým. Alespoň z pohledu Západu. Většina z nich se týká aktuální situace na Ukrajině, které zatím žádná jihoamerická země nedodala zbraně ani jinou vojenskou pomoc. Dvanáctého dubna si Lula na státní návštěvě Číny notoval se svým protějškem Si Ťin-pchingen ohledně nutnosti zprostředkovat mír na Ukrajině a oba prezidenti prohlásili, že jejich země nestojí ani na jedné straně konfliktu. Lula v Pekingu přímo řekl, že ačkoli loni v březnu na Valném shromáždění OSN Brazílie hlasovala pro odsouzení ruské agrese, nyní zaujímá neutrální postoj. Multilaterální politiku se záměrem udržovat rovnováhu ve vztazích se světovými mocnostmi, jako jsou

USA, Čína a Rusko, Lula ostatně prosazoval již během svých prvních dvou funkčních období v letech 2003 až 2010. Situace se ještě zkomplikovala 17. dubna, kdy se v prezidentském paláci setkal se šéfem ruské diplomacie Sergejem Lavrovem, který se vydal hledat spojení na jihoamerickém kontinentě. Lavrov se bezpochyby snažil prohloubit vazby se zeměmi, které se hlasitě ozývají proti politice EU a USA. Navštívil tak Venezuelu, Kubu a Nikaraguu. Při schůzce s Lavrovem Lula prohlásil, že za konflikt na Ukrajině mohou obě strany a Západ ho jen rozdmýchává neustávajícími dodávkami zbraní. Washington i Kyjev se pochopitelně proti této rétorice ostře ohradili. Na zmírnění předchozích slov Lula o pár dní později uvedl, že Brazílie požaduje urovnání války diplomatickou cestou a že odsuzuje narušení územní celistvosti Ukrajiny. V souvislosti s rusko-brazilskými vztahy je třeba zmínit, že z Ruska pochází značná část hnojiv pro brazilský zemědělský průmysl, který aktuálně dosahuje téměř třiceti procent HDP.

K. Válová

„Za trest si letos na Světě knihy nekoupím žádnou knihu.“ To jsem si předsevzal, když jsem letmým pohledem do poliček vyhrazených nepřečteným titulům zjistil, že se v nich stále nacházejí i ty, které jsem zakoupil na veletrhu minulém. Hned vedle nich navíc leželo pár neotevřených výtisků z loňského Knihexu a slovenského Braku. Knižní fetišismus je nutkání, které není společensky nebezpečné a nemá ani problematické

jádro spočívající v patologickém přeměrování sexuálních tužeb a pudů. Jenže také platí, že nepřečtená kniha je jako intimní vztah bez soulože. Když se nadto od útlého dětství považujete za vášnivého čtenáře, je těžké se s tím vyrovnat – každá pořízená knížka by se přece měla aspoň otevřít, když ne přímo dočíst... První výpravu mezi nakladatelské stánky zvládnám na výbornou, v podstatě stačí hru „tuhle knihu si koupím“ přepólovat na „tuhle si nekoupím“. O něco těžší je setkání se známými, kteří se chlubí svými úlovky. Skutečná zkouška vůle ovšem přichází až v poslední hodině veletrhu, kdy řada nakladatelů vyhlašuje až padesátiprocentní slevy, což není zrovna málo. Stačí si uvědomit, že některé z knih by mohly posloužit jako dárky, a moje předsevzetí se začíná hroutit. Koupím tedy dva výtisky románu, který mě v poslední době nejvíce zasáhl. Konec konců ty knížky nejsou pro mě. Další už ale ano: tuhle musím mít, protože o ní zrovna každý mluví, tamtu jsem zase chtěl vždycky, ale nikdy nebyla tak levná, a další mi vnutí přímo nakladatel. Asi není náhoda, že termín „tsundoku“, tedy pořizování knih, které pak nestíháte číst, vymysleli zrovna Japonci, jinak jde ale o fenomén, jenž zjevně nezná hranic. Některé texty jsou zkrátka odsouzeny k čekání. Dá se ale slast z četby nahradit uspokojením z hromadění? Pro jistotu jsem si už vymyslel plán na příští rok. Odkoukal jsem ho od důchodců a školáků, kteří si ze Světa knihy odnášejí jen záložky či letáky, jež jsou na stáncích zdarma. Ty bych mohl zvládnout přečíst.

P. Chodec